

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Obor Právo a právní věda

Katedra ústavního práva a politologie

Diplomová práce

LIDSKÁ PRÁVA MRTVÝCH OSOB

Alžběta Bočková

2012/2013

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Lidská práva mrtvých osob zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.“

Alžběta Bočková

Poděkování

Velmi děkuji JUDr. Mgr. Pavlu Molkovi, Ph.D., LL.M., vedoucímu práce, za podnětné připomínky, za trpělivost a za velkou ochotu a obětavost, čímž velkou měrou přispěl k napsání této diplomové práce.

ABSTRAKT

Lidská práva mrtvých osob

Tato diplomová práce se zabývá problematikou lidských práv mrtvých osob. Úvod a první kapitola se věnuje definování pojmu mrtvá osoba a snaží se zdůvodnit nárok mrtvých osob na lidská práva pomocí historického, náboženského i právně-teoretického kontextu. V dalších kapitolách jsou rozebrána jednotlivá lidská práva ve vztahu k mrtvým osobám – jedná se o právo na spravedlivý proces, právo vlastnit majetek, autorské právo, právo na reprodukci a právo na lidskou důstojnost, které pojednává o ochraně lidského těla po smrti, právu na důstojný pohřeb a postmortální ochraně osobnosti. Cílem této práce bylo více konkretizovat status mrtvé osoby a jejích práv, v závěru je návrh, jak zajistit ochranu lidských práv mrtvých osob v praxi.

KLÍČOVÁ SLOVA :

MRTVÁ OSOBA

LIDSKÁ PRÁVA

PRÁVO VLASTNIT MAJETEK

DĚDICKÉ PRÁVO

AUTORSKÉ PRÁVO

PRÁVO NA REPRODUKCI

PRÁVO NA LIDSKOU DŮSTOJNOST

OCHRANA MRTVÉHO LIDSKÉHO TĚLA

DŮSTOJNÝ POHŘEB

POSTMORTÁLNÍ OCHRANA OSOBNOSTI

ABSTRACT

Human Rights of the Deceased

The thesis deals with human rights of the deceased. The introduction with the first chapter focus on defining the notion of a dead person and try to reason entitlement of the deceased to human rights on the basis of historical, religious and theoretical context. The next chapters elaborate on various human rights in connection with the deceased – the right to a fair trial, property rights, authors' rights, reproductive rights and right to dignity. The chapter concerned with human dignity is divided into three parts – the right to respectful handling of a dead human body, right to a dignified funeral and the posthumous personality rights. The aim of this thesis is to define the status of the deceased people and their rights, in the conclusion there are some suggestions how to put the protection of these rights in practice.

KEY WORDS

DECEASED PERSON

HUMAN RIGHTS

PROPERTY RIGHTS

AUTHORS' RIGHTS

REPRODUCTIVE RIGHTS

RIGHT TO DIGNITY

POSTHUMOUS PROTECTION OF HUMAN BODY

DIGNIFIED FUNERAL

POSTHUMOUS PROTECTION OF PERSONALITY

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	8
ÚVOD.....	9
1 MRTVÁ OSOBA A LIDSKÁ PRÁVA.....	10
1.1 DEFINICE POJMU OSOBA	10
1.2 DEFINICE POJMU SMRT	11
1.3 POJEM MRTVÁ OSOBA - SHRNUÍ	12
1.4 MATERIÁLNÍ PRAMENY LIDSKÝCH PRÁV MRTVÝCH OSOB	13
1.5 SHRNUÍ.....	15
2 PRÁVO NA SPRÁVEDLIVÝ PROCES.....	16
2.1 PRAMENY PRÁVA NA SPRÁVEDLIVÝ PROCES.....	16
2.2 ZÁKLADNÍ PRINCIPY SPRÁVEDLIVÉHO PROCESU	17
2.3 MRTVÁ OSOBA V ČESKÉM PRÁVU	19
2.3.1 <i>Správedlivý proces v soukromém právu</i>	19
2.3.2 <i>Správedlivý proces ve veřejném právu</i>	21
2.4 PRÁZDNÉ MÍSTO NA LAVICI OBŽALOVANÝCH : SERGEJ MAGNITSKIJ	23
2.5 SHRNUÍ.....	25
3 PRÁVO VLASTNIT MAJETEK	26
3.1 PRAMENY VLASTNICKÉHO PRÁVA	26
3.2 DĚDICKÉ PRÁVO	27
3.2.1 <i>Závěť a její náležitosti</i>	29
3.2.2 <i>Relevance podmínek v závěti v anglosaských zemích</i>	30
3.2.3 <i>Změny v dědickém právu v novém občanském zákoníku</i>	31
3.3 POSMRTNÉ PRÁVO NA NEOMEZENÉ VOLÁNÍ.....	33
3.4 SHRNUÍ.....	36
4 AUTORSKÁ PRÁVA	37
4.1 PRAMENY AUTORSKÉHO PRÁVA	37
4.2 PŘEDMĚT AUTORSKÉHO PRÁVA	38
4.3 OSOBA AUTORA, VZNIK A OBSAH AUTORSKÉHO PRÁVA.....	39
4.3.1 <i>Majetková autorská práva</i>	40
4.3.2 <i>Osobnostní autorská práva</i>	41
4.3.3 <i>Posthumous publishing aneb o nás bez nás</i>	42
4.4 SHRNUÍ.....	44
5 PRÁVO NA REPRODUKCI.....	46
5.1 PRAMENY PRÁVNÍ ÚPRAVY.....	46
5.2 POSMRTNÉ OTCOVSTVÍ.....	47
5.2.1 <i>Principy PMSR</i>	49
5.3 POSMRTNÉ MATEŘSTVÍ.....	50

5.4	SHRNUTÍ.....	52
6	PRÁVO NA LIDSKOU DŮSTOJNOST	53
6.1	DŮSTOJNOST JAKO POJEM.....	53
6.2	PRAMENY PRÁVA NA LIDSKOU DŮSTOJNOST.....	54
6.3	MRTVÁ OSOBA A JEJÍ DŮSTOJNOST	55
6.4	PRÁVO NA OCHRANU LIDSKÉHO TĚLA PO SMRTI	56
6.4.1	<i>Mrtvé lidské tělo - právní režim</i>	<i>57</i>
6.4.2	<i>Použití těl zemřelých ve zdravotnictví</i>	<i>58</i>
6.4.3	<i>Pohřbívání mrtvorozených dětí</i>	<i>60</i>
6.4.4	<i>Exkurz do zemí common law</i>	<i>61</i>
6.5	PRÁVO NA DŮSTOJNÝ POHŘEB.....	63
6.5.1	<i>Obecná úprava pohřbívání.....</i>	<i>64</i>
6.5.2	<i>Zákon o pohřebnictví - předmět a obsah.....</i>	<i>64</i>
6.5.3	<i>Způsob pohřbu.....</i>	<i>65</i>
6.5.4	<i>Pohřeb</i>	<i>69</i>
6.5.5	<i>Hrobové místo a pieta</i>	<i>70</i>
6.5.6	<i>Specifika vojenských hrobů</i>	<i>71</i>
6.5.7	<i>Právo na pietní ochranu osobnosti v judikatuře Ústavního soudu</i>	<i>73</i>
6.5.8	<i>Bodies – protiprávní extravagance?</i>	<i>74</i>
6.5.9	<i>Shrnutí</i>	<i>76</i>
6.6	POSTMORTÁLNÍ OCHRANA OSOBNOSTI	77
6.6.1	<i>Právo na ochranu osobních údajů zesnulých osob</i>	<i>79</i>
6.7	SHRNUTÍ.....	82
	ZÁVĚR.....	83
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	86

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AutZ	zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů
Listina	Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
Listina EU	Listina základních práv Evropské unie
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
MPOPP	Mezinárodní pakt o hospodářských a politických práv
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OZ	Zákon č. 40/1960 Sb., občanský zákoník
TRIPS	Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví
Úmluva	Úmluva o ochraně základních lidských práv a svobod
ÚOOÚ	Úřad pro ochranu osobních údajů
ÚS	Ústavní soud
ÚZSVM	Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových
WIPO	Světová organizace duševního vlastnictví
ZoZS	zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování

ÚVOD

Lidský život je v současné době nejvíce ceněnou hodnotou, proto všechny systémy, vytvořené lidskou společností, směřují k jeho ochraně a k neustálému *zlepšování jeho kvality*. V právu jako v normativním systému se taktéž odráží tendence k ochraně života a k respektu k lidské bytosti a jejím právům, především k těm, která jsou spjata s člověkem jako lidskou bytostí – tedy k právům lidským. Člověk jako žijící osoba tedy požívá veškeré právní ochrany, deklarované v mnoha vnitrostátních i mezinárodních právních dokumentech.

Problém nastává zánikem člověka jako fyzické osoby, tedy jeho smrtí. Přestože jedinec nadaný vůlí přestává existovat, stále je tu jeho majetek, přání, názory, nedokončené či ukončené dílo a také jeho tělesná schránka, přestože již opuštěná oním životem. Už od počátku civilizace bylo samozřejmostí chovat k ostatkům zemřelého určitou úctu, nikdy se tedy tělo nestalo pouhým neživotným objektem. Mimo úcty k mrtvému lidskému tělu začínají v dnešní době vyvstávat další práva, která by mrtvý člověk jako součást lidské společnosti požívat měl, přestože se jich nemůže domoci takovými prostředky jako osoba žijící.

Cílem této práce je více konkretizovat status mrtvých osob a vymezit rozsah lidských práv, která jsou jim přiznávána i po jejich fyzickém zániku. Podrobněji jsou rozebrána především práva týkající se majetku a poslední vůle zesnulého, právo na spravedlivý proces a jeho prosazení, stěžejním pojmem je lidská důstojnost – právo na lidskou důstojnost prostupuje část práce spojenou s pohřbíváním a také část práce, která pojednává o dispozici s vlastním tělem a dárcovstvím orgánů, což je často v kolizi právě s právně a zejména sociálně zakotvenou úctou vůči mrtvému tělu. Kvůli nejasnému právnímu postavení mrtvé osoby dochází také často k boji mezi státem, veřejným zájmem, příbuznými a zesnulým, což bude v diplomové práci prezentováno na ukázkách z judikatury.

K lepší profilaci postavení mrtvé osoby v právním systému je zvolena metoda interpretace právních i neprávních textů a metoda komparace úpravy statusu mrtvých osob v České republice a v zahraničí, zejména v angloamerických zemích.

1 MRTVÁ OSOBA A LIDSKÁ PRÁVA

„Kdo kdy spravuje své věci s myšlenkou na smrt?“

Seneca

Na úvod je nutné definovat základní pojmy této práce a pomocí těchto definic najít oporu pro tvrzení, že je správné přiznat mrtvým osobám lidská práva, a to nejen z hlediska právního, ale také s ohledem na historické, etické a náboženské důvody.

1.1 Definice pojmu osoba

Ústředním pojmem je zde právě osoba, z latinského *persona*, která již v Antice označovala masku, ale mohla znamenat také divadelní roli. Po přenesení do sociální roviny charakterizoval tento pojem určitý sociální status, zahrnuje tedy postavení člověka ve společnosti, jeho majetek, povolání a občanské závazky. K výkonu všech svých práv a povinností musí být lidské individuum (osoba) schopno rozumně myslet a jednat, musí být nadáno rozumem a vůlí. Výraz *persona* tedy začíná označovat lidského jedince s rozumem a vůlí.¹

V rovině právní je osoba často zaměňována s pojmem právní subjekt, tedy nositel práv a povinností. Již v tomto okamžiku je nutné určit, zda právní subjektivita je předpokladem existence člověka ve smyslu subjektu nebo naopak důsledkem narození člověka, kterému automaticky náleží určitá subjektivní práva, tedy subjektivita.² K definování pojmu osoba právě pomocí *právního subjektu* je tedy nutné zvolit jeden nebo druhý náhled. Oba se liší zejména metodou poznání a blízkostí pojmů subjekt a osoba – v prvním případě právní subjekt a osoba splývá, jedná se o dedukci, naopak druhý způsob nazírání na skutečnost říká, že subjekt práva vzniká ex post, je to konstrukt právního řádu a jeho subjektivita je vyvozena až metodou indukční. Přirozená osoba podle Daniela Nettelbladta je naopak člověk, jemuž náleží z jeho přirozenosti určitá práva, která jsou mu vrozená a neodvozují se od jeho statusu.³

¹ BERAN, Karel. *Pojem osoby v právu: (osoba, morální osoba, právnická osoba)*. Praha: Leges, 2012. 215 s. ISBN: 9788087576069. S. 5.

² Tamtéž. S. 6.

³ Tamtéž. S. 8-10.

Český právní řád vágnost pojmu *osoba* neřeší, navíc tento výraz je používán mnohem méně právě ve prospěch pojmu právní subjekt,⁴ proto i diplomová práce bude vedena v duchu splnutí těchto výrazů. Pokud tedy akceptujeme možné překrytí pojmu osoby a právního subjektu, můžeme osobu definovat jako nositele subjektivních práv a povinností se způsobilostí mít práva a povinnosti. Český právní řád rozlišuje osoby fyzické a právnické. Fyzickou osobou je každý člověk, tzv. přirozená osoba, která jako subjekt práva musí být nadána právní subjektivitou, tedy způsobilostí mít subjektivní práva a právní povinnosti. Podle ustanovení § 7 zák. č. 40/1964, občanského zákoníku (dále jen „občanský zákoník“) vzniká u fyzické osoby subjektivita narozením a končí smrtí.

1.2 Definice pojmu smrt

Z biologického a lékařského hlediska je smrt (exitus) „*nevratnou ztrátou funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratná zástava krevního oběhu spojené s nevratnými změnami, které obnovení životních funkcí znemožňují.*“⁵ Smrt je tedy stav organismu po ukončení života, úplná a trvalá ztráta vědomí.⁶ Mrtvá osoba tedy získává svůj status v důsledku smrti, která je nejen biologickým ukončením všech funkcí, ale také právní událostí, kterou zaniká fyzická osoba. Pokud smrt nelze prokázat předepsaným způsobem, soud fyzickou osobu prohlásí za mrtvou, zjistí-li její smrt jinak. Za mrtvou soud prohlásí také nezvěstnou fyzickou osobu, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem usoudit, že již nežije.⁷ Z tohoto pravidla existují výjimky, tedy i v prenatálním stavu lze dítě považovat za dědice, narodí-li se živé, po smrti pak lze mrtvé osobě přiznat určitá práva zakotvená v zákoně. Příkladem je právo na ochranu autorských práv či lidské důstojnosti.⁸

Zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník (dále jen „nový občanský zákoník“) zavádí pojem *právní osobnost*,⁹ který však charakterově splývá s výrazem *právní subjektivita*. Podle něj náleží člověku právní osobnost od narození až do smrti. V tomto kodexu je velký důraz kladen především na skutečnost, že každý člověk má vrozená,

⁴ Tamtéž. S. 6.

⁵ § 2 odst. písm. e) zákona 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon).

⁶ , Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2009. 3285 s. ISBN 97880740017892. S. 1452.

⁷ § 195 a násl. zák. č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

⁸ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 4. upr. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 343 s. ISBN 9788073800239. S. 119.

⁹ § 86 a násl. nového občanského zákoníku.

přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu.¹⁰ Tato práva jsou nezcizitelná, přičemž zákon stanoví pouze meze jejich uplatňování a způsob jejich ochrany.

Lidská práva označují soubor vrozených, přirozených nebo také základních subjektivních práv, která jsou zaručena na mezinárodní i vnitrostátní úrovni mnoha právními dokumenty. Konkrétněji budou rozebrány u jednotlivých lidských práv. Tato práva jsou nezadatelná, nezrušitelná, nezcizitelná a nepromlčitelná, omezit je lze pouze ze zákonem daných důvodů, jako je nezbytnost výkonu jiných práv nebo veřejný zájem. Ochranu těmto právům poskytují obecné soudy za podmínek stanovených v normách pozitivního práva.¹¹ Právě soudní orgány významnou měrou přispívají k právnímu náhledu na lidskoprávní problematiku, tedy i na oblast lidských práv mrtvých osob, což je dáno zejména specifickou povahou těchto práv. Jedná se totiž o velmi dynamicky se rozvíjející oblast práva a obsah těchto práv může být prohlubován na základě společenského konsenzu, který je utvářen společenskými, vědeckými a technickými změnami.¹² V současné době, která směřuje ke stále větší ochraně základních hodnot lidského života (i smrti), je důležitá tendence k rozšíření těchto práv i ve prospěch subjektů, jež si tato práva nemohou samy vymoci, ale současně by jim z povahy věci měla být garantována.

1.3 Pojem mrtvá osoba - shrnutí

Pokud tedy shrneme výše uvedené poznatky, mrtvou osobu lze velmi nepřesně definovat jako bývalého nositele práv a povinností, který vlivem právní události – smrti, svůj právní status pozbyl. Mrtvá osoba sice požívá limitovaného souboru práv, vymezených v jednotlivých zákonech (právo na ochranu osobnosti či možnost dispozice s majetkem v rámci poslední vůle), neexistuje ovšem žádné zákonné vodítko ohledně oněch základních, vrozených práv, která jsou automaticky přiznávána osobám žijícím, u osob mrtvých však k respektování těchto práv nedochází. Pokud ano, je to v duchu zachování kulturních, náboženských tradic nebo čistě z morálního povědomí, které se pomalu začíná promítat do dílčích zákonů, neexistuje ovšem právně zakotvený nárok mrtvých osob k užívání těchto práv.

¹⁰ *Občanský zákoník : věcný záměr OZ. Justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 20.2.2013]. Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny_mce-storage/files/vecny_zamer_OZ_2000.pdf

¹¹ GERLOCH op.cit. S.225.

¹² SOUSEDÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ: esej*. Praha : Vyšehrad, 2010. 131 s. ISBN 9788074290367. S. 12-13.

1.4 Materiální prameny lidských práv mrtvých osob

Jak bylo uvedeno výše, dnešní společnost se přiklání k názoru, že i po smrti náleží mrtvým osobám část základních práv, které měly za svého života, i když zatím neexistuje výslovný zákonný příkaz pro respektování těchto práv. Nutnost určité postmortální právní subjektivity plyne především z kulturního, historického a náboženského kontextu, existují však také právní teorie, na kterých je možné postavit obhajobu posmrtných lidských práv.

Z hlediska náboženského a historického existuje řada důkazů, které potvrzují uznávání důstojnosti a určitého postavení zesnulých. Již ve starověkém Řecku byly pohřební obřady, zejména hrdinů, spjaty s řadou rituálů, které měly dopomoci zesnulému k jeho „právu“ na posmrtný život pomocí dvou penízků vložených na oči a spálením těla na hranici, Egypt proslul mimo jiné mumifikací, posvátným procesem, který je výrazem úcty nejen k lidské duši, ale také k její schránce. Nálezy pohanských hrobů vybavených nejrůznějšími šperky či zbraněmi jsou důkazem toho, že lidé zachovávali k mrtvým náležitou úctu a že určitý společenský status zesnulého přežíval i po jeho fyzickém zániku. Právo na důstojný pohřeb a náležité zacházení s tělem se odráží ve všech kulturách, přestože v každé je způsob vnímání odchodu zesnulého a především víra v jeho další osud absolutně odlišná. Právě kultura pohřbívání a zacházení s mrtvými je měřítkem pro sociální a kulturní vyspělost dané společnosti.¹³

Společnost a její vnímání smrti a vztahu k mrtvým osobám byla však utvářena především vlivem náboženství. Pilířem evropské vzdělanosti a důležitým činitelem při utváření sociálních norem byla křesťanská církev. Křesťanská věrouka hlásá vzkříšení těla a život věčný, právě proto je smrt vnímána jako „dočasná fáze“ bytí lidské duše a proto ani po smrti není člověk zbaven své důstojnosti a lidské přirozenosti.¹⁴ Písmo se kromě popisu pohřebních obřadů věnuje také ryze právní stránce smrti, tedy otázkám závěti a předpokladům dědictví.¹⁵ K samotným obřadům pak katechismus dodává, že „*vyjadřují velikonoční charakter křesťanské smrti v naději na vzkříšení, s těly zesnulých se pak má zacházet s úctou a láskou, kremace je dovolena pouze není-li při ní zpochybňována víra ve vzkříšení těl.*“¹⁶ Obdobně přistupují ke smrti další významná světová náboženství jako je islám, judaismus, buddhismus, hinduismus či taoismus, které věří v kontinuitu existence,

¹³ STEJSKAL, David. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 461 s. s. 20-45.

¹⁴ „...a jako poslední nepřítel bude zahlazena smrt.“ (1. List Korintským 15:26)

¹⁵ „...neboť kde závěť, nutné, aby byla prokázána smrt toho, kdo ustanoví.“ (List Židům, 9:16)

„...neboť závěť platná po mrtvých, protože nikdy nemá platnost, dokud žije ten, kdo ustanovil.“ (Tamtéž).

¹⁶ *Katechismus katolické církve*. 1.vyd. Praha : Zvon, 1995. 793 s. ISBN 8071131326. s. 95.

ať už v tomtéž těle nebo pomocí reinkarnace (východní náboženství). Vnímání smrti jako absolutního konce lidského bytí a z toho plynoucí nadbytečnost přílišné péče o mrtvé je typická pro ateismus a materiálně založenou společnost.

Lidskoprávní terminologii lze používat v souvislosti s mrtvými osobami na základě teorie zájmu, která je v souladu s cílem této práce. Tato teorie podporuje přiznání lidských práv mrtvým osobám díky svému náhledu na subjekt práv, potažmo na účel a cíl práv a právních povinností subjektu.¹⁷ Zatímco teorie fikce i teorie organická vycházejí z toho, že subjektem práva je nositel volní moci, teorie zájmu staví do popředí užitek nebo zájem, tedy každé subjektivní právo je k tomu „*aby zaručilo člověku nějaký prospěch, uspokojilo jeho potřeby, podporovalo jeho potřeby a zájmy.*“¹⁸ Subjektivní právo je tedy synonymem pro právem chráněný zájem, který náleží subjektům bez ohledu na volní a rozumové schopnosti. Zájmová teorie tak vyplnila mezeru ostatních teorií, která vznikla právě tím, když onen právní subjekt nadaný vůli svoje rozumové a volní vlastnosti ještě nenabyl v dostatečné míře (dítě) nebo pozbyl (duševně nemocní, nebo zesnulí).¹⁹ Rudolf Ihering, který je představitelem zájmové teorie, považuje za nositele práv buď destinátáře (adresáta) těchto práv, nebo nositele zájmů.²⁰ Subjektem práva je tedy každý člověk bez ohledu na to, zda má či nemá volní moc.

Přiznáním posmrtných práv uděluje právní řád mrtvým osobám rovnocenné postavení v rámci společenského systému. Mrtví jsou v tomto případě destinatáři lidských práv, kteří sice již nejsou nadáni vůli, ale jejich zájem stejně jako zájem společnosti na ochraně jejich práv je nepopíratelný. Absence vůle a rozumových schopností je však výrazným znevýhodněním mrtvých osob zejména tam, kde je určité právo nutné konkretizovat či vymáhat – neexistuje totiž nikdo, kdo by dokázal přesně vyjádřit přání nebo změnu preferencí zesnulého. Tuto úlohu často přebírají příbuzní či stát, na základě soudobé judikatury angloamerické právní kultury²¹ je však zřejmá tendence k většímu respektování vůle zesnulého, jakož i k ochraně jejich individuálního zájmu. Osoby blízké zesnulému by měly pak tuto vůli interpretovat a především realizovat.²²

¹⁷ SMOLENSKY, Kirsten Rabe. Rights of the Dead. In *Hofstra Law Review*, vol. 37. s. 763-803. [online]. Hofstra Law University, 2012 [cit. 15. 3. 2013]. S. 768. Dostupné z: http://law.hofstra.edu/pdf/academics/journals/lawreview/lrv_issues_v37n03_cc4_smolensky_final.pdf

¹⁸ SMOLENSKY op. cit., s. 770.

¹⁹ SMOLENSKY op. cit., s. 772.

²⁰ BERAN op. cit., s. 15.

²¹ SMOLENSKY op. cit., s. 776.

²² SMOLENSKY op. cit., s. 15.

Některá ústavou zaručená základní práva, již ze své podstaty, přiznána mrtvým být nemohou – jedná se o volební právo nebo právo na práci. Vyplývá to především z fyzické nemožnosti uplatnění těchto práv osobou, která již není schopna vyjádřit svůj názor či splnit podmínky ke vstupu do manželství. Naopak právo na svobodu slova, právo na lidskou důstojnost, právo vlastnit majetek nebo právo na soukromý a rodinný život mrtvým přiznat lze, jak vyplývá z právních norem i ze soudních rozhodnutí.²³

1.5 Shrnutí

Mrtvá osoba je všeobecně uznávána za lidskou bytost a tedy adresáta lidských práv. Toto povědomí pramení z náboženských i etických základů lidské společnosti. I přes toto společenské uznání však není její postavení v právních řádech jasně vymezeno a neexistuje ani jednoznačná definice tohoto subjektu. Lidská práva jsou tedy mrtvým osobám přiznávána především *ad hoc*, často na základě extenzivní interpretace právních norem soudy. Přestože neexistuje jednotný názor na výčet konkrétních práv, která mrtvým mohou být přiznána, je zřejmé, že tato problematika zasahuje nejen do sféry zesnulého, ale také do sféry blízkých příbuzných i moderního právního státu, jehož prioritou by měla být ochrana právních zájmů svých obyvatel – tedy i osob již zesnulých, jejichž určitý zájem však stále přetrvává. Současná tendence jak moci zákonodárné, tak moci soudní směřuje k přiznávání práv zesnulým tam, kde by je jako fyzické osoby požívaly a kde je to alespoň v omezené míře fyzicky možné. Tato obecná tendence, popsaná v první kapitole, je více konkretizována v kapitolách následujících.

²³ Viz. kapitola 5 Právo na reprodukci

2 PRÁVO NA SPRAVEDLIVÝ PROCES

Právo na spravedlivý proces je jedním ze základních lidských práv, která by ze své povahy měla mít smysl *pouze* pro osoby žijící. Cílem tohoto práva je totiž poskytnout osobě možnost domoci se přístupu k soudnímu orgánu a zde za stanovených podmínek vymáhat svá oprávnění. Přesto i toto právo zasahuje do sféry osob mrtvých – jedná se o případy, kdy mrtvá osoba zemře v průběhu soudního řízení, avšak z povahy věci je řízení ukončeno, aniž by alespoň v zastoupení bylo možné řízení dokončit.²⁴ Právně také není zaručen status zesnulého, tedy zda se na něj vztahuje presumpce nevin, nebo zda bude stále jenom *v půli cesty*, tedy obžalovaným i po smrti, což ovšem popírá základní smysl spravedlivého trestního řízení, tedy zprostit obžalovaného obvinění nebo uznat jej vinným. Proto se následující kapitola bude zabývat sférou práva procesního, které je jedním z důležitých prostředků spravedlnosti, jež náleží nejen osobám živým, ale také mrtvým.

2.1 Prameny práva na spravedlivý proces

Z hlediska práva mezinárodního je ochrana spravedlivého procesu garantována komplexně bez ohledu na typ řízení.²⁵ Spravedlivý proces je chráněn čl. 10 a čl. 11 Všeobecné deklarace lidských práv (dále jen „Všeobecná deklarace“) a Mezinárodním paktem o občanských a politických právech (dále jen „MPOPP“) v člancích 14 a 15, ve speciálních úmluvách je to např. čl. 40 Úmluvy o právech dítěte.²⁶ Úmluva o ochraně lidských práv a svobod (dále jen „Úmluva“) chrání spravedlivý proces článkem 6, ale narozdíl od univerzálních nástrojů garantuje spravedlivý proces jen v určitých typech řízení.²⁷ Základním předpokladem pro spravedlivý proces je nezávislý a uznávaný soudní orgán, proto je důležité na tomto místě zmínit hlavu IV Listiny základních práv Evropské unie²⁸ (dále jen „Listina základních práv EU“), která se zabývá soudnictvím, zakotvuje základní procesní zásady (např. čl. 50 *ne bis in idem*) a především upevňuje pozici Soudního dvora a klade důraz na respektování jeho rozhodnutí.²⁹

Právní řád České republiky poskytuje spravedlivému procesu ochranu na nejvyšší úrovni v ústavním zákoně č. 1/1993 Sb., Ústavě České republiky (dále jen „Ústava“) a v

²⁴ Viz. kapitola o dědictví a postmortální ochrana osobnosti.

²⁵ MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. 573 s. ISBN 9788073577483. S. 69.

²⁶ MOLEK op.cit., s. 70.

²⁷ MOLEK op.cit. s. 35.

²⁸ Podrobněji k Listině základních práv EU v části 6.2. Pramene práva na lidskou důstojnost

²⁹ MOLEK. op.cit., s. 32.

Listině základních práv a svobod České republiky (dále jen „Listina“). Jedná se o čl. 36, 37 odst. 2-4, čl. 38 Listiny a dále v čl. 81, 82, 90 a 96 Ústavy. Tato úprava, jak poznamenává Pavel Molek, je poněkud *uživatelsky nepraktická*, především kvůli struktuře součástí práva na spravedlivý proces v hlavě páté Listiny. Mimo zákonů nejvyšší právní síly je spravedlivý proces chráněn dalšími zákonnými i podzákonnými právními předpisy, které upravují konkrétní druhy řízení.³⁰

2.2 Základní principy spravedlivého procesu

Mezi základní aspekty práva na spravedlivý proces patří právo na přístup k soudu, nezávislost a nestrannost soudů a soudců, zákonný soud a soudce, přiměřená délka řízení. Mezi skryté součásti tohoto práva dovozené judikaturou Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“)³¹ lze zařadit osobní účast při sporném řízení, rovnost zbraní, řádné provádění důkazů a křížový výslech svědků, odůvodněný rozsudek, skutečné provádění pravomocných soudních rozhodnutí. Tyto prvky Pavel Molek rozděluje do dvou základních množin – požadavky na soud a soudce a požadavky na řízení. Zatímco požadavky na soud a soudce lze v procesu s mrtvou osobou splnit tak, aby nebyla poškozena její práva, dodržet některé z požadavků na řízení s mrtvou osobou je téměř nemožné, jak bude demonstrováno na níže popsanych příkladech.

Mrtvá osoba jako adresát práva na spravedlivý proces musí překonávat řadu právních i fyzických překážek. Základním problémem v přístupu k soudu by mohlo být neuznání za subjekt práva,³² což je předpokladem jakýchkoli hmotněprávních i procesněprávních úkonů. Pokud tedy neexistuje právní norma, výslovně umožňující mrtvé osobě zúčastnit se procesu, je zde nutné řešit otázku procesního nástupnictví.³³ Právo těsně spjaté s právem na konání ústního jednání a účast při něm je právo na efektivní účast v řízení,³⁴ která je v u mrtvé osoby vyloučena a proces, vedený v dobrém zájmu mrtvé osoby může paradoxně probíhat naprosto odlišně od její vůle, někdy i od vůle pozůstalých.³⁵

³⁰ MOLEK. op.cit., s. 27.

³¹ MOLEK. op.cit., s. 67.

³² MOLEK. op.cit., s. 79.

³³ Blíže podkapitola 2.3.1 Spravedlivý proces v soukromém právu.

³⁴ MOLEK. op.cit., s. 235.

³⁵ Viz. případ ruského právníka Sergeje Magnitského v podkapitole 2.4.

V rámci principu rovnosti zbraní by měla mít každá strana dostatečnou možnost představit svůj případ za takových podmínek, které ji nestaví do podstatné nevýhody vůči protistraně.³⁶ Smrt fyzické osoby představuje velmi závažnou *nevýhodu*, kterou je ne vždy možné vyvážit. Ústavní soudu v nálezu ze dne 26.4. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 37/04 stanovil obecný zákaz nediskriminace, který se promítá v principu rovnosti zbraní. Podává výklad pojmu rovnost, který je podle něj pojmem relativním, nemůže tedy setřít rozdíl v procesním a faktickém postavení stran, vyplývajících z jejich možností. Určitou kompenzací však představují záruky pro slabší stranu, tzv. *favor defensionis*, jejímž projevem je např. úprava důkazního břemene.³⁷ Jednou z možností, jak poskytnout mrtvé osobě určité zvýhodnění za její ztížené faktické postavení je např. možnost ustanovit nezvěstné osobě opatrovníka v řízení o prohlášení za mrtvého.³⁸ Zde se jedná o řízení, jejímž hlavním účelem je prohlášení dlouho nezvěstné osoby za mrtvou. Procesní práva této (pravděpodobně) již nežijící osoby jsou však stále chráněna právě osobou opatrovníka.

Důležitou součástí spravedlivého řízení je jeho přiměřená délka. V důsledku průtahů totiž může dojít ke smrti jednoho z účastníků a tím je mu upřena možnost účastnit se rozhodnutí ve věci, tedy lze říci, že zde platí „*pozdní spravedlnost je odepřená spravedlnost*.“³⁹ V duchu tohoto kréda rozhodl ESLP v případě hraběte Františka Oldřicha Kinského, jemuž přisoudil posmrtně odškodnění ve výši 14. 000 Euro. Jedná se o finanční náhradu za porušení práva na spravedlivý proces, kterého se v rámci restitučního sporu vůči šlechtici měla dopustit Česká republika.⁴⁰ Již za života hraběte Kinského docházelo ze strany státních představitelů k jednání, které bylo podle soudu v rozporu s právem na spravedlivý proces, garantovaným čl 6 § 1 Úmluvy. Tuto kauzu neúměrně ovlivňovali představitelé státu a výkonné moci, čímž docházelo nejen k porušování nezávislosti soudu, ale také k nepřiměřeným průtahům celého řízení, v jehož průběhu hrabě Kinský zemřel.⁴¹ ESLP svým rozsudkem⁴² potvrdil význam práva na spravedlivý proces, které bylo upřeno

³⁶ MOLEK. op.cit., s. 236.

³⁷ MOLEK. op.cit., s. 253.

³⁸ § 195 odst. 2. zák. č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

³⁹ MOLEK. op.cit., s. 295.

⁴⁰ ŠTRÁFELDOVÁ, Milena. Evropský soud dal za pravdu Oldřichu Kinskému, české soudy mu neumožnily spravedlivý proces. *Radio.cz* [online] Český rozhlas, 2012 [cit. 10. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/evropsky-soud-dal-za-pravdu-oldrichu-kinskemu-ceske-soudy-mu-neumožnily-spravedlivy-proces>

⁴¹ ČAPEK, Jaroslav. Kauza Kinský. *Knize Kinsky.cz* [online] 2005. [cit. 12. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.knize-kinsky.cz/?t=5&s=1&id=&idp=29>

⁴² Kinský v. Czech Republic, rozsudek ze dne 9. 2. 2012, stížnost č. 42856/06. In *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 5. 2013]. Dostupné z: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"fulltext":\["kinský"\],"itemid":\["001-109044"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)

zesnulému hraběti Kinskému. Soud ve svém rozhodnutí deklaroval, že syn zesnulého hraběte má právní nárok na pokračování v procesu, aby hájil zájmy své i svého otce. Právě zájem zesnulého na spravedlivém rozsudku je hlavní důvod, proč lze tento případ vnímat jako přiznání spravedlivého procesu mrtvé osobě, byť v zastoupení pozůstalého. Materiální odškodnění, které případně dědicům zde působí především jako prevence proti podobnému porušování spravedlivého procesu ze strany státu. Česká republika nevyužila svého práva postoupení věci Velkému senátu, rozsudek je tedy v právní moci a hrabě Kinský hodnotově dosáhne práva, které mu soud připsal a jeho pozůstalí, kteří porušení jeho práva mohou pociťovat jako újmu sobě vlastní, získají materiální prostředky k tomu, aby v řízení mohli pokračovat. Znovu se ovšem potvrzuje, že mrtvá osoba je v požívání svého práva na spravedlivý proces pevně spjata s osobami blízkými, resp. dědici dané osoby.

2.3 Mrtvá osoba v českém právu

Jedním ze základních argumentů, proč přiznat mrtvým osobám právo na spravedlivý proces, je myšlenka, že „*všechny cesty lidských práv vedou přes spravedlivý proces.*“⁴³ Právo na spravedlivý proces by mělo být pro mrtvou osobu branou pro uplatnění dalších lidských práv, o nichž je v této práci pojednáno. Český právní řád zatím neposkytuje mrtvým osobám téměř žádné procesní pravomoci, smrt je totiž koncem jejich právního života, resp. jejich právní subjektivity.

2.3.1 Spravedlivý proces v soukromém právu

Mrtvá osoba bez právní subjektivity nemůže být účastníkem řízení tak, jak je vymezuje § 18 a násl. zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen „OSŘ“). Pokud tedy mrtvá osoba nemá způsobilost být účastníkem řízení, nesplňuje základní podmínky pro soudní řízení, které jsou stanoveny v § 103 OSŘ a soud musí řízení zastavit podle následujícího ustanovení § 104. Úmrtí osoby během řízení je považována za překážku postupu řízení, tuto situaci lze řešit procesním nástupnictvím.⁴⁴ Tento institut upravuje otázku, zda a s kým má být v řízení pokračováno, jestliže účastník v průběhu řízení ztratí způsobilost být účastníkem. Ztráta této způsobilosti je u fyzických osob důsledkem smrti.⁴⁵

⁴³ MOLEK op.cit., s. 520.

⁴⁴ § 107 OSŘ.

⁴⁵ Ke srovnání § 19 OSŘ a § 7 OZ.

U fyzických osob jsou procesním nástupcem v majetkových sporech zpravidla dědicové, nestanoví-li zákon jinak. Nejedná se pouze o dědickou posloupnost, např. ve sporu o ochranu osobnosti to mohou být podle § 15 občanského zákoníku manžel, děti, popř. rodiče původního žalobce.⁴⁶ V § 107 odst. 1 OSŘ je stanoveno, že pokud účastník ztratí způsobilost být účastníkem řízení dříve, než řízení bylo pravomocně skončeno, posoudí soud podle povahy věci, zda lze v řízení pokračovat. V § 107 odst. 2 OSŘ jsou za procesní nástupce zesnulé osoby považováni dědici, pokud to umožňuje povaha věci. V opačném případě soud řízení zastaví.⁴⁷ Jedná se např. o smrt jednoho z manželů před pravomocným skončením řízení o rozvod, v řízení o neplatnost manželství/partnerství, pokud bylo již o věci rozhodnuto, soud současně toto rozhodnutí zruší. Procesní nástupnictví je tedy vyloučeno zejména ve věcech osobního stavu účastníka, který ztratil způsobilost být účastníkem, a dále v osobních nepřevoditelných nárocích.⁴⁸

Klíčovým pojmem pro rozhodnutí, zda je možné v řízení pokračovat s nástupci zesulé osoby, je povaha věci. Některá řízení jsou svou povahou předurčena k tomu, že práva a povinnosti jsou plně spjata s osobou žalobce a jeho smrtí zanikají. Z civilních řízení patří do této skupiny řízení o ochraně osobnosti a osobních plnění jako je zadostiučinění, atd. Některá nároky, např. na odškodnění za usmrcení osoby blízké,⁴⁹ by se mohly zdánlivě jevit jako určité právo na spravedlnost z hlediska mrtvé osoby. Nárok na peněžní satisfakci se však nevyvozuje z porušení práv mrtvého a následné řízení tedy není uplatněním jeho práv, ale práv jeho příbuzných na soukromý a rodinný život.⁵⁰ Je tedy nutné rozlišovat proces, který chrání právo mrtvé osoby a proces, který se sice mrtvé osoby týká, ale aktivně legitimováni jsou zde příbuzní zesnulého.⁵¹

Náhrada za právo na spravedlivý proces má být před soudem přiznána tehdy, jestliže bylo porušeno hmotné právo a poškozená osoba se nedovolala soudního projednání. Poněkud kontroverzně rozhodl Ústavní soud v případě *restitučního sporu* v nálezu sp. zn. IV. ÚS 324/99 ze dne 8. 12. 1999. Stěžovatelky se zde domáhaly nejen očištění památky otce, který byl nespravedlivě odsouzen za trestný čin spekulace, ale požadovaly také finanční náhradu za majetek, který mu byl zabrán. Ústavní soud uznal, že

⁴⁶ Podle nového občanského zákoníku jsou to příbuzní v řadě přímé, viz. kapitola o ochraně osobnosti.

⁴⁷ § 105 odst. 5 OSŘ.

⁴⁸ MOLEK op. cit., s. 226-227.

⁴⁹ § 444 odst. 3 OZ

⁵⁰ RYŠKA, Michal. *Ochrana osobnosti v aktuální soudní praxi*. [online]. 2010 [cit. 3. 3. 2013]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. 138 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/31388/pravf_r/Rigo.pdf

⁵¹ Dále také kapitola 6, zejm. postmortální ochrana osobnosti

ústavou zaručená práva stěžovatelek, potažmo jejich otce, byla porušena odepřením spravedlivého procesu a původní zamítavé rozsudky předchozích soudů zrušil. Je možné souhlasit s porušením práva na spravedlivý proces, ovšem *de lege lata* právo na restituci neexistuje.⁵² Snaha ÚS zabránit diskriminaci v přístupu k soudu v tomto případě působí spíše jako „*záchranná brzda, za kterou se táhá, kdykoli něco moc skřípe*“, jak vtipně glosovala bývalá soudkyně ÚS, Eliška Wagnerová.⁵³

2.3.2 Spravedlivý proces ve veřejném právu

Pro posouzení povahy věci ve správním a trestním soudnictví je určující názor, který vyslovil Nejvyšší správní soud ve svém rozhodnutí ze dne 20. 12. 2012.⁵⁴ Stěžovatelem byl správní úřad, který nesouhlasil s rozsudkem ve prospěch žalobce, který v průběhu původního sporu zemřel. Nejvyšší správní soud zde zkoumal podmínky řízení, zejména způsobilost účastníků a zvažoval možnost procesního zastoupení zesnulého.⁵⁵ Tuto možnost soud nakonec zamítl a zdůvodnil vyloučení procesního nástupnictví povahou trestního a přestupkového řízení, které „*vychází ze zásady nepřípustnosti stíhání toho, kdo zemřel*“.⁵⁶ Soud poukázal na ryze osobní charakter trestní sankce a její represivní funkci, která je adresována výhradně pachateli činu nebo přestupku. Řízení je neodmyslitelně spjata s osobou delikventa, zánikem této osoby tedy smysl celého soudního procesu zaniká, v opačném případě by se jednalo o rozpor se zásadou skutečného provádění pravomocných rozsudků. Tento názor je v souladu s judikaturou NSS, který v jiném rozhodnutí⁵⁷ uvedl, že: „*Jestliže ten, kdo podal u krajského soudu žalobu proti rozhodnutí správního orgánu o vině za spáchání správního deliktu a o uložení správní sankce, v průběhu tohoto řízení zemřel, nemůže krajský soud v řízení pokračovat s procesním nástupcem, protože to povaha věci neumožňuje.*“ Závěrem tedy NSS posoudil stížnost jako

⁵² MOLEK op. cit. s. 283.

⁵³ MOLEK. op.cit. s. 283.

⁵⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 20.12. 2012, sp. zn. 7 As 168/2012.

⁵⁵ Rozsudek soudu nižší instance uznal jako pravomocný hned poté, co byl doručen stěžovateli, protože v té době byl jediným způsobilým účastníkem řízení podle § 102 zák. č.150/2002 Sb., soudního řádu správního, protože žalobce ztratil způsobilost být účastníkem řízení, přičemž s ohledem na povahu projednávané věci nepřichází v úvahu procesní nástupnictví, byl jediným účastníkem řízení o žalobě v době vydání napadeného rozsudku stěžovatel a tento rozsudek tak v souladu s ust. § 54 odst. 5 s. ř. s. nabyl právní moci doručením tomuto jedinému účastníku řízení.

⁵⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 20.12. 2012, sp. zn. 7 As 168/2012

⁵⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 4. 2008, sp. zn.. 3 Ads 42/2008

oprávněnou, rozsudek soudu nižší instance zrušil a žalobu pro nedostatek podmínek řízení odmítl.

Správní a především trestní řízení tedy nemůže fungovat bez fyzické existence původního účastníka kvůli výhradně osobní povaze věci, která neumožňuje nastoupit dědicům na místo zesnulého v řízení. Pokud zemře souzený během procesu, soud řízení zastaví, přičemž je na společnosti, jak bude vnímat mrtvého pachatele. Právo zemřelého na spravedlivý proces je tedy narušeno zejména z hlediska toho, že právní pohled na jeho vinu či nevinu zůstává poměrně neurčitý a smrt není stanovena jako důvod pro osvobozující rozsudek, je to pouze obligatorní důvod k zastavení řízení. *De iure* mrtvý odsouzen není, ale *de facto* se to tak může jevit, zejména v případech, kdy je kauza medializována a případ se vyvíjel v neprospěch obžalovaného. Tato situace se týkala i Kennetha Laye, muže spojovaného s rozsáhlou korupční aférou, která vedla k pádu Enron Corporation, jedné z nejvýznamnějších amerických energetických společností.⁵⁸ Kenneth Lay byl obžalován z podvodů a tunelování této společnosti v lednu 2006, před vynesením odsuzujícího rozsudku v září 2006 však zemřel. V důsledku toho bylo jeho odsouzení zrušeno a z pohledu práva tedy veškerá obvinění a stíhání proti Layovi zanikla od počátku, tedy jako by se nikdy neodehrála. Oběti jeho trestného činu však mohou žalovat o náhradu škody v civilním řízení. Pokud uspějí, dojde k viditelnému rozporu mezi postavením mrtvého v civilním a v trestním řízením.

Základní složkou spravedlivého procesu je presumpce neviny, podle které se na obžalovaného pohlíží jako na nevinného, dokud není pravomocně odsouzen. Kenneth Lay byl shledán vinným, ale rozsudek ještě nebyl vydán, těsně před jeho vydáním totiž zemřel, a nemohl tak využít další právní nástroje spravedlivého procesu, jako je mj. možnost odvolání. Soudně tedy nelze mrtvého postihnout, není však vyřešeno jeho *postavení* po smrti, tedy zda na jeho osobu lze pohlížet jako na odsouzeného či nikoliv. Dalším problémem je civilní řízení, ve kterém je možné mrtvého nebo jeho nástupce žalovat o náhradu škody. Zvítězit v civilním sporu o náhradu škody v případě Kennetha Laye bude bez důkazů z trestního řízení velmi náročné, protože poškození musí žalovat o náhradu

⁵⁸ ROMERO, Simon. Keneth Lay.Profile.NYTimes.com [online]. The New York Times, 2006 [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/ref/business/businessspecial3/Kenneth.Lay.Profile.html>

škody, způsobenou zesnulým finančním magnátem, který je, dovedeno ad absurdum, *trestně bezúhonný*.⁵⁹

Trestní soudnictví v České republice se při procesu s mrtvou osobou staví aktivněji k možnosti bránit její nevinu soudní cestou. Příkladem tohoto přístupu je § 275 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „trestní řád“), které umožňuje podat stížnost na porušení zákona i v případě, že mrtvý obviněný zemřel. Obdobně i § 289 písm. c) trestního řádu potvrzuje, že *„byla-li povolena obnova jen ve prospěch obviněného, nepřekáží jeho smrt provedení dalšího řízení a trestní stíhání nelze zastavit proto, že obviněný zemřel.“* Nevýhodnou pozici mrtvé osoby, která již není schopna se aktivně podílet na realizaci svých procesních práv, zohledňují také ustanovení § 265p odst. 2 trestního řádu, které by mohlo být odrazem principu *favor defensionis*, tedy zárukou pro slabší stranu, kterou je zde mrtvá osoba. *Tato norma říká, že: „Dovolání v neprospěch obviněného je vyloučeno, jestliže a) obviněný zemřel nebo b) na čin se vztahuje rozhodnutí prezidenta republiky, kterým nařídil, aby se v trestním stíhání nepokračovalo.*

(3) Bylo-li podáno dovolání pouze ve prospěch obviněného, nepřekáží jeho smrt provedení řízení na podkladě dovolání; trestní stíhání tu nelze zastavit proto, že obviněný zemřel.“

Podobně jako ve Spojených státech se staví trestní řád ke stíhání osoby, která zemřela. Ustanovení § 11 písm. e) zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „trestní řád“) deklaruje nepřípustnost trestního stíhání proti tomu, kdo zemřel, nebo byl prohlášen za mrtvého. Tato norma je v souladu s principem osobní povahy trestního řízení a nemožnosti převést případné na sankce na jinou osobu.

2.4 Prázdňé místo na lavici obžalovaných : Sergej Magnitskij

Všechna výše uvedená kritéria procesu s mrtvými osobami přestávají platit v kontroverzním případě Sergeje Magnitského, ruského právníka, který zemřel rok po vzetí do vazby v roce 2009. Magnitskij odhalil velkou síť daňových podvodů, která se mimo jiné týkala i vysoce postavených lidí z řad ministerstva vnitra a státních bezpečnostních služeb. Hned poté byl Magnitskij sám uvězněn a vzat do vazby, kde zemřel kvůli špatnému zdravotnímu stavu, který byl pravděpodobně způsoben nelidskými podmínkami a

⁵⁹ ROMERO, Simon. Lay's Death Complicates Efforts to Seize Assets. *NYTimes.com* [online]. The New York Times, 2006 [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2006/07/06/business/06legal.html?_r=1&

nedbalostí vazebního lékaře.⁶⁰ K řádnému vyšetření jeho smrti a pozadí celé aféry bylo Rusko vyzváno jednotlivými státy, organizacemi a jednotlivci, aktivně se zapojila také Evropská unie nebo Spojené státy a celá kauza získala mezinárodní rozměr, o kterém však tato práce nepojednává kvůli složitosti celé problematiky. Vyústěním zájmu o případ ruského právníka však byl proces, který v době psaní této diplomové práce stále probíhá. Jedná se o bezprecedentní řízení, které popírá veškeré zásady trestního stíhání a spravedlivého procesu vůbec. Obžalovaným je zesnulý Sergej Magnitskij, který tak *usedl* na lavici obžalovaných téměř čtyři roky po své smrti. Mimo tohoto netradičního postmortálního předvolání obžalovaného jsou splněny všechny podmínky řízení, včetně povinného zastoupení obžalovaného, účasti státního zástupce a řádného průběhu procesu, mimo to, že veřejnost je z jednání vyloučena. Příbuzní, kteří by mohli alespoň částečně nahradit nepřítomnost zesnulého, nemají na soudní řízení žádný vliv. Legitimitu tohoto procesu dovozuje ruské soudnictví a vrcholní představitelé státu z tzv. *posthumous trials*, tedy posmrtných procesů, které ruský Nejvyšší soud potvrdil jako způsob, jímž příbuzní mohou očistit dobré jméno a pověst zesnulých.⁶¹ S trestním stíháním Sergeje Magnitského však nesouhlasí ani jeden z nejbližších příbuzných, navíc proces není veden v jeho zájmu, tedy základní předpoklady pro právem aprobovaný posmrtný proces splněny nejsou.⁶²

Podle International Bar Association's Human Rights Institute je toto jednání trestních orgánů nejen protiústavní, ale především porušuje základní lidská práva, zejména právo na spravedlivý proces. Předvoláním mrtvého před soud bez jakékoliv vazby na jeho předchozí vůli nebo alespoň přání pozůstalých porušuje ruská justice základní prvky spravedlivého procesu, jak je definuje Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Jedná se o právo zvolit si soud, připravit obhajobu a být přítomen na jednání (čl. 14 odst. 3).⁶³ Tato práva nemohou být požívána mrtvou osobou, aniž by byla zastoupena podle svého přání, nebo alespoň lidmi, jednajícími v jejím zájmu. Ani výše uvedené

⁶⁰ Magnitsky doctor accused of negligence. *hma-law.co.uk* [online]. 2013 [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.hma-law.co.uk/blog/2013/03/magnitsky-doctor-and-russian-officials-accused-of-negligence/>

⁶¹ The Constitutional Court of the Russian Federation decision of 14 July 2011 No. 16-II. *Constitutional Court of the Russian Federation.ru/en*. [online]. Constitutional Court of the Russian Federation, 2008-2013 [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.ksrf.ru/en/Decision/Judgments/Documents/2011%20July%2014%2016-P.pdf>

⁶² AMOS, Howard. Sergei Magnitsky's posthumous trial gets under way in Russia. *Guardian.co.uk* [online]. The Guardian, 2013. [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/world/2013/mar/22/sergei-magnitsky-posthumous-trial-russia>

⁶³ The International Bar Association's Human Rights Institute Calls on Russia to Cease the Posthumous Trial of Sergei Magnitsky. *impunitywatch.com* [online]. 22. 3. 2013 [cit. 13. 5. 2013]. Dostupné z: <http://impunitywatch.com/the-international-bar-associations-human-rights-institute-calls-on-russia-to-cease-the-posthumous-trial-of-sergei-magnitsky>

rozhodnutí ruského Nejvyššího soudu nemůže legitimizovat proces, ve kterém je trestně stíhána a předvolána mrtvá osoba, v jejíž neprospěch má být proces veden. Tento případ není v době dokončení této diplomové práce ještě uzavřen, není proto jasné, zda Rusko zareaguje na právní a politické argumenty a proces se zesnulým ukončí.

2.5 Shrnutí

Závěrem této kapitoly lze tedy říci, že právo na spravedlivý proces by mělo patřit k základním lidským právům, které mrtvým náleží, existují však fyzická omezení, které nelze právně překonat. Jedná se o procesní prostředky, kterými mrtvý nemůže disponovat a jsou tedy závislé na účasti plnohodnotného zastoupení pozůstalých, kteří by pak mohli přijmout závěrečné sankce či naopak satisfakce. Naopak v trestním řízení není možné *de lege lata*, ani *de lege ferenda* trestní řízení proti mrtvému dokončit nebo dokonce zahájit. Přesto by bylo třeba mrtvé osobě garantovat právo na spravedlivý proces i v těchto typech řízení, zvláště kvůli výslednému výroku soudu, který ovlivňuje pohled práva i společnosti na osobu mrtvého. Toto řešení by však nemělo zajít až tak daleko, jako jsou tzv. posmrtné procesy, které jsou navíc velmi dobře zneužitelné pro krytí jiných zájmů, jak dokazuje případ Sergeje Magnitského.

3 PRÁVO VLASTNIT MAJETEK

Jedním z dalších práv, které náleží mezi základní lidská práva je právo vlastnické. V diplomové práci vycházím z koncepce vlastnického práva jako práva přirozeného, tedy odvozeného od samé podstaty lidské bytosti. Díky tomu lze toto právo (byť v omezené míře) přisuzovat i mrtvým osobám, které jsou taktéž lidskými bytostmi. Vycházím zde opět z teorie zájmové, kdy zájmy mrtvé osoby v nakládání s jejím majetkem přežívají její fyzický zánik, účelem práva tedy je poskytnout těmto zájmům ochranu. Důkazem, že toto právo je vnímáno i českým právním řádem jako právo přirozené, je jeho zařazení v Listině základních práv a svobod, kde je řazeno mezi základní lidská práva a jako takové je nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné, nezrušitelné a také přirozené.⁶⁴

3.1 Prameny vlastnického práva

Základními prameny vlastnického práva v mezinárodní rovině jsou mezinárodní smlouvy, kterými je Česká republika vázána. Mezi ně patří Úmluva, která vylučuje diskriminaci z jakéhokoli důvodu a zaručuje rovnost vlastnického práva tak, jak bylo uvedeno výše. Dalšími důležitými normami jsou čl. 1 odstavec 2 MPOPP a taktéž čl. 1 odstavec 2 v Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Všeobecná deklarace lidských práv garantuje ochranu vlastnickému právu v čl. 17, kdy přiznává každému právo „*vlastnit majetek jak sám, tak spolu s jinými a nikdo nesmí být svévolně zbaven svého majetku.*“⁶⁵ Evropská unie garantuje ochranu vlastnictví pomocí čl. 17 Listiny základních práv Evropské unie (dále jen „Listina základních práv EU“), a to jak hodnot materiálních tak vlastnictví duševního.

Vnitrostátní právní řád chrání vlastnické právo pomocí Listiny základních práv a svobod, konkrétně čl. 11 odst. 1 : „*Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu.*“ Ve spojení s čl. 3 Listiny se zaručuje „*právo každého vlastnit majetek bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“ Pokud tedy zaručuje ochranu proti diskriminaci, mělo by toto ustanovení chránit i

⁶⁴ GERLOCH, Aleš. *Teorie Práva*. 3. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004. 343s. s. 78.

⁶⁵ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Obecné pojetí vlastnického práva*. [online]. 2008 [cit. 15. 3. 2013]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. s. 52. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/52605/pravf_r/Obecne_pojeti_vlastnickeho_prava.pdf

vlastnická práva osob mrtvých, která přesahují jejich existenci a nakládání s tímto vlastnictvím by nemělo směřovat proti zájmům zesnulé osoby. Konkrétní vymezení vlastnického práva a jeho definičních znaků jsou obsažena ve stávajícím i v novém občanském zákoníku.⁶⁶

Vlastnická oprávnění mrtvé osoby se promítají především v právu dědickém, v němž důležitou roli hraje především poslední vůle mrtvé osoby. Podle ní je s jejím majetkem nakládáno, může být rozdělen jako předmět dědictví mezi osoby blízké nebo použit k jiným, v závěti určeným účelům. Tento závěr potvrzuje i judikatura,⁶⁷ když stanoví, že: „*Jestliže podle čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod má každý právo vlastnit majetek, jehož dědění se zaručuje, patří k této svobodě i možnost nakládání s předmětem individuálního vlastnictví nejen inter vivos (mezi živými), ale i mortis causa (pro případ smrti).*“⁶⁸

3.2 Dědické právo

V této části bude pojednáno o právu dědickém z pohledu zůstavitele. Pozornost tedy bude zaměřena na zákonné limity, v jakých může zesnulý ovlivnit dispozici se svým majetkem a užívat tedy svá vlastnické oprávnění. Mým cílem není podat ucelený výklad o systému dědického práva, ale spíše uvést instituty, díky kterým se projevuje vůle zemřelého a jejichž prostřednictvím může disponovat se svým majetkem. V rámci této kapitoly bude také poukázáno na určitý rozpor mezi zájmem zesnulého a zájmem dědiců a řešení těchto situací. Součástí kapitoly je také krátký exkurz do práva zahraničního v oblasti dědického práva a následné srovnání s vnitrostátní zákonnou úpravou – takto lze poukázat na rozdíly, která právní kultura přiznává větší práva mrtvému zůstaviteli a která kultura připisuje větší pravomoci žijícím dědicům.

Dědické oprávnění vzniká v okamžiku smrti zůstavitele⁶⁹ a jedná se o právo na pozůstalost, resp. na dědictví. Tyto pojmy jsou v dikci NOZ od sebe rozlišeny, zatímco „*pozůstalost je pojata jako jmění zůstavitele k okamžiku zůstavitelovy smrti, resp. jako ta jeho část, která je způsobilá přejít na dědice jako na právního nástupce, zatímco dědictví je*

⁶⁶ § 123 a násl. zák. č. 40/2964, občanského zákoníku.; část II. Věcná práva v NOZ.

⁶⁷ Rozhodnutí NS 30 Cdo 1190/2004 ze dne 27.4.2005

⁶⁸ KOBĚRSKÁ, Hana. *Nabývání dědictví* [online]. 2008 [cit. 15. 3. 2013]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. s. 25. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/67441/pravf_r/NABYVANI_DEDICTVI.pdf

⁶⁹ § 460 OZ.

to z pozůstalosti, co skutečně připadá jako jmění osobě, která je dědicem.“⁷⁰ Oba pojmy jsou odlišné také z hlediska toho, na koho je na jmění pohlíženo – pozůstalost více vystihuje podstatu jmění, váží se na osobu zesnulého zůstavitele, které zanechal nejen ve prospěch dědiců, ale také jiných osob (odkazovníka, věřitelů, atd.)⁷¹ a zahrnuje i práva a povinnosti, která nepřechází na zůstavitelovy dědice (např. právo na odškodnění za ztížení společenského uplatnění, pokud byla uplatněna a přiznána orgánem veřejné moci).⁷² Pojem dědictví se soustředí na osobu nabyvatele,⁷³ dědice. Pozůstalost, co se týče terminologie, tedy více podtrhuje osobu zůstavitele, jehož vůle by měla mít v dědickém řízení dominantní.

Listina potvrzuje ochranu dědictví v rámci čl. 11, kde v rámci vlastnického práva stanoví, že dědictví se zaručuje. Toto prohlášení neposkytuje zákonnou záruku pouze dědicům, ale současně zůstaviteli, kterému dává jistotu, že s jeho majetkem bude naloženo podle jeho vůle (zpravidla projevené v závěti). Dědické právo tedy svým zařazením v Listině i hlavním obsahem spadá pod práva majetková.⁷⁴

Důležitým předpokladem dědění je myšlenka, že hodnoty přesahující existenci zemřelé osoby mají zůstat zachovány.⁷⁵ Další podmínkou pro fungování tohoto institutu je individualistické pojetí, podle kterého se má nositelem přetrvávajících práv a povinností zemřelého stát jedinec, kterému svědčí některý z důvodů dědění.⁷⁶ Právě v tomto pojetí se odráží důležitý aspekt dědického práva – osoba zůstavitele, která nashromáždila za svůj život majetek, má právo o tomto majetku individuálně rozhodnout a zvýhodnit tak osobu jemu blízkou na úkor ostatních členů společnosti.

Nový občanský zákoník přináší mnoho změn, které se týkají dědění, zejména posílení postavení zůstavitele a jeho vůle. Došlo také k obnovení tradičních institutů jako je dědická smlouva, odkaz, atd. Díky podrobnější a extenzivnější úpravě dědictví může

⁷⁰ Důvodová zpráva k návrhu NOZ schváleného vládou ve znění změn přijatých Legislativní radou vlády. *obcanskyzakonik.justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2011 [cit. 20. 4. 2013]. S. 934. Dostupné z http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf

⁷¹ Tamtéž. S. 966.

⁷² O právech a povinnostech, která se váží pouze na osobu zůstavitele, nejsou tudíž předmětem dědictví, bude krátce pojednáno v závěru této kapitoly.

⁷³ ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné, 3. díl. 5. vyd.* Praha: Wolter Kluwer ČR, 2009. 308 s. ISBN: 9878073574666. S. 263.

⁷⁴ KOBĚRSKÁ op.cit., s. 15.

⁷⁵ JEHLIČKA, O.; ŠVESTKA, J.; ŠKÁROVÁ, M.; a kolektiv. *Občanský zákoník – Komentář, 7. aktualiz.* vydání. Linde Praha, a.s., 2002. S. 258.

⁷⁶ JEHLIČKA op. cit., s. 258-259.

zůstavitel již za života detailně upravit majetkové vztahy tak, aby později nedocházelo k větším rozporům a pochybám ohledně jeho vůle, která by měla být respektována.⁷⁷

Nový občanský zákoník zachovává hlavní myšlenku stále platného občanského zákoníku, že dědictví se nabývá smrtí zůstavitele, právě touto smrtí však dochází k uplatnění jeho vůle ohledně rozdělení majetku. Zůstavitelova svoboda vůle se projevuje zejména v oblasti povolání nebo vyloučení dědice a ve svobodě v nakládání s majetkem. V rámci svobody ohledně osoby dědice lze vymezit především tyto dílčí pravomoci zhotovit poslední pořízení (pořízení závěti), vydědit dědice, odpustit mu zavrženíhodné jednání a nově také uzavřít dědickou smlouvu. Dispoziční svoboda v nakládání s majetkem se promítá zejména do možnosti povolání správce dědictví. Tímto úkonem zůstavitelova vůle přesahuje okamžik smrti a odejme (alespoň dočasně) dispozici s dědictvím osobám, kterým má případnou dědictví podle § 460 OZ.⁷⁸ Dědicové získávají dědictví na základě dědických titulů, kterými jsou zákon, závěť a od r. 2014 také dědická smlouva.

3.2.1 Závěť a její náležitosti

Závěť je upravena z hlediska obsahových a formálních požadavků v obou kodexech stejně. K posouzení skutečné vůle pisatele závěti judikoval Nejvyšší soud ČSR⁷⁹ takto: *„K posouzení skutečné vůle pisatele závěti, jsou-li o ní pochybnosti, je třeba zjišťovat vedle znění textu listiny (slovního výkladu) všechny okolnosti, za nichž byl projev vůle o ustanovení závětních dědiců učiněn a z nichž lze dovodit skutečnou vůli zůstavitele. Okolnosti případu jsou skutečnostmi existujícími vně vlastního projevu vůle, a to i tehdy, když je předepsána písemná forma.“* Jedná se zde o situaci, ve které je mrtvá osoba ze své pozice značně omezena a svou skutečnou vůli již vyjádřit nemůže. Tuto nevýhodu si uvědomují i tvůrci nového občanského zákoníku a ve věcném záměru nového občanského zákoníku stanoví, že *„závěť musí být interpretována tak, aby se vůli zůstavitele co nejvíce vyhovělo. Při výkladu závěti nelze vyjít z obecných interpretačních pravidel platných pro právní jednání, neboť výrazy užívané v testamentu nelze vykládat jinak, než jaký význam jim přikládal právě zůstavitel.“*⁸⁰ Dalším vstřícným gestem v nové úpravě dědění je tzv.

⁷⁷ JEHLIČKA op. cit., s. 259.

⁷⁸ MIKEŠ, J.; MUZIKÁŘ, L. *Dědické právo v teorii a praxi*. Praha : Leges, 2011. 432 s. ISBN 9788087212790. S. 105.

⁷⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR 4 Cz 61/86, Bull. NS 1987/2.

⁸⁰ *Občanský zákoník : věcný záměr OZ*. Justice.cz [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14. 3. 2013] Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/vecny_zamer_OZ_2000.pdf

privilegovaná závěť určená pro osoby, které se vlivem nějaké události (např. živelné pohromy, války apod.) nacházejí v situaci, kdy jsou v ohrožení života a nemohou využít tradiční formy pro pořízení závěti, postačí zde tedy i ústní pořízení.⁸¹

V závěti bude pak možné stanovit podmínku nebo příkaz, ke kterým se dnes *de lege lata* nepřihlíží (§ 478 OZ), podle nového občanského zákoníku však již svou relevanci mít budou. Zůstavitel tedy může podmínit dědictví a zákon poskytne této podmínce právní ochranu. Zásadně se nepřihlédne k vedlejší doložce, kterou zůstavitel ukládá dědici, aby např. uzavřel nebo neuzavřel manželství.⁸²

Na plnění zůstavitelovy vůle bude dohlížet vykonavatel závěti, kterým je soud, notář, nebo také zůstavitelem stanovená osoba. Touto osobou může být člen rodiny, osoba zůstaviteli blízká, ale také jím určený notář nebo advokát.⁸³

3.2.2 Relevance podmínek v závěti v anglosaských zemích

K relevanci podmínek v závěti v kontextu naší a zahraniční právní úpravy je judikatura k tomuto tématu shrnuta v článku⁸⁴ s velmi příhodným názvem *If You Will It, It Is No Dream: Balancing Public Policy and Testamentary Freedom*.⁸⁵ Směrodatným byl v oblasti dědění rozsudek Nejvyššího soudu amerického státu Illinois ve věci *re Estate of Feinberg*⁸⁶ Nejvyšší soud zamítl rozhodnutí soudů nižší instance a potvrdil platnost doložky omezující okruh osob oprávněných z dědictví (*beneficiary restriction clause*), podle které se pro účely dědění považuje vnuk nebo vnučka za mrtvé, pokud ustanovení závěti nevyhověli. Jednáním v souladu s doložkou by byl případ, kdy by si vnuci či vnučky zůstavitele vzali osobu, která je v době uzavření manželství židovského vyznání, nebo k tomuto vyznání do jednoho roku po uzavření manželství konvertuje. Pak by vnukové měli právo na své

⁸¹ *Občanský zákoník. Justice : konkrétní změny: závěť* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14.3. 2013]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/zavet.html>

⁸² Tamtéž.

⁸³ Důvodová zpráva k návrhu NOZ schváleného vládou ve znění změn přijatých Legislativní radou vlády. *obcanskyzakonik.justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2011 [cit. 20. 4. 2013]. S. 966. Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf

⁸⁴ ORLY, Henry. *If You Will It, It Is No Dream: Balancing Public Policy and Testamentary Freedom*. In *Northwestern Journal of Law and Social Policy* [online]. Northwestern University, 2011 [cit. 5.3. 2013]. Dostupné z: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=njls>.

⁸⁵ Nic není nemožné, pokud tak stanoví závěť: hledání proporcionality mezi veřejným zájmem a závětním právem zůstavitele.

⁸⁶ *In Re Estate of Feinberg*, 919 N.E.2d 888 (Ill. 2009).

dědictví. Nejvyšší soud státu Illinois uznal tuto doložku jako platnou a svoje rozhodnutí zdůvodnil tím, že ve státě Illinois je tradičně zakotvena široká autonomie vůle, kterou zůstavitel projevuje pomocí podmínek v závěti. K námitkám na případný rozpor doložky s právem na svobodnou volbu partnera zdůvodnil předchozí judikaturou, ze které vyplynulo, že v tomto případě se nejedná o zásah do soukromého a rodinného života vnuků, jedná se pouze o pobídku zůstavitele, která však nijak rodinu nerozvrací a vnuci se také mohou, stejně jako zůstavitel, svobodně rozhodnout. Soud připomněl případy, které představovaly výrazné narušení osobní sféry dědiců a nebyly tedy zákonem aprobovány. Mezi ně patří případ *Keffalas*,⁸⁷ u kterého soud interpretoval podmínku výběru řeckého věřícího partnera jako skryté nabádání k rozvodu. Potenciální dědicové totiž v době sepsání závěti své partnery měli; tito partneři však podmínku v závěti nesplňovali. Stejně tak v případech *Winterland* a *Gerbing*⁸⁸ se jednalo o explicitní ohrožení pro již uzavřená manželství, když podmínkou byla odluka od životního partnera. V tomto případě se jednalo o rozpor s veřejným zájmem (na rodině a stabilitě manželství), narozdíl od případu *Feinberg*, který nechával svobodu rozhodnutí na (prozatím svobodných) vnucích a nebránil jim ve svobodném uplatnění jejich práva na výběr partnera a založení rodiny. Rozhodnutím v případě *Feinberg* potvrdil Nejvyšší soud státu Illinois velkou dispoziční svobodu zůstavitele a převahu vůle *mrtvého nad živými*. Je nutno poznamenat, že majetek sice může být v teoretické rovině považován za mizivou hodnotou ve srovnání s partnerským vztahem a emocionálním naplněním, vidina jmění ale může osobu ovlivnit natolik, že k získání dědictví se všeho vzdá. Lze tedy konstatovat, že česká, striktnější úprava vůči podmínkám limitujícím rodinný život je správným kompromisem mezi zájmy mrtvého, jeho dědiců i celé společnosti.

3.2.3 Změny v dědickém právu v novém občanském zákoníku

Důležitou změnu z hlediska vůle zůstavitele je odkaz, kterým se zřizuje pohledávka na vydání určité věci, případně jedné či několika věcí určitého druhu, nebo zřízení určitého práva. Jedná se o singulární sukcesi a osoba, které přísluší právo z odkazu je odkazovníkem, který není povinen k úhradě zůstavitelových dluhů. Možnost odkázat celý majetek prostřednictvím odkazu je však zákonem limitována, a to zejména z důvodu ochrany práv zůstavitelových věřitelů, kteří by tímto postupem mohli být poškozeni.

⁸⁷ *In re Estate of Keffalas*, 233 A.2d 248 (Pa. 1967).

⁸⁸ *In re Estate of Gerbing*, 337 N.E.2d 29 (Ill. 1975); *Winterland v. Winterland*, 59 N.E.2d 661 (Ill. 1945).

Každému z dědiců musí zůstat z hodnoty dědictví alespoň čtvrtina odkazy nezatížená. Zatíží-li zůstavitel dědice více, má dědic právo na poměrné zkrácení odkazu.⁸⁹

Nový občanský zákoník zavádí další dědický titul – vedle zákona a závěti může zůstavitelův majetek může připadnout dědicům na základě dědické smlouvy. Z pohledu zůstavitele představuje největší záruku respektu k jeho vůli právě tato smlouva. Jedná se totiž o dvoustranný právní úkon, kterým se jedna strana zavazuje poskytnout určité plnění straně druhé výměnou za odkázaný majetek a je považována za nejsilnější titul, má tedy přednost před zákonem i před závětí. Pokud ovšem nebude uzavřena ve formě veřejné listiny, nebude na ni jako na závěť pohlíženo.⁹⁰ Určitým omezením pro zůstavitele je zákonem stanovený limit, podle kterého musí zůstavitel nechat čtvrtinu pozůstalosti volnou a pořídit o ní podle své zvlášť projevené vůle. Chce-li zůstavitel zanechat smluvnímu dědici i tuto čtvrtinu, může tak učinit závětí.⁹¹ Charakter tohoto dědického titulu dává oběma stranám možnost smlouvu zrušit, závazek z ní může zaniknout i rozvodem manželství. Pomocí dědické smlouvy by bylo možné uspokojit jistou potřebu manželů vyřešit majetkovou situaci po smrti jednoho z nich již za společného života. Z pohledu pozůstalého se jedná o žádoucí jistotu ohledně pozůstalosti, neboť dědická smlouva je nejsilnějším dědickým titulem a má tedy přednost před zákonem i před závětí. Z hlediska práva zesnulého je dědická smlouva dohodou, která mu zaručuje jistotu ohledně majetkové budoucnosti partnera, který tento odkaz přijme za podmínek, které smlouva stanoví. Pokud se tato dohoda již nebude zdát některé ze stran dostačující, je možnost za života obou manželů tuto smlouvu zrušit jako kteroukoliv smlouvu jinou.⁹²

Posledním důležitým instrumentem pomocí něž je možné projevit vůli zůstavitele ohledně osoby dědice, je vydědění. Tato situace je podmíněna především zákonem stanovenými důvody vydědění⁹³ a vydědění musí být provedeno formou tzv. listiny o vydědění. Podle současné právní úpravy musí být v této listině uveden alespoň jeden ze čtyř zákonných důvodů (potomek neprojevuje opravdový zájem, vede nezřízený život,...),

⁸⁹ § 1598 nového občanského zákoníku.

⁹⁰ *Občanský zákoník : dědické právo. Justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/dedicka-smlouva.html>

⁹¹ § 1585 odst. 1 NOZ.

⁹² *Občanský zákoník: věcný záměr OZ. Justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/vecny_zamer_OZ_2000.pdf

⁹³ § 469a odst.3 OZ.

podle nové úpravy důvod být uveden nemusí,⁹⁴ což je jistě krok směrem k zachování soukromí zůstavitele a jeho rodiny. Poněkud se tím ztíží důkazní břemeno vyděděného, který se může proti tomuto aktu bránit v rámci soudního řízení. Musí však prokázat, proč dle jeho názoru zůstavitel pro vydědění neměl zákonný důvod. K napadnutí důvodu vydědění říká Nejvyšší soud toto: „*Jestliže potomek trvale neprojevuje o zůstavitele zájem, proto, že zůstavitel neprojevoval zájem o potomka, nelze bez dalšího dovodit, že by neprojevení tohoto zájmu potomkem mohlo být důvodem k jeho vydědění.*“⁹⁵ Toto rozhodnutí se přiklání na stranu dědiců, kteří se tak mohou postavit proti vůli zůstavitele, který vyděděním více než jasně vyjadřuje svou vůli nepřenechat majetek zákonnému dědici. Veřejný zájem na ochraně zákonných dědiců tedy může převážit i nad negativní stránkou dispozičního vlastnického práva – zůstavitel nesmí neomezeně odebrat majetek tomu, koho nepovažuje za vhodného dědice, pokud jeho důvody nepřeváží záměr zákona ochránit zákonného dědice.

3.3 Posmrtné právo na neomezené volání

Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, existují práva a povinnosti, která na dědice nepřechází v rámci univerzální sukcese nebo nejsou předmětem přechodu vůbec a smrtí zůstavitele zanikají.

Do druhé skupiny patří práva, u nichž nedochází k aplikaci § 460 a násl. OZ. a jejich převod pro případ smrti je upraven zvláštními ustanoveními, jedná se o speciální singulární sukcesí. Do této skupiny patří právo na ochranu osobnosti zemřelé osoby, právo chráněného nájmu bytu dle § 706 a násl. OZ, o peněžité nároky z pracovního poměru, z nemocenského pojištění a ze sociálního zabezpečení, atd.⁹⁶

Práva a povinnosti, která zanikají spolu se zánikem fyzické osoby zůstavitele, především z toho důvodu, že jsou neodlučitelně spjata s jeho osobou, jsou především práva z rodinně právních vztahů, dále právo na bolestné a na náhradu společenského uplatnění.⁹⁷ Tento právní názor potvrzuje i judikatura s tím, že *pohledávky na náhradu bolestného a na*

⁹⁴ *Občanský zákoník. Justice : konkrétní změny: závěr.* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14.3. 2013] Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/zavet.html>

⁹⁵ Rozhodnutí KS Č. Budějovice 6 Co 10/96 ze dne 9.8.1996

⁹⁶ K tomu přechodu je nutné splnění určitých podmínek. Např. podle § 63 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění platí, že zemře-li oprávněný po uplatnění nároku na dávku důchodového pojištění, mohou do dalšího řízení o dávce vstoupit zákonem stanovené osoby a ty také nabývají nárok na dávky splatné do dne smrti oprávněného.

⁹⁷ KOBĚRSKÁ op.cit., s. 13.

*náhradu za ztížení společenského uplatnění nejsou předmětem dědictví ani v případě, kdy tato práva byla zůstaviteli přiznána právoplatným rozhodnutím soudu.*⁹⁸ Ke srovnání se nabízí věcný záměr nového občanského zákoníku, podle nějž budou do pozůstalosti na rozdíl od stávající úpravy spadat i některé nároky považované dosud za nároky povahy ryze osobní (nárok na reletární satisfakci, nárok na náhradu za poškození zdraví), a to za předpokladu, že byly zůstavitelem uplatněny u soudu, anebo že byly škůdcem uznány. Je totiž v rozporu se základními právními i morálními principy, aby osoba chovající se protiprávně těžila ze smrti zůstavitele.⁹⁹

Otázkou zůstává, zda toto ustanovení spadá do rozšíření práv mrtvých osob, nebo zda se jedná o zvýhodnění pozůstalých. Podle mého názoru je posmrtné přiznání těchto dávek nejen materiálním bonusem pro pozůstalé, ale jedná se také o posmrtné rozšíření majetku mrtvé osoby. Pokud by určité peněžní plnění získala mrtvá osoba ještě za života a nevyužila je k jiným účelům, staly by se později předmětem dědictví a pravděpodobně by případdy blízkým příbuzným. Navíc ani stát by neměl těžít ze smrti toho, kdo měl na satisfakci materiální povahy za svého života nárok.

Mezi práva a povinnosti, která nepřecházejí na dědice, spadají obecně ta práva, jejichž obsahem bylo plnění omezené jen na jeho osobu (smrtí dlužníka tedy nemusí zaniknout právní vztah jako celek, ale pouze povinnosti vázané na jeho osobu za předpokladu, že je možné je od ostatních povinností oddělit).¹⁰⁰ Mezi další práva, která na nikoho nepřechází a zanikají smrtí, patří oprávnění z věcného břemene, patřilo-li zemřelé fyzické osobě (§ 151p odst. 4 OZ.), předkupní právo, z něhož byla oprávněna fyzická osoba a v neposlední řadě i práva osobnostní (§ 11 OZ).

V této souvislosti lze zmínit poměrně aktuální problém *zdeděného mobilního telefonu*. Jedná se o případy, kdy zesnulý uzavřel s telefonní společností smlouvu, ale zemřel a plnění ze smlouvy přechází na dědice v rámci dědictví. Většina z dědiců chce tuto smlouvu zrušit, bohužel, zavedenou praxí je vyžadování paušálního poplatku za odstoupení od smlouvy nebo pokračování v plnění až do data stanoveného smlouvou.

De lege lata sice toto jednání nelze postihovat, ale už ze své povahy je neetické a nemorální. Toto stanovisko zaujal i veřejný ochránce práv spolu s Českým telekomunikačním úřadem a jasným výsledkem bylo konstatování, že telefonní operátoři

⁹⁸ KOBĚRSKÁ op.cit., s. 9.

⁹⁹ KOBĚRSKÁ op.cit., s. 15.

¹⁰⁰ § 579 OZ.

nemají vymáhat smluvní pokuty za předčasné ukončení smlouvy po dědicích zemřelého klienta. Tvrdí to Český telekomunikační úřad, který tuto problematiku řešil spolu s úřadem veřejného ochránce práv.¹⁰¹

Na základě několika správních řízení vedených v podobných případech vyslovil Český telekomunikační úřad závěr, že účastnický smluvní vztah mezi telefonním operátorem a účastníkem zaniká smrtí účastníka, bez ohledu na to, zda je to jakkoli upraveno v podmínkách smlouvy. Český telekomunikační úřad argumentuje především osobním charakterem této smlouvy – tedy závazkem mezi operátorem a jednotlivcem. Tyto závazky se vztahují pouze k osobě zesnulého a v případě smrti proto nepřecházejí na další osobu. Stejný názor zastává i veřejný ochránce práv.¹⁰² Latinská maxima *Actio personalis moritur cum persona*¹⁰³ by na základě těchto prohlášení měla dojít své praktické aplikace.

K této problematice se vyjádřili operátoři sítě T-Mobile a Vodafone, kteří prohlásili, že „v okamžiku doručení úmrtního listu, ukončujeme automaticky smlouvu se zákazníkem a nic dále nevymáháme.“¹⁰⁴

Nutno dodat, že tato formální prohlášení, bohužel, jsou stále v rozporu se zavedenou praxí. Stejně jako je tomu v případě nekalých praktik pohřebních služeb nebo jiných obchodních tahů těžících z úmrtí, považují to za jednání proti dobrým mravům a neúnosné zneužití citově náročné životní situace pozůstalých. Závazek zesnulého vůči mobilním operátorům, který svým charakterem spadá do ryze osobních záležitostí, je využíván k vymáhání finančního plnění za nepotřebné služby z hlediska formalistického pohledu na *přechod dluhů na dědice*. Obecně lze říci, že platí § 579 OZ, tedy smrtí dlužníka či věřitele zanikají zásadně pouze ta práva a povinnosti, jež jsou vázána svým trváním na osobu zůstavitele. Zesnulý má právo z určitých práv a povinností zavazovat pouze sebe a vztahování těchto povinností na dědice je nejen porušováním jejich práv, ale také neoprávněnou manipulací s osobním závazkem zesnulého, který se paradoxně svou smrtí stává břemenem pro své blízké a vymáhací položkou pro mobilní společnosti.

¹⁰¹ Pokuty operátoru za předčasné ukončení smlouvy v případě úmrtí jsou nemravné. *Česká televize.cz* [online]. ČT24, 2008 [cit. 10. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/21961-pokuty-operatoru-za-predcasne-ukoncene-smlouvy-v-pripade-umrti-jsou-nemravne/?mobileRedirect=off>

¹⁰² Smrtí účastníka smlouvy s operátorem zaniká. *ochrance.cz* [online]. Kancelář veřejného ochránce práv, 2008 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2008/smrti-ucastnika-smlouva-s-operatorem-zanika/>

¹⁰³ Osobní žaloba umírá spolu s žalobcem.

¹⁰⁴ Pokuty operátoru za předčasné ukončení smlouvy v případě úmrtí jsou nemravné. *Česká televize.cz* [online]. ČT24, 2008 [cit. 10. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/21961-pokuty-operatoru-za-predcasne-ukoncene-smlouvy-v-pripade-umrti-jsou-nemravne/?mobileRedirect=off>

3.4 Shrnutí

Dědické právo je odrazem práva mrtvých osob na dispozici s jejich majetkem, požadavek na autonomii vůle zůstavitele musí být tedy dostatečně respektován právní úpravou i soudní praxí. Ve srovnání se současným občanským zákoníkem dává nový občanský zákoník zůstavitelům větší volnost, ať už v aktivních požadavcích na dědice (podmínky, příkaz) nebo v možnosti svoje záležitosti ošetřit smluvně již za života pomocí dědické smlouvy. Nová právní úprava je důležitým krokem ke zlepšení postavení mrtvých osob, současně však vyvažuje zájmy mrtvých osob se zájmy pozůstalých (v případě podmínky zasahující do jejich soukromého a rodinného života) i se zájmy třetích osob, např. věřitelů. Úprava dědického práva se díky novému občanským zákoníkem přibližuje principům, které vytyčil Karel Eliáš, a to „*úcta k projevené vůli jednotlivce a rozumná ochrana slabší strany*“, ¹⁰⁵ a které jsou základem pro úpravu dědění v zahraničí. S nedostatečnou právní jistotou se však dědici i zůstavitel mohou potýkat v rámci osobních závazků, které zanikají smrtí zůstavitele. Tyto neetické praktiky jsou zásahem nejen do práv pozůstalých, ale do sféry mrtvých, kteří neuzavírají tuto smlouvu na *věčné časy*.¹⁰⁶ Jasně stanovená zákonná pravidla by byla žádoucím příspěvkem k právní jistotě osudu takovýchto smluv a osobních závazků z hlediska pozůstalých i z hlediska mrtvé osoby.

¹⁰⁵ *Občanský zákoník : věcný záměr OZ. Justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 20.3. 2013]. Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/vecny_zamer_OZ_2000.pdf

¹⁰⁶ Tak jako tomu bylo u nájmu hrobového místa, podrobněji v kapitole 6.

4 AUTORSKÁ PRÁVA

Mezi lidská práva, která by měla náležet mrtvým osobám, patří bezpochyby právo autorské, které je výrazem tvůrčího ducha osobnosti autora a vyžaduje náležitý respekt nejen za života, ale také po smrti autora, tím spíše, že zesnulý již není schopen své dílo bránit proti zásahům z řad odborné či méně odborné veřejnosti.

4.1 Prameny autorského práva

Autorské právo jako jedno ze základních lidských práv má své prameny jak na mezinárodní, tak na vnitrostátní úrovni. Základním zdrojem lidskoprávního pojetí autorského práva je Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, konkrétně čl. 27, který upravuje svobodu kulturního života – do této množiny spadá svoboda účasti na kulturním životě, užívání plodů umění, ale také právo na ochranu morálních a materiálních zájmů, které vyplývají z vědecké, literární a umělecké činnosti. Na evropské úrovni se jedná o Úmluvu, která upravuje v čl. 10 svobodu projevu, což je základní předpoklad pro vytváření vlastních autorských děl. Majetková práva plynoucí z tvůrčí činnosti jsou pokryta Dodatkovým protokolem č. 1 k Úmluvě, který stanoví právo každého (občana daného státu i cizince) pokojně užívat majetek.¹⁰⁷ Ochranu kulturním právům poskytuje také Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, a to v čl. 15, kde je kromě deklarované ochrany tohoto práva obsažena také výzva státům k vzájemné mezinárodní spolupráci v této oblasti.¹⁰⁸

Ochrana českého autorského práva je vedena v souladu s těmito dokumenty a je zaštitěna jak právními normami na podústavní úrovni, tak zákonem nejvyšší právní síly – Ústavou a Listinou základních práv a svobod.

Hierarchicky nejvýše stojí Listinou zaručené veřejné subjektivní právo k výsledkům tvůrčí duševní činnosti (čl. 34 odst. 1 Listiny). Na tomto článku stojí česká ústavní a podústavní ochrana všech tvůrčích práv.¹⁰⁹ Jedná se o ústavní příkaz k vytvoření takových zákonů, které poskytnou konkrétním projevům tvůrčí činnosti náležitou ochranu. Mimo toto zvláštní kulturní právo lze právo k nehmotným statkům najít též v člancích 10 a

¹⁰⁷ TELEČ, Ivo. *Přehled práva duševního vlastnictví. Lidskoprávní základy. Licenční smlouva*. 2. vyd. Brno: Doplněk., 2007. 199s. ISBN: 1081-317-2007. s. 66.

¹⁰⁸ PITELOVÁ, Olga. *Vývoj a ochrana autorských práv* [online]. Brno, 2007. Diplomová práce. 52 s. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. [cit. 2. 3. 2013]. S. 7. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/81629/pravf_m/Diplomka.pdf

¹⁰⁹ TELEČ 2007 op.cit., s. 67.

11 Listiny, které chrání jak nehmotná práva majetková (čl. 11) tak nehmotná práva osobností (čl. 10). Základním stavebním kamenem pro tvůrčí svobodu je samozřejmě svoboda projevu zakotvená v čl. 17 Listiny.¹¹⁰

Zákonem, který konkretizuje obecná ustanovení Listiny a upravuje problematiku autorského práva a práva výkonných umělců, je zákon. č. 121/2000 Sb., o právu autorském (dále jen „AutZ“).

Mezi důležité speciální mezinárodní smlouvy, které se zabývají pouze duševním vlastnictvím, tedy i autorským právem, patří Bernská úmluva, stanovící spodní hranici ochrany majetkových autorských práv na 50 let po smrti autora, dále Ženevská úmluva, která upravuje tzv. copyright law stojící v USA na formálním principu (tedy principu registrace), podle níž je zákonná ochranná lhůta rovněž 50 let. Na ochranu duševního vlastnictví se specializuje organizace WIPO¹¹¹, v rámci její činnosti byla vytvořena dohoda TRIPS, která se soustředí na obchodní aspekty práv duševního vlastnictví, současně stanoví striktní podmínky pro ochranu autorských práv : délka postmortální ochrany musí být rozšířena nejméně na 50 let po smrti včetně života autora a *copyright* musí být uznán automaticky, tedy je založen na principu bezformálnosti.¹¹²

Jelikož autorské právo samotné není stěžejním bodem této práce, omezím se zde pouze na výčet těchto zásadních smluv s důrazem na ustanovení týkající se smrti autora a jeho majetkových a osobnostních práv.

4.2 Předmět autorského práva

Předmětem práva autorského je podle § 2 AutZ „*dílo literární a jiné dílo umělecké a dílo vědecké, které je jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora a je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě...*“¹¹³

Z daného ustanovení vyplývá, že autorské dílo musí splňovat následující znaky : musí být výsledkem jedinečné tvůrčí činnosti autora - fyzické osoby a je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě. Současně nesmí být vyloučeno z autorskoprávní ochrany, což lze vnímat jako znak třetí.¹¹⁴

¹¹⁰ TELEC 2007 op. cit., s. 70-71.

¹¹¹ The World Intellectual Property Organisation

¹¹² čl. 9, 12 a 14 dohody TRIPS (The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights).

¹¹³ PITELOVÁ 2007 op. cit., s. 11.

¹¹⁴ TELEC 2007 op. cit., s. 81-87.

Jedinečnost díla, tedy jeho originalita, je splněna, pokud neexistuje dílo totožné nebo zaměnitelné. Dílo vzniklé samovolně nelze považovat za dílo autorské, protože nesplňuje kritérium tvůrčí činnosti autora. Z autorskoprávní ochrany jsou dále vyloučena např. úřední díla nebo výtvořky tradiční lidové kultury, není-li obecně známo jméno autora a nejde-li o dílo anonymní nebo pseudonymní.¹¹⁵

Objektivně vnímatelná podoba díla znamená srozumitelnost pro určitý okruh lidí, může se jednat o záznam provedený v notách, braillovým písmem, někdy stačí provedení skladby nebo recitace básně.¹¹⁶ V případě existence hmotného záznamu spadá dílo nejen pod režim autorskoprávní, ale také občanskoprávní popř. i obchodněprávní.¹¹⁷

Jsou-li kumulativně splněny výše zmíněné zákonné podmínky, můžeme hovořit o autorském díle, které je předmětem autorského práva a jím je i chráněno.

Současný AutZ, na rozdíl od právní úpravy předešlé, obsahuje i negativní vymezení díla, v demonstrativním výčtu tedy uvádí, co autorským dílem není (§ 2 odst. 6 Aut Z).

4.3 Osoba autora, vznik a obsah autorského práva

Pro účely této diplomové práce je důležitá především osoba autora. Ta je vymezena v AutZ v § 5 jako „*fyzická osoba, která dílo vytvořila.*“ Ve smyslu kontinentálního práva může být autorem pouze osoba fyzická, neboť pouze ona má tvůrčí schopnosti. Přestože výkonem autorského práva může být nadána i osoba právnická, vytvořit dílo a požívat autorskoprávní ochrany může pouze osoba fyzická. Limity týkající se věku nejsou stanoveny, takže např. díla tzv. geniálních dětí do autorského práva patří také.¹¹⁸

Český autorský zákon je stavěn na systému evropského kontinentálního práva, které vychází z principu neformálnosti. Autorské právo k dílu tedy vzniká v okamžiku, kdy je dílo vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě (§ 9 odst. 1 AutZ), nepodléhá nutnosti registrace nebo přihlášení. I zde je nutné upozornit na zmíněný dualismus práv majetkových a osobnostních, neboť nabyli-li někdo vlastnických práv k věci, jejímž prostřednictvím je dílo vyjádřeno, nenabývá automaticky oprávnění k výkonu díla užít.

¹¹⁵ § 3 AutZ.

¹¹⁶ PITELOVÁ op. cit., s. 10.

¹¹⁷ TELEEC, Ivo, TŮMA, Pavel. *Přehled práva duševního vlastnictví. Česká právní ochrana.* Brno: Doplněk 2006. 116 s. IBSN:1081-309-2006. S. 27.

¹¹⁸ PITELOVÁ op.cit., s. 12.

Z výše uvedeného vyplývá, že také z obsahového hlediska bude autorské právo složeno ze dvou skupin práv.

Pro vymezení obsahu autorského práva je nutné jej nyní vykládat ve smyslu subjektivním, tedy jako soubor práv osobnostních a majetkových, jež svědčí autorovi díla.¹¹⁹ Tato práva mají absolutní povahu, a proto bývají označována jako výlučná. Výlučná práva osobnostní upravuje § 11 AutZ. Prvním, které zmiňuje, je *právo autora rozhodnout o zveřejnění svého díla*. Jedná se o první zpřístupnění díla veřejnosti. Tím můžeme rozumět např. premiéru filmu, divadelní představení. Toto právo bude předmětem bližšího zkoumání právě z pohledu mrtvých autorů, u nichž toto právo bylo porušeno.

4.3.1 Majetková autorská práva

Nejdříve bude popsána skupina práv, u nichž posmrtná ochrana není tak sporná, jako u práv osobnostních. Jedná se o majetková autorská práva, která jsou upravena v § 12 a násl. AutZ. Jejich obsahem je „*právo autora své dílo užít*“ nebo „*udělit jiné osobě smlouvou oprávnění k tomuto výkonu*“. Jednotlivé způsoby užití díla pak zákon taxativně vymezuje v § 13 - 23 AutZ. Na tato ustanovení navazuje úprava druhé skupiny majetkových práv tzv. jiných majetkových práv. „*Translativní převod autorského práva je podle českého autorského zákona zakázán a jednalo by se o neplatný právní úkon.*“¹²⁰ Autor však může prostřednictvím tzv. licenční smlouvy poskytnout nabyvateli oprávnění k výkonu práva dílo užít.¹²¹

Doba trvání majetkových práv je upravena v § 27 AutZ a koresponduje s úpravou Evropských společenství.¹²² „*Majetková práva trvají, pokud není dále stanoveno jinak, po dobu autorova života a 70 let po jeho smrti.*“¹²³ Počítání doby trvání majetkových práv začíná od prvního dne následujícího po roce, v němž došlo k rozhodné události.

Důležitým opatřením k respektování ochrany majetkových práv jsou sankce, které musí reagovat na měnící se tvůrčí prostředí a především možnosti zásahu do těchto práv. Novela AutZ č. 216/2006 upravuje nové skutkové podstaty přestupků a navyšuje pokuty za

¹¹⁹ TELEEC, Ivo, TŮMA, Pavel. op. cit., s. 32.

¹²⁰ TELEEC, Ivo, TŮMA, Pavel op. cit., s. 38.

¹²¹ TELEEC, Ivo, TŮMA, Pavel op.cit., s. 50.

¹²² Směrnice Rady Evropských společenství č. 93/98/EHS ze dne 29.10.1993 o harmonizaci ochranné doby práva autorského a některých práv příbuzných

¹²³ Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským (AutZ), ve znění pozdějších předpisů, § 27 odst. 1

porušení majetkových autorských práv. Dále zavádí nové skutkové podstaty u správních deliktů právnických osob a podnikajících fyzických osob. Ustanovení § 105 AutZ upravuje tzv. souběh ochrany, sankce za porušení autorského práva mohou vyplynout i z jiného právního předpisu. „*Ochrana děl podle práva autorského nevyklučuje ochranu stanovenou zvláštními právními předpisy.*“¹²⁴

4.3.2 Osobnostní autorská práva

Velkým otazníkem však zůstává ochrana autorských práv osobnostních po smrti autora. Do těchto práv podle § 11 AutZ patří právo rozhodnout o zveřejnění díla (odst. 1), právo osobovat si autorství a rozhodnout, zda a jakým způsobem bude toto autorství uvedeno (odst. 2), právo na nedotknutelnost svého díla (odst. 3), kam patří možnost udělit svolení ke změně nebo zásahu do tohoto díla. Tato subjektivní práva náleží pouze a jedině autorovi, jsou vázána na jeho osobu a pouze on může jejich respektování a dodržování vynucovat. Komplikace ve vztahu k mrtvým osobám působí odst. 4, který mimo jiné stanoví, že tato práva jsou nepřevoditelná a zanikají smrtí autora. Právním zánikem fyzické osoby tedy mizí i její nárok na uplatňování osobnostních autorských práv. Následující odstavce § 11 AutZ poněkud zmírňuje striktní ustanovení odst. 4 tak, že stanoví možnost domáhat se postmortální ochrany díla v případě, že je užíváno způsobem snižujícím jeho hodnotu, či pokud si někdo jiný osobuje autorství k tomuto dílu. Této ochrany se mohou domáhat jak osoby blízké (§ 116 OZ), tak i právnická osoba sdružující autory nebo příslušný kolektivní správce podle tohoto zákona (§ 97 AutZ).

V § 11 AutZ ovšem nejsou vyčerpána všechna osobnostní práva. Některá jsou upravena dále, např. § 54 AutZ upravuje *právo autora na odstoupení od smlouvy*, kterou uzavřel s uživatelem díla a to za předpokladu, že dojde ke změně přesvědčení. Poslední osobnostní právo obsahuje § 56 ve svém 3. odst. a je jím *právo na autorskou korekturu*. Ta je upravena pro část věnující se nakladatelské smlouvě.¹²⁵

Charakter osobnostních práv jak autorských, tak dalších práv duševního vlastnictví vychází především z nutnosti akceptace lidské důstojnosti, cti, jména, umělecké či vědecké nebo technické pověsti a dalších osobnostních statků.¹²⁶ Tyto hodnoty jsou chráněny nejen u osobnosti umělců, ale u každé lidské bytosti, která má nárok na ochranu již ze své

¹²⁴ § 105 AutZ

¹²⁵ PITELOVÁ 2007 op.cit., s. 12.

¹²⁶ TELEČEK 2007 op.cit., s. 56.

přirozené podstaty - v českém právním řádu je garance těchto práv zakotvena v § 11 a násl. OZ. Ochranu autorských osobnostních práv lze tedy podřadit nejen pod specifické ustanovení § 11 AutZ, ale lze je chránit také obecnějšími normami OZ.¹²⁷ Tato oprávnění trvají i po uplynutí doby trvání autorských práv majetkových a postmortálně mohou chránit osobu autora osoby definované v § 15 OZ, v novém občanském zákoníku i příbuzní v řadě přímé.¹²⁸ Nový občanský zákoník pojímá ochranu osobnosti komplexněji, jak z hlediska předmětu ochrany, tak z hlediska subjektů, aktivně legitimovaných k ochraně osobnosti.¹²⁹

Pokud však mluvím o osobě autora jako o entitě, jejíž vztah a postoj k vlastnímu dílu má být zachován i po smrti, nutno poznamenat, že ochrana je dána pouze zprostředkovaně, tedy možností osob blízkých či kolektivního správce zabránit zásahům do celkového charakteru díla. Přímé spojení autora s jeho dílem a jeho případná přání ohledně dalšího vývoje tohoto díla tedy ustaveno není a zákon tedy koncipuje ochranu založenou převážně na subjektivním posouzení pozůstalých.

4.3.3 Posthumous publishing aneb o nás bez nás

Konkrétní případy, na kterých lze demonstrovat nutnost doplnění mezer v právní úpravě ochrany osobnostních práv, je možné najít v oblasti literární činnosti. Právě na tuto dílčí část autorského práva je zaměřena tato kapitola.

Kvůli absenci explicitní zákonné ochrany autorova přání ohledně osudu díla po autorově smrti dochází k situacím, o kterých píše *The Guardian* v článku „Do we need posthumous publication?“.¹³⁰ Jedná se o tzv. *posthumous publishing* neboli posmrtné vydávání knih. Jedná se o díla, která nebyla publikována za autorova života a která se, v mnoha případech, ani na veřejnost dostat neměla. Přesto k posmrtnému vydání knih stále častěji dochází. *The Guardian* zmiňuje případ soukromých deníků nedávno zesnulého literárního kritika Rolanda Barthese, které svou velkou mírou intimity vzbuzují pochybnosti o tom, zda se jejich vydáním nejednalo o nemorální zásah do autorova soukromí a především práva na rozhodnutí o dispozici s tímto dílem. Vydavatelé těchto deníků se odvolávají na souhlas nevlastního Barthesova bratra, který deníky opatřil titulem

¹²⁷ TELEEC op. cit., s. 57.

¹²⁸ Tamtéž. S. 84.

¹²⁹ Více v kapitole o ochraně osobnosti.

¹³⁰ Do we need posthumous publication? *guardian.co.uk* [online]. Guardian News and Media Limited, 2009 [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/books/booksblog/2009/mar/19/barthes-david-foster-wallace>

a právě „úkon pojmenování založil literární podstatu díla, které je tedy schopno vydání.“¹³¹ Dochází tedy k rozporu mezi názorem blízké osoby a vydavatele a původního úmyslu autora, který ovšem své postoje již prosazovat nemůže. Porušení osobnostních práv autora skrze posmrtné publikování je častým jevem, jehož příčinou je mimo jiné zvýšená vlna zájmu o dílo autora krátce po jeho smrti.

Tomuto tématu se věnuje také článek v internetovém magazínu *Time*,¹³² který poukazuje na fakt, že posthumous publishing sahá již do 16. stol., konkrétně k Machiavelliho dílu *The Prince*, v tomto případě však není zřejmé, zda se zveřejnění této knihy Machiavelli vyslovil nesouhlas. Naopak v případě Ernesta Hemingwaye nebo Vladimira Nabokova bylo jednání jejich příbuzných v ostrém rozporu s přáním zesnulých, kteří nechtěli vydání daných děl. Všeobecně známý je také Tolkienův odpor ke komerčnímu filmovému zpracování jeho knih o Středozemi - Tolkien jasně argumentoval ve své eseji z roku 1938, že fantazie a oblast pohádkové říše „je nejlépe ponechat slovům, té pravé literatuře.“¹³³ Nejedná se pouze o zásah do soukromí autora, ale také o jeho ryze literární pověst a zachování standardu – některá díla nebyla svými autory uveřejněna právě proto, že je považovali za nedokonalá a nedodělaná, což je případ F.S. Fitzgeralda a vydání jeho knihy *The Last Tycoon*. Patrně nejznámější obětí posthumou publishing v české literatuře je Franz Kafka, který své romány nepovažoval za hodné vydání a na spáleništi neskončili pouze díky jeho příteli, Maxi Brodovi, který navzdory Kafkovým instrukcím romány vydal.

Existuje řada argumentů podporujících či naopak zavrhuje tuto činnost. Pomineme-li nesporný literární přínos, kterým bezpochyby mnohá díla jsou, zůstává zde morální aspekt tohoto zásahu do autorova kulturního práva.

Řešením by bylo svěřit tato práva do ochrany osoby, určené autorem samotným. Touto osobou by mohl být dědic, osoba pověřená autorem v poslední vůli, případně by právo ochraňovat osobnostní autorská práva mohla být udělena právnické osobě se specializací na ochranu autorských práv. V České republice je to např. občanské sdružení Dilia. Tato agentura se zabývá kolektivní správou autorských práv k dílům literárním,

¹³¹ Do we need posthumous publication? *guardian.co.uk* [online]. Guardian News and Media Limited, 2009 [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/books/booksblog/2009/mar/19/barthes-david-foster-wallace>

¹³² CRUZ, Gilbert. A Brief history of posthumous publishing. *time.com uk* [online]. Time, 2009 [cit. 3. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.time.com/time/arts/article/0,8599,1883896,00.html>

¹³³ TOLKIEN, John Ronald Reuel. On Fairy Stories. In *Tree and Leaf*. Oxford, 1969 [online]. California State University, 2008 [cit. 3. 3. 2013]. S. 3-83. Dostupné z: http://www.csun.edu/~dar04956/literature/lordoftherings/tolkien_onfairystories.pdf

divadelním a audiovizuálním a její dlouholeté působení na poli majetkových autorských práv by mohlo být dobrou zárukou pro ochranu i autorských práv osobnostních (v souladu s vůlí autora).

4.4 Shrnutí

Z právního hlediska panuje v otázce ochrany posmrtných osobnostních práv vakuum. Pokud je ovšem právo autorské lidským právem a tato práva náleží i osobám mrtvým, měla by být tomuto právo poskytnuta větší ochrana. Usuzovat na protiprávnost postmortálního publikování lze již z faktu, že stránky osobnostní a projevy osobní povahy jsou vyloučeny z jakýchkoliv právních převodů. Jedná se o tzv. ideální statky osobnostní, jako jsou lidské jméno, pověst, zdraví, čest nebo projevy osobní povahy jako je osobní deník, dopis, či SMS.¹³⁴

Mezi tyto osobní statky bych zařadila i dílo, které autoři odmítli publikovat za svého života, jedná se tedy o jejich volní rozhodnutí nevyjmout svoje dílo ze sféry osobní a poskytnout je sféře veřejné. Toto rozhodnutí by mělo být respektováno a dílo chráněno jako projev osobní povahy, o němž nelze rozhodovat bez vůle zesnulého.

Z výše uvedeného vyplývá, že osobnostní právo rozhodnout o zveřejnění díla může být povahy negativní – tedy právo explicitně (Kafka, Tolkien) či implicitně (Barthes) vyjádřit nesouhlas s vydáním díla. Toto právo by mohlo být připsáno také blízkým příbuzným, je ovšem otázkou, kterým lidem toto právo připsat – vzhledem k tomu, že spisy osobní povahy spadají pod osobnost člověka, mohli by těmito lidmi být osoby, aktivně legitimované k žalobě na ochranu osobnosti.¹³⁵ Autorské právo ke zveřejnění díla lze vnímat i z pozitivního hlediska – pokud by bylo autorovi připsáno, měl by mít také možnost pozitivní volby, tedy rozhodnout se pro zveřejnění svého díla po smrti. Realizace tohoto přání by pak pravděpodobně byla opět na blízkých příbuzných, případně na pověřených vydavatelích.

Na závěr je nutné zdůraznit, že podstatou autorského práva je duševní, tvůrčí činnost, která směřuje k vytvoření díla, jež má určitou majetkovou, ale především duchovní hodnotu. Je jistě správné, že majetkový prvek autorského práva je zákonně chráněn i po smrti autora, ale právě aspektu osobnostnímu a hodnotám imateriálním by se

¹³⁴ TELEC 2007 op.cit., s. 40.

¹³⁵ Viz. kapitola 6.4 Ochrana osobnosti.

měla věnovat větší pozornost, protože právě tyto hodnoty jsou nejvíce spjaty s autorovou osobou a spadají nejen pod právo na tvůrčí činnost, ale také pod právo na lidskou důstojnost, které je chráněno čl. 10 Listiny.

5 PRÁVO NA REPRODUKCI

Mezi další lidská práva, která jsou základem lidské společnosti, patří právo na *autonomii rozmnožování* (*reproductive autonomy*). Přestože právo by už ze své povahy mělo náležet pouze živým fyzickým osobám, díky moderním technologiím a zejména pokroku v oblasti medicíny lze uvažovat o přiznání tohoto práva i osobám mrtvým. Případy, kdy se mrtvá osoba stala rodičem, jsou spíše ojedinělé, přesto by tato problematika neměla být právem opomíjená. Soudní rozhodnutí a interní předpisy zdravotnických zařízení, které jsou hlavním vodítkem k řešení těchto případů,¹³⁶ upravují jen nejasně postavení osob zúčastněných na tomto procesu a je proto třeba stanovit základní práva a povinnosti nejen z hlediska rodičů a lékařů, ale také z pohledu budoucích dětí, jejichž status se odvíjí od právního uznání posmrtného rodičovství. Tato kapitola je postavena pouze na případech zahraniční judikatury, vnitrostátní soudy zatím v podobné věci nerozhodovaly.

5.1 Prameny právní úpravy

Právo na autonomii rozmnožování patří do tzv. *reproductive rights* neboli rozmnožovacích práv, která byla do katalogu základních lidských práv přidána až ve 2. pol. 20. stol. Tato práva jsou zaštitěna mnoha speciálními úmluvami a jsou definována jako *práva každého páru svobodně rozhodnout o svém sexuálním a rodinném životě, tedy možnost rozhodnout se mít děti, nebo naopak žít bezdětní, ať už prostřednictvím antikoncepce nebo potratu*.¹³⁷ Obecně je lze podřadit pod právo na rodinný a soukromý život, které je chráněno významnými mezinárodními dokumenty, jako je Všeobecná deklarace lidských práv a svobod (čl. 12), Mezinárodním paktem pro hospodářská, sociální a kulturní práva (čl. 10), v rámci Rady Evropy Úmluva v čl. 8. Vnitrostátní právo chrání rodinu zejména článkem 10 odst. 2 Listiny.

Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, v případě České republiky však zatím nedošlo k případům, o kterých bude tato kapitola pojednávat, proto se zaměří na oblast USA. V kontextu práva Spojených států amerických je autonomie rozmnožování právem, které je

¹³⁶ DEVON, D. Williams. Over My Dead Body: The Legal Nightmare and Medical Phenomenon of Posthumous Conception Through Postmortem Sperm Retrieval. In *Campbell Law Review*, vol. 34, no. 6, s. 180- 243 [online]. Digital Commons, 2011 [online]. 2008 [cit. 9. 3. 2013]. S. 181. Dostupné z: <http://scholarship.law.campbell.edu/clr/vol34/iss1/6/>

¹³⁷ DEVON 2011 op. cit., s. 181.

americkým občanům garantováno americkou ústavou¹³⁸ a obsahuje právo na rozmnožování, právo na prodej a užívání antikoncepce a právo na potrat. Mezi americkými státy však existují odlišnosti, co se týče jednotlivých aspektů tohoto práva.¹³⁹

Právo na rodinný a soukromý život (včetně práva na reprodukci) je velmi obsáhlé téma, tato práce však podrobí detailní analýze především dva aspekty, které jsou relevantní pro osoby zesnulé. Jedná se o právo na posmrtnou autonomii rozmnožování, tedy na právo muže poskytnout po své smrti genetický materiál, který bude použit ke zplodění dítěte. Dalším kontroverzním tématem je rozhodnutí lékařů mezi životem matky a dítěte v případě smrti mozku matky. V tomto případě je otázkou poměr svobodné vůle matky a zákonného předpokladu souhlasu matky s donošením dítěte i po smrti.

5.2 Posmrtné otcovství

Problematiku posmrtného otcovství nazývá článek amerického právníckého portálu *Campbell Law Review* lékařským fenoménem a současně noční můrou právníků. Rodičem se zesnulý muž stává díky posmrtnému získání spermií (*post-mortem sperm retrieval*, dále „PMSR“). Jedná se o případy, kdy jsou z těla zesnulého bezprostředně odebrány spermie, které jsou určeny k oplodnění manželky či partnerky zemřelého muže.¹⁴⁰

Počátky PMSR sahají až do roku 1980, právní regulace v této oblasti je však i v dnešní době nedostatečná, proto jsou podmínky takto založeného rodičovství ve většině případů založeny na lékařských předpisech a pravidlech daného zdravotnického zařízení. V důsledku narůstajícího množství podobných případů se však již vytvořily obecné principy, díky nimž je proces žádosti o PMSR přece jen o něco transparentnější.¹⁴¹

Mezi nejznámější případy PMSR patří *Hecht v. Superior court*.¹⁴² W. E. Kane, partner D. Hecht, spáchal sebevraždu, ale zanechal přitom své přítelkyni několik lahvíček

¹³⁸ SMOLENSKY, Kirsten Rabe. Rights of the Dead. In *Hofstra Law Review*, vol. 37, s. 763-803 [online]. Hofstra Law University, 2012 [cit. 15. 3. 2013]. S. 783. Dostupné z: http://law.hofstra.edu/pdf/academics/journals/lawreview/lrv_issues_v37n03_cc4_smolensky_final.pdf

¹³⁹ SMOLENSKY op. cit., s. 783.

¹⁴⁰ RADFORD, Mary F. Postmortem Sperm Retrieval and the Social Security Administration: How Modern Reproductive Technology Makes Strange Bedfellows. In *Texas Southern University Thurgood Marshall School of Law Journal of Modern Issues in Estates & Estate Planning, Forthcoming; Georgia State University College of Law, Legal Studies Research Paper. Vol. 25*, s. 1-26 [online]. Social Science Electronic Publishing, 2008 [cit. 10. 3. 2013] S. 4. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1376402

¹⁴¹ DEVON op. cit., s. 181.

¹⁴² *Hecht v. Superior Court*, 59 Cal. Rptr. 2d 222, 226 (Cal. Ct. App. 1996)

spermatu. Předtím než uložil své sperma do banky, podepsal speciální protokol, podle něž mohlo být sperma vydáno pouze jeho partnerce nebo jejímu lékaři. Kane zanechal také poslední vůli, v níž jasně vyjádřil úmysl zplodit posmrtně dítě s výše zmíněnou D. Hecht. Tyto budoucí potomky zahrnul Kane v poslední vůli mezi potenciální dědice svého majetku.

Děti z předchozího Kaneova manželství závět' napadly s odůvodněním, že posmrtné početí by nepříznivě zasáhlo do vyváženosti rodiny, děti takto počaté by utrpěly výraznou újmu, protože by jim chyběl tradiční model rodiny a navíc tyto děti, narozené nesezdanému páru, by narušovaly veřejný zájem na ochraně manželství jako základu rodiny. Kromě prohlášení této části poslední vůle za neplatnou usilovali Kaneovi potomci také o zničení spermatu.

Soud vzal v potaz především fakt, že sperma, které již není součástí mrtvého těla, není majetkem dárce, ale příjemce, v tomto případě D. Hecht, která má také právo s ním nakládat dle vlastní vůle. Svou pravomoc založil soud na faktu, že sperma je v tomto případě majetek spadající do působnosti dědického řízení a je tedy možné o něm soudně rozhodnout.

Argumentaci veřejným zájmem soud považoval za irelevantní, neshledal totiž, že by dítě z mimomanželského soužití představovalo ohrožení pro tradiční model rodiny, k otázkám ohledně citového a sociálního postavení dítěte se nevyjadřoval.¹⁴³ V tomto případě tedy bylo posmrtné otcovství akceptováno i z hlediska práva, zejména díky jasně vyjádřenému úmyslu zesnulého (slovem i činem).

Další důležitý princip vyšel z případu *Davis v. Davis*¹⁴⁴ – zde se sice nejednalo o posmrtné rodičovství, rozhodnutí je však aplikovatelné i na tyto případy. Pokud zesnulý muž nevysloví explicitní souhlas s PMSR, jeho sperma nemůže být odňato z těla a použito k tomuto typu oplodnění.¹⁴⁵

*Woodward v. Commissioner of Social Security*¹⁴⁶ byl soudním sporem o přiznání sociálních příspěvků pro matku dvou dcer, které se narodily za 2 roky po manželově smrti. Úřad sociálního zabezpečení žádost paní Woodward zamítl a ona se odvolala k Nejvyššímu soudu státu Massachusetts, který podmínil uznání jejich dědických

¹⁴³ DEVON 2011 op.cit., s. 183-184.

¹⁴⁴ *Davis v. Davis*, 842 S.W.2d 588, 597 (Tenn. 1992)

¹⁴⁵ DEVON 2011 op.cit., s. 186.

¹⁴⁶ *Woodward v. Comm'r of Soc. Sec.*, 760 N.E.2d 257, 259, 270 (Mass. 2002)

i sociálních nároků třemi kritérii. Musí být prokázáno, že pan Woodward je genetickým otcem dětí, souhlasil s posmrtným početím dětí a s dědičnými nároky těchto budoucích potomků.¹⁴⁷ Opět se zde akcentuje především vůle zesnulého, přestože by to mohlo být k újmě manželky i dětí.

V případě *Vernoff v. Astrue*¹⁴⁸ byl použit tříkritériový test, uvedený v případě Woodward. Dítě bylo narozeno téměř 4 roky po smrti otce a matka musela dokázat tytéž skutečnosti jako v případě Woodward, aby dcera Brandalynn mohla být dědičkou a obdržet sociální příspěvky od státu.¹⁴⁹ Důkazní situace byla tentokrát velmi obtížná, pan Vernoff totiž nezanechal písemný souhlas ani jiné vyjádření, ze kterého by vyplýval úmysl mít posmrtně děti a učinit je svými dědici. Brandalynn v tomto případě tedy nárok na dědictví ani státní příspěvek přiznán nebyl.¹⁵⁰

5.2.1 Principy PMSR

Z těchto případů lze vyvodit obecné principy, užívané při řešení případů PMSR. Co se týče práv dětí, jejich dědičné nároky a nároky na uznání obou rodičů jsou zachovány, pokud se narodí *v rozumné době* po smrti otce a z jeho strany bude vyjádřen jasný souhlas s početím dítěte. V některých amerických státech platí také zákonná regulace PMSR, např. Kalifornský dědičný zákoník stanoví limit 3 let od smrti partnera, kdy je stále možné považovat dítě za zákonného potomka a dědice a dále stanoví domněnku, že pokud manželé nevedli větší spory a nebyli v době úmrtí v rozvodovém řízení, platí, že manžel by s posmrtným početím dítěte souhlasil.¹⁵¹ Jiné státy naopak nezakládají legitimní status dítěte na manželském svazku a liší se také doba, během které může žena otěhotnět, dokonce i forma souhlasu zesnulého s PMSR může mít různou zákonem požadovanou podobu.¹⁵²

Z hlediska práv mrtvých osob, v tomto případě zesnulých partnerů, je nutné věnovat pozornost především jejich právu vyjádřit souhlas či nesouhlas s PMSR. Důležité je tedy zkoumat úmysl a jeho relevanci v celém procesu PMSR a zasadit jej do právního kontextu.

¹⁴⁷ SMOLENSKY op. cit. s. 783.

¹⁴⁸ *Vernoff v. Astrue*, 568 F.3d 1102, 1105 (9th Cir. 2009).

¹⁴⁹ RADFORD op.cit., s. 4.

¹⁵⁰ DEVON op.cit., s.187-189.

¹⁵¹ DEVON op.cit.

¹⁵² DEVON op. cit., s. 191.

V případě *Hecht* byl úmysl písemně zaznamenán, nemohlo tedy být pochyb o vůli zesnulého stát se otcem i po smrti. Pokud však explicitní souhlas chybí, zůstává na úvaze soudu, případně zákonodárce, zda lze úmysl dovodit např. z chování otce těsně před smrtí (např. manželský pár se pokouší o děti, než žena otěhotní, tak zemře). Větší problémy nastávají u nesezdaného soužití muže a ženy, kde je úmysl mít děti z právního hlediska ještě více oslaben. Rozhodnutí zda z těla odebrat spermie je proto z valné části ponecháno na úvaze a směrnicích zdravotnických zařízení.¹⁵³ Otázka zda z mrtvého těla odebrat sperma je nejen právní, ale i etický problém. Pokud při žádosti o PMSR žena nebyla s manželem sezdána, leží na ní důkazní břemeno a je opět na posouzení lékařů, zda dají větší váhu jejímu svědectví nebo jej zpochybní ve prospěch zemřelého.

Proti právní povinnosti s jistotou potvrdit úmysl zesnulého stojí časové hledisko, protože sperma může být bez poškození odebráno z mrtvého lidského těla pouhých 24 hodin po úmrtí.¹⁵⁴ S tímto úkonem musí partnerka zesnulého vyslovit souhlas, ale jak poznamenává Devon D. Williams, není možné tento souhlas v tak krátké době podložit doloženým úmyslem zesnulého (pokud není ve formě písemného souhlasu). Je proto nutné vyvažování mezi souhlasem k odebrání spermatu ze strany partnerky a následném doložení legitimního souhlasu zemřelého muže s otcovstvím, který pak bude mít vliv na postavení dítěte z hlediska dědictví a sociálních dávek.

5.3 Posmrtné materství

Smrt mozku matky, neboli *maternal brain death* (MBD) je opačnou stranou mince. Jedná se o případy, kdy mozek těhotné ženy přestal fungovat. Z lékařského hlediska dochází ke smrti mozkového kmene, tedy i k zániku fyzické osoby v právním slova smyslu, přesto může být organismus ženy stále udržován naživu pomocí přístrojů.¹⁵⁵ Osobnost matky tedy již mrtvá je a tento stav je nevratný, jedná se pouze o to, zda matku udržovat při životě v zájmu dítěte, které takto může přežít.

Přestože se zatím vyskytlo pouze minimální množství případů s touto extrémní kombinací, tedy smrt mozku u těhotné ženy, nedostatečná právní regulace opět přenechává

¹⁵³ DEVON op.cit., s. 192.

¹⁵⁴ DEVON op.cit. s., 194.

¹⁵⁵ SMOLENSKY op. cit., s. 785.

hlavní úlohu v této oblasti rozhodování zdravotnickým zařízením a osobám blízkým, zejména partnerovi.¹⁵⁶

Při rozhodovacím procesu lékaři u mrtvé ženy presumují mateřský úmysl, i když se spíše než o zákonné pravidlo jedná o zažitý princip, vyplývající z tradičních a kulturních hodnot společnosti. Pokud tedy matka otěhotněla, zakládá již tento stav její úmysl donosit toto dítě, ať už je sama v jakémkoliv stavu. Pokud se však zabýváme právem mrtvé osoby na svobodné rozhodnutí ohledně své budoucí rodiny a potomků, vyvstává problém v tom případě, pokud by matka těsně před svou smrtí vyjádřila přání nebýt uměle udržována při životě, byť by to mělo za následek úmrtí plodu.

Pokud by matka nechtěla dítě donosit, docházelo by ke střetu zájmů – mezi matkou a dítětem a mezi matkou a otcem dítěte, případně příbuznými, kteří by pravděpodobně zájem na donošení dítěte měli. Univerzální právní úprava k této problematice neexistuje, některé právní dokumenty dokonce preventivně konstruují domněnku souhlasu s donošením dítěte. Podle Uniform Rights of the Terminally Ill Act or the Uniform Health-Care Decisions Act¹⁵⁷ by případný matčin příkaz k odpojení byl neplatný, protože by odporoval rodičovskému úmyslu, se kterým přišla do jiného stavu. Ustanovení zákoníku státu Minnesota v § 145C.10(g) dokonce říká, že „*pokud pacient postrádá volní schopnosti a je gravidní, a existuje možnost přežití plodu při umělém udržení pacientčina života, lékař bude jednat jako by pacientka o toto umělé udržení při životě požádala.*”¹⁵⁸

Díky jasnému upřednostnění zájmu zachování života dítěte nad vůlí matky se tak matka jako svobodný jedinec v právním slova smyslu ztrácí a její tělo je redukováno na inkubační zařízení.¹⁵⁹ Podle mnohých expertů na lékařské právo je tento přístup nejen neetický, ale také právně diskriminační. K právní domněnce souhlasu s donošením plodu lze matku považovat za dárkyni orgánů a plod za jejich příjemce. V rámci tohoto pohledu na věc by ženin souhlas s dárcovstvím orgánů mohl znamenat konkludentní souhlas s donošením plodu.¹⁶⁰

¹⁵⁶ SMOLENSKY op. cit. s. 786.

¹⁵⁷ KAN. STAT. ANN. § 65-28, 103 (1992); TEX. HEALTH & SAFETY CODE ANN. § 166.033 (Vernon 2001 & Supp. 2008).

¹⁵⁸ SMOLENSKY op.cit., s. 789.

¹⁵⁹ ESMAEILZADEH, Majid et al. One life ends, another begins: Management of a brain-dead pregnant mother-A systematic review-. *biomedcentral.com* z [online]. BMC Medicine, 2010 [cit. 3. 3. 2012]. S. 9. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/content/pdf/1741-7015-8-74.pdf>

¹⁶⁰ ESMAEILZADEH, Majid et al. op.cit.

Přesto je velmi obtížné tento souhlas dovozovat. Nedostatečné důkazní materiály, řešení případů *ad hoc* a minimální právní regulace na zákonné úrovni tedy opět otevírá cestu pro libovůli, která by snadno mohla vést ke zneužití tohoto systému. Jedním z řešení, jak usnadnit poznání matčina přání ohledně dítěte, by mohl být formulář o případném zacházení s těhotnou ženou v případě její smrti a vysvětlení všech rizik i výhod, které může tento postup přinést.¹⁶¹ Formulář by jasně vyjádřil ženiny úmysly a byl by jasným dokladem její vůle a současně prostředkem k prosazení jejího posmrtného práva rozhodnout se pro rodinu.

5.4 Shrnutí

Jak posmrtné otcovství, tak mateřství patří v současné době pouze k okrajovým záležitostem, vzhledem k rozvoji vědy a techniky však nelze vyloučit, že se s nimi budeme setkávat stále častěji i v naší právní kultuře a je proto třeba věnovat jim pozornost, zejména z hlediska práv mrtvých osob. Jak je patrné ze srovnání dvou výše popsaných situací (posmrtné rodičovství otce nebo matky), pokud zemře muž, předpokládá se, že otcem být nechce a partnerka je nucena tuto domněnku vyvrátit, pokud potomky se zesnulým touží mít. Předpokladem pro posmrtné otcovství je dokonce prokázaný úmysl stát se rodičem, nejlépe ve formě písemného souhlasu nebo poslední vůle. V opačném případě je souhlas s otcovstvím předmětem vyšetřování, důkazní břemeno leží zejména na manželce nebo partnerce. Sperma je považováno za vlastnictví muže (pokud jej před smrtí své partnerce výslovně nedaroval – případ *Hecht*), žena tedy k tomuto genetickému materiálu získá přístup až po potvrzení souhlasné vůle partnera s rodičovstvím. Naopak u ženy se její úmysl stát se matkou presumuje, pokud by tedy dítě nechtěla, muselo by to být opět prokázáno. Navíc její tělo už přestává být součástí její osobnosti, ale stává se spíše prostředkem pro přežití dítěte. Mimo právo svobodně se rozhodnout pro rodinu vyvstává tedy ještě otázka, zda se nejedná o (byť jen minimální) formu posmrtné diskriminace, která je i přes veškeré rovnostářské snahy ve společnosti stále součástí našeho sociálního povědomí. Z hlediska práva na rodinu je tato otázka pouze okrajová a lze konstatovat, že z dosud prezentovaných právních případů vyplývá pro tuto diplomovou práci pozitivní závěr, totiž že mrtvé osoby požívají alespoň dílčího aspektu práva na rozmnožování.

¹⁶¹ ESMAEILZADEH, Majid et al. op. cit., s. 9-10.

6 PRÁVO NA LIDSKOU DŮSTOJNOST

Důstojnost je kategorií, která nemůže být upřena žádné lidské bytosti a která vychází ze samotné podstaty lidského bytí. Právo na lidskou důstojnost je zakotveno ve všech mezinárodních i vnitrostátních právních dokumentech a prostupuje téměř veškerými právy, o kterých je v diplomové práci pojednáváno. Na základě důstojnosti je nutné přiznat i mrtvé lidské bytosti její práva, která potvrzují hodnotu jejího dřívějšího života ve společnosti a jejího lidství vůbec.¹⁶²

Na základě důstojnosti a její definice bude v rámci této kapitoly pojednáno o právu mrtvé osoby na důstojnost ve všech fázích, které provází úmrtí. Nejprve je zařazena část o ochraně osobnosti mrtvé osoby, především pak právo na důstojné zacházení s lidským tělem před pohřbením. Následuje část o pohřbení, tedy právo na důstojný pohřeb a úctě k hrobovým místům. Na závěr kapitoly bude pojednáno o postmortální ochraně osobnosti, tedy o věcech imateriálního charakteru, které přežívají fyzický zánik osoby. Požadavek důstojnosti je přítomný ve všech zákonných i podzákonných normách, regulujících tyto oblasti, proto je právo na důstojnost pojítkem mezi těmito autonomními právy mrtvé osoby.

6.1 Důstojnost jako pojem

Důstojnost jako pojem nemá svou legální reálnou definici, což podobně jako např. u dobrých mravů dává možnost obsahově tento pojem naplnit z kontextu konkrétních případů. Implicitní definice lze dovodit z používání pojmu z rubriky právních předpisů nebo abstrakcí.¹⁶³ Pomocí encyklopedické definice lze důstojnost popsat jako „*etickou kategorii, zdůrazňující vědomí člověka o významu člověka a o významu jeho práv ve společnosti.*“¹⁶⁴

Přestože tato definice není vyčerpávající, je nutné podtrhnout především onu část o významu člověka. Ze subjektivního hlediska je možné důstojnost vnímat jako význam, který člověk přisuzuje sám sobě (sebeúcta) a význam, který člověku přisuzují konkrétní lidé v jeho okolí (úcta). Z objektivního pohledu lze důstojnost vidět jako význam, který je

¹⁶² Viz. blíže zdůvodnění na konci této kapitoly.

¹⁶³ ZMEŠKAL, Ondřej. *Důstojnost jako pojem právní ochrany* [online]. 2007 [cit. 3. 3. 2013]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/77187/pravf_m/Diplomova_prace_-_Ondrej_Zmeskal.pdf

¹⁶⁴ ZMEŠKAL op.cit.

člověku přisuzován na základě jeho bytí. Právě tento objektivní aspekt lidské důstojnosti je pro tuto práci stěžejní. Mrtvá osoba subjektivní pohled na svou důstojnost pozbyla a nemůže se jí tedy ani domoci, zárukou ochrany objektivního významu mrtvého člověka je lidská společnost. Právě ta by měla dodržovat úctu a respekt k důstojnosti mrtvé osoby a pomocí právního řádu zajistit ochranu vůči členům společnosti, kteří důstojnost mrtvého člověka neakceptují.

6.2 Prameny práva na lidskou důstojnost

Důstojnost a její právní ochrana je zakotvena jak v univerzálních lidskoprávních dokumentech s obecnou působností, tedy v Chartě spojených národů (dále jen „Charta“), a dále ve třech mezinárodních smlouvách ve Všeobecné deklaraci, v MPOPP a v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Charta již v preambuli deklaruje svou víru v důstojnost a hodnotu lidské bytosti, osobnosti, v rovná práva mužů i žen a národů velikých i malých. V MPOPP je v preambuli opět obsažen závazek k respektování lidské důstojnosti, v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech najdeme příkaz státům vychovávat budoucí generace k hodnotám obsažených v obou paktech a Chartě, tedy i k (přirozené) důstojnosti.¹⁶⁵

Mezi instrumenty s regionální působností deklarující lidskou důstojnost patří Úmluva o ochraně základních lidských práv a svobod, Úmluva o ochraně lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (dále jen „Úmluva o biomedicíně“) a Listina základních práv EU.

Podstatou Úmluvy je lidská důstojnost a svoboda. Především z hlediska článku 8 Úmluvy, kde pojem osobní autonomie odráží významný princip, na němž spočívá interpretace záruk tohoto ustanovení, je chráněna osobní sféra každého jednotlivce, včetně práva každého stanovit podrobnosti své identity lidské bytosti.

.Úmluva o biomedicíně dává do souladu nové technické možnosti manipulace s biologickým materiálem lidského těla a požadavek na zachování lidské přirozenosti a důstojnosti. Tento cíl si klade v čl. 1, kdy vymezuje účel a předmět dokumentu jako ochranu důstojnosti a svébytnosti všech lidských bytostí a záruku úcty k integritě lidské

¹⁶⁵ ZMEŠKAL op.cit.

bytosti. V čl. 2 deklaruje nadřazenost lidské bytosti, jejíž zájmy jsou nadřazeny zájmům společnosti a vědy. Pro důstojnost mrtvých osob je důležitý zejména čl. 21 Úmluvy, který stanoví, že lidské tělo nesmí být zdrojem finančního prospěchu

Listina EU, která vstoupila v platnost spolu s Lisabonskou smlouvou v roce 2009, je její součástí a kromě států, které si vyjednaly výjimku pro používání tohoto dokumentu,¹⁶⁶ tvoří závazný katalog lidských práv, která musí být respektována vnitrostátní právní úpravou členských států. Tvoří sedm hlav, z nichž prvních 6 se zabývá konkrétními okruhy práv a svobod (důstojnost; svoboda; rovnost; solidarita; občanská práva; spravedlnost), kterými se má Evropská unie a její členské státy řídit. V rámci ochrany osobnosti a vybraných okruhů bych zmínila především ustanovení, týkající se lidské důstojnosti, která je v čl. 1. Lidská důstojnost je nedotknutelná. Musí být respektována a chráněna. V čl. 3 je garantováno právo na nedotknutelnost lidské osobnosti: „*Každý má právo na to, aby byla respektována jeho fyzická a duševní nedotknutelnost. Ve vztahu k mrtvým osobám je důležité především ustanovení odst. 2 písm. b) ve kterém j zákaz komerčního využití lidského těla jeho částí.*“

Český právní řád chrání lidskou důstojnost zákonem nejvyšší právní síly – tedy Ústavou a Listinou. Ústava již v preambuli deklaruje, že občané jsou odhodláni „*budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody.*“ V Listině je pojem důstojnost použit v preambuli, v čl.1 (který je součástí obecných ustanovení) a čl.10 (který tvoří ústavní základ tzv. osobnostních práv). O zákonných a podzákonných prostředcích ochrany lidské důstojnosti v rámci důstojnosti mrtvých osob bude podrobněji pojednáno v jednotlivých kapitolách.

6.3 Mrtvá osoba a její důstojnost

Jak již bylo uvedeno v úvodní kapitole této diplomové práce, postoj k mrtvým osobám lze zaujímat z mnoha pozic – z hlediska náboženského, z hlediska sociologického i právního. Výchozím bodem zůstává fakt, že pokud je s mrtvým člověkem (tedy s jeho tělem a jeho osobností) zacházeno bez jakékoliv úcty a je degradován na pozici věci, nelze toto jednání vnitřně považovat za správné. Pragmatické zdůvodnění důstojnosti je nutné hledat v samé podstatě konceptu důstojnosti. Důstojnost tak, jak je definována výše, vychází z lidského

¹⁶⁶ Polsko a Velká Británie si tuto výjimku vyjednaly v podobě Protokolů k uplatňování Listiny EU, Protokol o uplatňování Listiny základních práv Evropské unie v České republice, který byl podmínkou pro ratifikaci Lisabonské smlouvy Václavem Klausem, prezidentem ČR, zatím ratifikován členskými státy nebyl.

bytí – důstojnost má každá lidská bytost, která je obdařena rozumem, vědomím, morálkou a svobodnou vůlí.¹⁶⁷ Tyto atributy mrtvá lidská bytost postrádá, přesto však zůstává stále lidskou bytostí, stejně jako lidé v komatu nebo lidé mentálně postižení, kteří těmito vlastnostmi nedisponují.¹⁶⁸ Mrtvá osoba má tedy právo na lidskou důstojnost v plné šíři tak, jak ji deklaruje preambule k Chartě spojených národů nebo čl. 3 Listiny základních práv a svobod EU. Tyto dokumenty stanoví, že být člověkem je jediný předpoklad pro přiznání lidské důstojnosti právem i společností. Společnost lze podle sociální filozofie Avishai Margalita, popsané v jeho díle *The Decent Society*,¹⁶⁹ vidět jako nástupce Boha, jehož existence ospravedlňovala rovnost všech lidí, jak žijících, tak i po smrti. Společnost by měla jednat se všemi svými členy tak, aby je neponižovala – nejvyšším ponížením je podle Margalita vyloučení z lidské společnosti. Civilizovaná společnost tedy nevylučuje žádnou lidskou bytost ze svých řad a nestává se tzv. *společensky zaslepenou*.¹⁷⁰ Tento typ chování totiž vede k úpadku společnosti a znevážení hodnot, které společnost vytváří. Úcta k mrtvým, společenské vazby, které jsou mezi nimi a jejich příbuznými a konečně zachování jejich důstojnosti je vyjádřením nejen náboženského a etického cítění, ale také důležitou součástí vyspělé a soudržné společnosti.

6.4 Právo na ochranu lidského těla po smrti

Osoba člověka je tvořena fyzickou a psychickou stránkou – právní systém poskytuje ochranu tělesné integrity i ochranu osobnosti, tedy i materiálních hodnot, které jsou s ní spojeny, nebo které vytváří. Osobnost mrtvých osob je chráněna pomocí tzv. postmortální ochrany,¹⁷¹ ochrana těla mrtvých osob zatím není takto výslovně stanovena. Komplexní ochranu přinese nový občanský zákoník, kde je právo na ochranu mrtvého lidského těla potvrzeno v samostatném pododdíle 6 nazvaném *Ochrana lidského těla po smrti člověka*. Ustanovení § 113 - § 117 vychází z doktrinárně uznávané zásady, že se ochrana osobnosti vztahuje i na tělo mrtvého člověka. Díky této výslovné formulaci se tak tato zásada stala i

¹⁶⁷ STORIG., Hans Jakob. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Miroslav Petříček, Petr Rezek a Karel Šprunk. 8. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007. 663 s. ISBN: 9788071952060. s 325.

¹⁶⁸ Dignity of the Dead? *inter-disciplinary.net* [online]. Interdisciplinary.net, 2010 [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/mso/dd/dd6/glahn%20paper.pdf>

¹⁶⁹ MARGALIT, Avishai. *The Decent Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 318 s. ISBN 9780674194373.

¹⁷⁰ Dignity of the Dead? *inter-disciplinary.net* [online]. Interdisciplinary.net, 2010 [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/mso/dd/dd6/glahn%20paper.pdf>

¹⁷¹ Kapitola 6.6 Postmortální ochrana osobnosti.

normou *de lege lata*.¹⁷² Tuto změnu považuji za pozitivní ukazatel ve vývoji společenského a právního chápání lidského těla, které je i po smrti člověka stále součástí osobnosti zesnulého, a proto je nutné zaujmout stejný postoj k lidskému tělu jako k nehmotným osobním statkům mrtvé osoby.

6.4.1 Mrtvé lidské tělo - právní režim

Na mrtvé lidské tělo je pohlíženo jako na pokračující osobnost zemřelého, který v mrtvole zanechává přechodnou formu tělesné blízkosti, proto není možné nakládat s ním jako s odpadním materiálem nebo jiným předmětem, který lze zpeněžit či jinak využít.¹⁷³

Pojem *mrtvola* lze definovat jako „*mrtvé lidské tělo (mrtvý lidský plod), které zachovává formy živého těla a na kterém ještě nezačal tlecí proces, do pohřbení.*“¹⁷⁴ Tento pojem však není vyčerpávající, proto zákon č.256/2001 Sb., o pohřbnictví (dále jen „zákon o pohřbnictví“) zavedl označení *lidské pozůstatky* - podle § 2 písm. a) a b) zákona o pohřbnictví jsou to „*mrtvé lidské tělo nebo jeho části do pohřbení*“, po pohřbení se terminologicky mění na ostatky. Mrtvé lidské tělo, jeho části a produkty, včetně nesnímatelných náhrad nemohou být předmětem vlastnického práva, mrtvola není exponát nebo sbírkový předmět.¹⁷⁵ Mrtvé lidské tělo, mrtvý plod, části těl včetně amputovaných končetin a ostatků nemohou být považovány za odpad, tak je definuje § 2 odst. 1 zákona o odpadech v souladu se čl. 2 rámcové směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 98/2008 Sb., o odpadech.

Mrtvé lidské tělo není ani věcí, přestože tak speciální zákony explicitně nestanoví – z ustanovení zákona o pohřbnictví, které podává přesné instrukce k nakládání s lidským tělem lze usuzovat, že se jedná o entitu vyžadující zvláštní právní péči.¹⁷⁶ Výše uvedená směrnice v čl. 3 odst. 4 uvádí, že mrtvá lidská těla nejsou ani biologickým odpadem, proto nespadá do režimu majetkoprávních vztahů a blízcí příbuzní nemohou být považováni za vlastníky jakékoliv části těla zesnulého. Obecně lze říci, že lidské tělo je *res extra commercium* a právo na ochranu lidského těla po smrti včetně práva na pietu a ochranu

¹⁷² ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012. 1119 s. ISBN 9788072089222. S. 113.

¹⁷³ KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřbnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde, 2013. 308 s. ISBN 9788086131955. S. 36.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Ke srovnání analýza výstavy Bodies v kontextu českého právního řádu.

¹⁷⁶ KOTRLÝ op.cit. s. 36.

důstojnosti zemřelého lze pozůstalými aktivně vymáhat jako právo na rodinný a soukromý život, garantované mimo jiné čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv.¹⁷⁷

6.4.2 Použití těl zemřelých ve zdravotnictví

Mrtvé lidské tělo se ve vnitrostátním právním řádu i v rámci právních řádů jiných států může dostat do několika právních režimů, jedním z nich je pohřbení (do země nebo kremací), ve druhém případě může být tělo zemřelého použito pro lékařské potřeby.

Tuto možnost připouští zákon o pohřebnictví, a to v § 2 odst. 1 písm. a), který stanoví povinnost pohřbit lidské pozůstatky s výjimkou případů, kdy jsou za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem použity pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům a zpopelněny ve spalovně poskytovatele zdravotních služeb podle zvláštního právního předpisu. Stejnou možnost uvádí zákon o pohřebnictví také v § 5 odst. 1 jako výjimku z povinnosti obce pohřbit lidské tělo, pokud se o něj do 96 hodin neprojeví zájem zdravotnické zařízení.¹⁷⁸

Dobrovolným dárcem pro vzdělávací potřeby je osoba, která se za svého života rozhodne poskytnout po smrti své tělo pro tyto účely, vyjádří svůj souhlas podepsáním prohlášení a seznámí všechny blízké fyzické i právnické osoby s tímto rozhodnutím. Tyto osoby pak uvědomí zástupce anatomického ústavu o smrti dárce.¹⁷⁹

Zvláštním právním předpisem, který upravuje postup při darování těla je zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (dále jen „ZoZS“), který v sedmé části reguluje nakládání s odejmutými částmi lidského těl, tělem zemřelého a dále postup při úmrtí a pitvy. V ustanovení § 79 ZoZS jsou taxativně stanoveny úkony, které je možné na těle zemřelého provádět, zákon také odkazuje na odběr orgánů upravený v transplantačním zákoně a úkony upravené zákonem o pohřebnictví. V souvislosti s právem zemřelé osoby na respektování její vůle ohledně dispozice s jejím tělem stanoví § 81 odst. 2 písm. b) ZoZS, že *„tělo zemřelého, včetně odebraných částí z těla zemřelého lze použít, pokud s tím zemřelý za svého života vyslovil podle tohoto zákona prokazatelný souhlas, nebo pokud byla zemřelému za jeho života podána informace o možnosti darování tkání nebo buněk a byly splněny podmínky podle*

¹⁷⁷ KOTRLÝ op. cit., s. 37.

¹⁷⁸ V tomto případě se jedná o dárcovství těla, které nepodmínil zemřelý svou vůli.

¹⁷⁹ KOTRLÝ op. cit., s. 39. Pozn.: Dárcovství je nepřesný termín, protože tělo nikomu nepatří a darovat tělo by tedy bylo v rozporu se zásadou, že nikdo nemůže na druhého převést více práva, než sám má.

zákona o lidských tkáních a buňkách.“ Lidské tělo lze také použít, pokud „*nebude zmařen účel pitvy, a to zejména v případech, kdy vzniklo podezření, že příčinou úmrtí je trestný čin nebo sebevražda.*“ Vůle mrtvé osoby je zde zohledněna tak, že pokud „*zemřelý za svého života nevyjádřil prokazatelný souhlas, může prokazatelný souhlas vyslovit osoba blízká zemřelému*“. V § 82 odst. 5 jsou pak stanoveny náležitosti takového souhlasu.

Pitva je dalším ze způsobů nakládání s lidským tělem, které je upraveno výše uvedenými předpisy, vzhledem k tomu, že tato práce se nezabývá výhradně touto problematikou lze nastínit jen obecný princip, který se uplatňuje při rozhodování se o tom, zda je pitvu nutné provést. Obecně platí všechno, co bylo napsáno výše, tedy, že s pitvou musí být vysloven souhlas před smrtí dané osoby, jinak platí, že zesnulý nesouhlasil. Stejný princip potvrzuje i nový občanský zákoník v § 113 odst. 2. I po smrti je tedy akcentována vůle zesnulého a ochrana před zásahy do jeho tělesné schránky. Výjimky stanoví zákon.¹⁸⁰

Darování orgánů je upraveno zákonem č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (dále jen „*transplantační zákon*“). Narozdíl od pitvy tady platí obecný princip souhlasu s darováním v § 16 odst. 3 : „*Pokud nebylo prokázáno, že zemřelý vyslovil za svého života prokazatelně nesouhlas s posmrtným odběrem, platí, že s odběrem souhlasí.*“¹⁸¹ V § 14 je opět stanovena povinnost důstojného zacházení se mrtvým tělem. Při provádění odběru ze zemřelého a při provádění pitev se musí zacházet s tělem zemřelého s úctou a musí být provedeny všechny úkony tak, aby bylo tělo pokud možno upraveno do původní podoby. Ve § 28 transplantačního zákona je, podobně jako v novém občanském zákoníku, stanoven zákaz finančního prospěchu s nakládáním s lidským tělem. Dále je zde v rámci vyjádření veřejného zájmu na důstojném nakládání s ostatky dárců stanovena finanční kompenzace od státu na vypravení pohřbu zemřelému dárci.

I v rámci medicíny je tedy neustále nutné zachovávat úctu k lidskému tělu a provést jen tolik vnějších zásahů, které vyžaduje zájem veřejnosti nebo samotného zesnulého.

¹⁸⁰ Pitvu je nutné provést ve veřejném zájmu nebo v zájmu mrtvé osoby (pokud existuj podezření, že na mrtvém byl spáchán trestný čin.

¹⁸¹ V případě darcovství orgánů převažuje veřejný zájem na záchraně lidského života.

6.4.3 Pohřbívání mrtvorozených dětí

V souvislosti s právem na ochranu mrtvého lidského těla je nutné, alespoň stručně, zmínit problematiku pohřbívání mrtvorozených dětí. Ve většině nemocnic se snaží umožnit rodičům pohřbení mrtvě narozeného dítěte i potraceného plodu, jedná se totiž o zásadní událost a zároveň zásah do soukromého osobního života matky a otce.¹⁸² Jak poznamenává Tomáš Kotrlý, důvodová zpráva ve vyhlášce o Listu o prohlídce zemřelého neřadí mrtvě narozené dítě mezi zemřelé, v rámci českého právního řádu je tedy možné zlikvidovat mrtvorozeného dítě ve spalovně zdravotnického zařízení nebo v krematoriu v souladu se zákonem o zdravotních službách. Mrtvé tělo dítěte je tedy kvalifikováno jako anatomicko-patologický odpad.

Zásadním zásadou, na které stojí pohřbívání dětí v České republice je dát rodičům možnost volby - zda chtějí své dítě pohřbít nebo nechají nakládání s ním na provozovateli zdravotnického zařízení. Některé zužující výklady právní teorie totiž stanoví, že s mrtvorozeným dítětem, které nikdy nenabýlo právní subjektivitu, může být nakládáno jako s lidskými pozůstatky až tehdy, je-li mu sjednán pohřeb dle zákona o pohřebnictví. Jiná situace je ovšem v případě, pokud dítě zemřelo až po porodu. Zákony evropských států naopak prosazují důstojnost nakládání s těmito mrtvými a zmocňují orgány dohledu ke kontrole, zda je s těmito mrtvorozenými dětmi nakládáno v rámci pietní ochrany těla dítěte a jeho osobnosti. Evropské soudy zahrnují právo na pohřeb dítěte pod ochranu soukromého a rodinného života chráněného čl. 8.

V této oblasti se nabízí řada otázek, především, zda vůbec lze mrtvý lidský plod nebo dítě, které se narodilo mrtvé, považovat za *mrtvé osoby*. Pokud ano, měla by na ně být aplikována všechna ustanovení týkající se pohřbení, včetně požadavku na důstojné zacházení s tělem. Mrtvý lidský plod ani mrtvorozené dítě však nikdy osobami v právním ani ve společenském smyslu nebyly, jejich lidská práva a právo na důstojné zacházení je třeba postavit na jiných principech, než jsou ty již zmíněné v této práci. Pokud by práva mrtvého lidského plodu nebo mrtvého dítěte byla odvozena z práva na rodinný a soukromý život rodičů, pak je ponechání volby ohledně pohřbení zcela správné. Pokud je ale *osobou* a nárok tohoto plodu na důstojné zacházení s tělem vychází z jeho vlastní podstaty, pak je rozhodování rodičů zásahem do jeho lidských práv. Případy mrtvorozených dětí a jejich právní rozbor je mnohem složitějšího charakteru, tato práce však nastiňuje pouze základní problémy, týkající se důstojnosti těchto subjektů.

¹⁸² KOTRLÝ op.cit., s. 218.

6.4.4 Exkurz do zemí *common law*

Právo na důstojné zacházení s mrtvým lidským tělem je také v právních systémech angloamerické právní kultury jedním z důležitých práv mrtvých osob, klíčovou otázkou však zůstává, zda těla mrtvých osob a biologického materiálu chránit v rámci vlastnických práv či z tzv. *no property principle*, tedy principu neexistence vlastnického práva k lidskému tělu.¹⁸³ Zatímco jednotlivé části lidského těla (např. tkáň nebo krev) lze v určitých případech považovat za předmět vlastnictví a chránit je v rámci majetkových práv, právo na ochranu lidského těla jako celku spadá pod práva na lidskou svobodu a důstojnost. Pravidla o vlastnické a nevlastnické ochraně tělesné schránky mrtvých osob byla vytvořena pomocí následujících rozsudků, které jsou precedentem pro další obdobné případy.

Princip *no property* byl poprvé explicitně vyjádřen v případě *Exelby v. Handyside*,¹⁸⁴ ve kterém se jednalo o žalobu na znovunabytí vlastnictví k tělům dvou dětí, které se narodily mrtvé. Obžalovaný lékař, jenž si tato těla údajně ponechal, byl však zproštěn viny, protože těla podle soudu nemohou být ze své podstaty předmětem vlastnictví, lékař tedy nemohl spáchat ani čin odporující vlastnickému právu. Tento princip byl následován v dalších případech, jako *R. v Kelly*¹⁸⁵ a *Re Organ Retention Group Litigation*¹⁸⁶ a uplatňuje se i v Austrálii, tak v USA a v Kanadě.¹⁸⁷ Potvrzení principu, že lidská těla jsou *res nullius* obsahuje také významný právní akt Spojeného království – *Human Tissue Act* z roku 2004.

Protipólem k ochraně lidského těla jako základu lidské důstojnosti jsou zákonem i judikaturou vymezené situace, kdy lze biologický materiál zařadit do režimu vlastnického práva. Zásadním rozhodnutím, které formulovalo výjimku z nevlastnického ochrany mrtvého těla a jeho částí je případ *Doodeward v Spence*,¹⁸⁸ který se stal v Austrálii. Předmětem sporu byla siamská dvojčata, která se narodila mrtvá a jejichž těla byla uchovávána ve speciální nádobě. Po smrti lékaře, který je takto zakonzervoval, byla nádoba s mrtvým tělem prodána žalobci, který je vystavoval na veřejnosti. Tento exponát byl zabaven policií s odůvodněním, že zacházení s mrtvým tělem pro tyto účely je

¹⁸³ HARDCASTLE, Rohan. *Law and the human body: property rights, ownership and control*. Oxford: Hart publishing, 2009, xxxii, 218 s. ISBN 9781841139777. S. 26.

¹⁸⁴ *Exelby v. Handyside* (1749) 2 East P.C. 652

¹⁸⁵ *R. v. Kelly*, [2001] 1 S.C.R. 741, 2001 SCC 25

¹⁸⁶ *Re Organ Retention Group Litigation* (2005) QB 506 at 566

¹⁸⁷ HARDCASTLE, Rohan op. cit. s. 35

¹⁸⁸ *Doodeward v Spence* (1908) 6 CLR 406 at 414.

zakázáno a mrtvé tělo nemůže být předmětem vlastnického práva, nelze se tedy domáhat jeho navrácení formou vlastnické žaloby. Přesto se tento případ dostal až k Nejvyššímu soudu, který vyslovil právní názor, vytvářející jednu z výjimek z *no property* režimu mrtvých těl. Jedná se o princip *work or skill* neboli *pracovní činnosti* či *dovednosti*.¹⁸⁹ Lidské tělo nebo část lidského tělo může být předmětem vlastnictví, pokud osoba v rámci zákonného jednání v zaměstnání nebo vlastní činnosti změnil lidské tělo nebo část lidského těla tak, že se odlišuje od těla přirozeného. Nejedná se tedy o mrtvé tělo, které je určeno k pohřbení a je chráněna jeho důstojnost a autonomie, ale o právem uznaný předmět vlastnictví.¹⁹⁰ V případě siamských dvojčat tedy soud dospěl k závěru, že těla nebyla určena k pohřbení, proto nemohou požívat ochrany jako *obyčejní zesnulí*.

Tato zákonná výjimka odlišnosti od přirozeného lidského těla byla argumentem v již zmiňovaném případě *R v Kelly*. Kelly a Lindsay odcizili čtyřicet částí lidských těl z chirurgického vzdělávacího ústavu a byli obžalováni v režimu trestního zákona za krádež. Otázkou bylo, zda je kvalifikace tohoto skutku správná, pokud by totiž části lidského těla nebyly majetkoprávního rázu, nešlo by pachatele postihovat v trestním řízení. Aplikací výše uvedeného principu však soud dospěl k závěru, že vlivem umělecké činnosti Lindsaye, kterou prováděl v ústavu, byla pozměněna povaha částí lidského těla, jedná se tedy o předmět vlastnictví a zcizením těchto předmětů se obžalovaní dopustili trestného činu krádeže.¹⁹¹

Dalším případem, který byl již zmiňován, je případ *Re Organ Retention Group Litigation*. Žalobu iniciovali rodiče zesnulých dětí, kterým lékaři odebrali orgány bez rodičovského souhlasu. Rodiče se cítili poškozeni svévolným jednáním lékařů, kteří se podle nich dopustili občanskoprávního deliktu neoprávněného zásahu do tělesné integrity a kvůli své nedbalosti způsobili psychickou újmu rodičům a dostali se do rozporu s britským Human Rights Act z roku 1998. Případy dětí byly posuzovány jednotlivě a rozhodnutí se lišila zejména podle toho, zda děti zemřely v nemocnici nebo se jedná o případ smrti, kterou je nutno prošetřit. V prvním případě mohou zdravotníci nakládat s biologickým materiálem zesnulých pouze pokud jsou v dobré víře, že pozůstali by s takovým jednáním souhlasili. Naopak u smrti, při které je nařízena pitva, svolení rodičů nebo osob blízkých nutné není. Dlouhodobá praxe zdravotnického institutu odebírání orgánů mrtvých dětí k vědeckým účelům byla soudem uznána za legální, zejména s poukazem na *work or skill*

¹⁸⁹ HARDCASTLE op. cit., s. 76.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž. S. 79.

princip.¹⁹² Soud upřednostnil veřejný zájem (na výzkumu a darování orgánů) na úkor ochrany těl zesnulých dětí a práv rodičů být informováni o takovýchto zásazích.

V návaznosti na judikaturu byl v r. 2004 vydán Human Tissue Act, který upravuje vztahy k biologickým materiálům jak z živých, tak z mrtvých těl. Pro tuto práci jsou stěžejní zejména principy, na kterých stojí – jedná se o princip konsenzu a zákonných výjimek z tohoto principu, zákaz komerčního využití biologického materiálu a také nové přestupky, které souvisí s nedobrovolnou analýzou DNA. Z hlediska práv mrtvé osoby je důležitá především úprava konsenzu, protože tento dokument přiznává vůli zesnulého největší právní sílu, co se týče dispozice s jeho tělem. Tento souhlas může být písemný nebo v případě pitvy tento souhlas poskytuje osoba, pověřená zesnulým k tomuto úkonu, v případě dětí jsou to rodiče, jinak to mohou být osoby v určitém příbuzenském vztahu.

Závěrem lze tedy konstatovat, že anglosaské právo vychází ze stejných principů, jako právo kontinentální, poskytuje tedy ochranu mrtvému lidskému tělu. Vychází zejména z ochrany osobnosti a její důstojnosti, ve výjimečných případech lze aplikovat i ochranu práva vlastnického. Soudní rozhodnutí navíc doplnily další důležité instituty, jako jsou zákonné výjimky z právní ochrany mrtvých těl – změna vlivem práce nebo dovednosti. Vágnost právní úpravy však přetrvává ohledně vymezení, jestli se jedná o předmět vlastnictví nebo jestli je mrtvé lidské tělo určeno k pohřbení, což vede k právní nejistotě. Proto by bylo vhodné doplnit tyto mezery a jasně určit, které právní instrumenty pro vymáhání práva na důstojné zacházení s lidským tělem zvolit.

6.5 Právo na důstojný pohřeb

Přestože někdy pohřební obřad působí nevhodně a nedůstojně kvůli nevhodně zvolenému hudebnímu repertoáru, teatrálnímu výstupu smutečního řečníka nebo špatnému technickému vybavení krematoria, jedná se pouze o část posledního rozloučení, které může narušit důstojnost zesnulého. Existují mnohem závažnější oblasti, které by měly spadat do dispozice mrtvé osoby v rámci procesu pohřbívání. Patří sem zejména způsob pohřbení, vlastnictví hrobového místa a jeho nájem a konečně také účta k hrobovým místům.

¹⁹² Tamtéž. S. 80.

6.5.1 Obecná úprava pohřbívání

Právo na důstojný pohřeb a na zachování lidské důstojnosti stojí především na čl. 6, 7, 8, 10 a 31 Listiny. V rámci mezinárodních smluv, které jsou součástí právního řádu České republiky, je zásadním dokumentem Úmluva o biomedicíně a dále Mezinárodní ujednání o přepravě mrtvol.

Na úrovni zákonů reguluje pohřbívání zákon o pohřebnictví, který stanoví minimální standardy pro pohřbívání mrtvých a také podmínky podnikání v tomto sektoru. Speciálním zákonem, týkajícím se péče o válečné hroby je zákon č.122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech (dále jen „zákon o válečných hrobech“). Mimo to lze najít právní normy týkající se pohřebnictví v mnoha dalších zákonech z jiných odvětví, které budou podrobněji rozebrány v jednotlivých podkapitolách.

Jedná se zejména o zákon č. 372/2011, o zdravotních službách, zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, zákon č. 285/2000 Sb., transplantační zákon a řadu dalších předpisů. Ochrana důstojnosti a piety je předmětem úpravy také trestního práva, trestný čin hanobení lidských pozůstatků je uveden v § 359 zákona č. 40/2009, trestního zákoníku (dále jen „trestní zákoník“). Sankce vůči tomuto jednání jsou opatřením nejen na ochranu důstojnosti zemřelého, ale zejména na ochranu piety pozůstalých, kteří jsou hlavními subjekty ochrany tohoto ustanovení.¹⁹³

6.5.2 Zákon o pohřebnictví - předmět a obsah

Pohřebnictví může být s jistým nadhledem považováno za správní právo v širším slova smyslu. Je specifické svým předmětem úpravy, ale nelze jej považovat za samostatný a nezávislý systém. Teprve v kombinaci s občanským, zdravotním a správním právem tvoří právní úpravy vztahů vznikajících v důsledku smrti člověka.¹⁹⁴

Zákon o pohřebnictví vymezuje v § 1 svou působnost, do které spadají „*podmínky pro zacházení s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky, práva a povinnosti související s provozováním pohřební služby, prováděním balzamací a konzervací lidských pozůstatků a s provozováním krematorií a pohřebišť.*“ Zákon tedy reguluje provozování veřejných a soukromých služeb v pohřebnictví se zvláštním akcentem na ochranu důstojného nakládání s lidskými pozůstatky a ostatky a ohled na mravní ctění pozůstalých.

¹⁹³ KOTRLÝ 2013 op.cit., s. 24.

¹⁹⁴ KOTRLÝ 2013 op. cit., s. 15.

Základní pojmy jsou definovány § 2, podle kterého jsou lidskými pozůstatky *mrtvé lidské tělo nebo jeho části do pohřbení* (§2 odst. 1 písm.a), po pohřbení se stávají *lidskými ostatky* (§2 odst. 1 písm.). Následující písm. c) definuje pohřbení jako *„uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném nebo neveřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu.“*

Zákon je koncipován s ohledem na citlivost problematiky, kterou upravuje, proto se ve všech jeho částech zdůrazňuje především nutnost zachování důstojnosti mrtvé osoby a ohled na osoby blízké.

V § 4 zákona o pohřebnictví je stanovena základní povinnost *zacházet s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky důstojně*. V podmínkách odstavce 1 písm. h) je pak stanoven zákaz *zacházet s lidskými pozůstatky nebo lidskými ostatky způsobem dotýkajícím se důstojnosti zemřelého nebo mravního citění pozůstalých a veřejnosti*. V § 11 a) je opět zdůrazněna povinnost pro osobu provádějící balzamace a konzervace, která je *povinna zdržet se ve styku s pozůstalými chování nešetrného k jejich citům*. Veřejné pohřebiště musí být umístěno tak, aby byla zachována důstojnost tohoto místa podle § 17 odst.2. Porušení principu respektování této hodnoty je pak hodnoceno jako přestupek a to podle § 26 odst. 1 písm. j). Takového porušení se dopustí ten, *„kdo zachází s lidskými pozůstatky nebo lidskými ostatky způsobem dotýkajícím se důstojnosti zemřelého nebo mravního citění pozůstalých a veřejnosti.“*

Zákon věnuje poměrně velkou pozornost zachování důstojnosti lidské osoby ve smyslu objektivním, tedy tak, jak tuto důstojnost zabezpečuje zákon a společnost. Subjektivní požadavky zemřelého na důstojný obřad a pohřbení je někdy mnohem obtížnější splnit, mohou se totiž dostat do rozporu s právní úpravou nebo s vůlí pozůstalých.

6.5.3 Způsob pohřbu

Zákon o pohřebnictví definuje pohřbení v § 2 písm. c) *jako uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném nebo neveřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu*, Z dikce tohoto ustanovení vyplývá, že nelze mrtvého pohřbít jinak, než těmito dvěma způsoby – uložením do hrobu nebo zpopelněním. Pokud nesjedná do 96 hodin od úmrtí pohřeb nikdo z blízkých a tělo zesnulého nebude použito k lékařským, vědeckým či vzdělávacím účelům, § 5 stanoví tzv. pohřbívací povinnost obci:

Nesjedná-li ve lhůtě 96 hodin od oznámení úmrtí podle zvláštního právního předpisu žádná fyzická nebo právnická osoba pohřbení nebo nebyla-li zjištěna totožnost mrtvého do 1 týdne od zjištění úmrtí a žádný poskytovatel zdravotních služeb v souladu s podmínkami stanovenými zvláštním právním předpisem) neprojevil zájem o využití lidských pozůstatků pro potřeby lékařské vědy a výzkumu nebo k výukovým účelům, je povinna zajistit pohřbení obec, na jejímž území k úmrtí.

K pohřbívání se vztahuje také řada hygienických standardů a zdravotnických norem, mezi další zákony regulující pohřeb je např. zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, zákon č. 309/1991 Sb., o ovzduší, zákon č. 254/2001 Sb., o vodách, detailní postup při úmrtí pak stanoví zákon č. 272/2011 Sb., o zdravotních službách a o podmínkách jejich poskytování.

Respekt k přání zemřelé osoby ohledně způsobu pohřbu je vyžadován novým občanským zákoníkem, který stanoví, že *člověk má právo rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem* (§ 113 odst. 1). V § 114 je dále uvedeno, že *člověk je oprávněn rozhodnout, jaký má mít pohřeb. Nezanedbá-li o tom výslovné rozhodnutí, rozhodne o jeho pohřbu manžel zemřelého, a není-li ho, děti zemřelého; není-li jich, pak rozhodnou rodiče a není-li jich, sourozenci zemřelého; nežijí-li, pak rozhodnou jejich děti a není-li ani jich, pak kterákoli z osob blízkých; není-li žádná z těchto osob, pak rozhodne obec, na jejímž území člověk zemřel.* Navazující ustanovení se týkají nákladu pohřbu, způsobu jejich hrazení z pozůstalosti a také varianty tzv. pohřbu sociálního. Podle § 113 odst. 3 *stanoví jiný právní předpis, jakým způsobem a na čí náklady bude pohřben člověk, jehož pozůstalost ke krytí nákladů pohřbu nestačí a není-li nikdo ochoten uhradit náklady pohřbu dobrovolně.* Tímto zvláštním právním předpisem je zákon o pohřebnictví, který tuto povinnost ukládá obci .

Pokud pohřbení provede obec, má pak právo na úhradu nákladů na pohřbení vůči státu. Náklady za tento pohřeb pak může požadovat po dědicích zemřelého, a není-li dědiců, tak vůči státu (§ 5 odst. 4). Podle tiskové zprávy veřejného ochránce práv¹⁹⁵ je stávající praxe taková, že zemřelé osoby bez příbuzných jsou pohřbívány na náklady obce jen formou zpopelnění a to i tehdy, jestliže si zemřelí přáli vypravit církevní pohřeb a být uloženi do hrobu. Jedním z takových případů, o kterém veřejný ochránce práv informoval,

¹⁹⁵ Majetek zemřelého připadne státu, ten odmítá uhradit důstojný pohřeb. *ochrance.cz* [online]. Kancelář veřejného ochránce práv, 2008 [cit. 20. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2008/majetek-zemreleho-pripadne-statu-ten-odmita-uhradit-dustojny-pohreb/>

byl případ ženy, která si přála mít církevní obřad a pohřeb uložením do země. Zemřela bez dědiců, její majetek v hodnotě asi 500.000 Kč připadl státu.¹⁹⁶ Zařízením pohřebních věcí pověřila přítele, který zaplatil nájem hrobového místa na 20 let a uhradil i jiné pohřební náklady, které mu ovšem soud odmítl zaplatit s odůvodněním, že nájem hrobového místa, květinová výzdoba či hudba nepatří mezi výlohy pohřbu. Do případu pak vstoupil Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových (dále jen „ÚZSVM“), který nyní po příteli zemřelé soudně vymáhá částku 8 500 Kč za tyto náklady.

Tyto případy vznikají kvůli nejasné právní úpravě pohřbení. Ministerstvo financí v zastoupení ÚVZSM vychází z ustanovení § 41 odst. 2 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky, podle něhož se *náklady pohřbu považují za přiměřené nejvýše v rozsahu stanoveném zvláštním předpisem*, kterým je zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce. Podle něj náhradu přiměřených nákladů spojených s pohřbem tvoří výdaje účtované za pohřeb, hřbitovní poplatky (dnes nájem za hrobové místo) a výdaje na zřízení pomníku nebo desky do výše 20 000 Kč. Ministerstvo financí považuje za nezbytné náklady pohřbu pouze jednorázové zaplacení částky za pohřbení, čímž vylučuje odpovědnost státu za sjednání a placení nájmu k hrobovému místu. Touto interpretací však popírá definici pohřbení v § 2 písm. c) zákona o pohřebnictví, *jako uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném nebo neveřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu*. Způsoby pohřbení jsou zde rovnocenné, pokud tedy zemřelý projeví vůli být pohřben uložením do hrobu, je proplácení nájmu hrobového místa také nezbytným nákladem. Navíc v případě, kdy majetek zesnulé osoby připadne státu, je podle ochránce nejen právní, ale i morální povinností státu postarat se o pohřbení v souladu s vůlí zesnulé osoby.¹⁹⁷

Přání zesnulé osoby ohledně způsobu pohřbu je však v našem právním prostředí limitováno. Zákon o pohřebnictví jasně stanoví dva jediné povolené způsoby pro pohřbení osob, tedy uložení do země a kremaci. Pokud by se tedy člověk chtěl nechat zpopelnit na pohřební hranici nebo pohřbít do vody (imerze),¹⁹⁸ splnění jeho vůle by bylo současně porušením zákona (§ 4 odst. písm. f). Jedinou možností, jak splnit přání zesnulého, je přepravit jeho tělo do jiné země, kde je tento způsob pohřbu možný, a to v souladu s Úmluvou o přepravě mrtvol. Rozptýlení popela mimo veřejné pohřebiště je možné, za

¹⁹⁶ § 462 OZ.

¹⁹⁷ Majetek zemřelého připadne státu, ten odmítá uhradit důstojný pohřeb. *ochrance.cz* [online]. Kancelář veřejného ochránce práv, 2008 [cit. 20.4. 2013]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2008/majetek-zemreleho-pripadne-statu-ten-odmita-uhradit-dustojny-pohreb/>

¹⁹⁸ STEJSKAL, David. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 461 s. S. 375.

předpokladu, že bude dodrženo pietní zacházení se zpopelněnými ostatky a hlavně mít souhlas majitele pozemku, na kterém budou zpopelněné ostatky rozptýleny.

Jedním z nejznámějších a nejdlouhodobějších protestů proti omezenému způsobu pohřbívání je případ Raymonda Martinota, francouzského lékaře, a jeho ženy Monique, kteří byli členy tzv. kryogenního hnutí. Členové tohoto hnutí se po smrti nechávají zmrazit a uchovávají tak svoje tělo do budoucnosti, kdy bude, podle nich, možné toto tělo znovu přivést k životu. Manželka Raymonda Martinota zemřela v r. 1984 a od tohoto roku ji její manžel uchovával v mrazícím zařízení. V roce 2002 zemřel také Raymond Martinot a syn jeho tělo dle výslovných pokynů uchovával podobným způsobem.¹⁹⁹ Toto jednání je ve Francii nezákonné, obdobně jako u nás je možný pouze pohřeb do země, pohřbení kremací nebo darování těla pro vědecké účely. Přestože soudy svými rozsudky toto jednání kvalifikovaly jako nezákonné a současně požadovaly řádné pohřbení těl obou rodičů, syn Martinotových byl odhodlaný dát tento případ k Evropskému soudu pro lidská práva, protože se podle něj jednalo o zásah do základních práv jeho rodičů. Řízení ESLP, které by mohlo představovat důležité právní vodítko k řešení problémů podobného rázu, se již neuskutečnilo kvůli selhání techniky. Než stihl Martinot podat stížnost k ESLP, v mrazícím boxu, ve kterém byla těla uchovávána, se vlivem poruchy zvýšila teplota, těla začala podléhat rozkladu a syn je musel v r. 2006 nechat pohřbit do země.²⁰⁰

V české právní úpravě se průběhu pohřbu věnuje mimo zákon o pohřebnictví také nový OZ, konkrétně v § 113 a § 114, kde stanoví, že člověk má právo rozhodnout, *jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem (§ 113 odst. 1) a s tím související zákonná presumpce nesouhlasu zemřelého s pitvou a vědeckým výzkumem na jeho těle (§ 113 odst. 1.)* Na rozdíl od starší právní úpravy dává zesnulému právo rozhodnout, jaký má mít pohřeb. Pokud není možné uhradit tento zvolený způsob pohřbu z pozůstalosti, je stanoven alespoň minimální standard na poslední rozloučení, které musí být provedeno slušným způsobem podle místních zvyklostí (§ 113 odst. 2).

¹⁹⁹ LITHWICK, Dahlia. HABEAS CORPSES. What are the rights of the dead people? *Slate.com* [online]. The Slate Group, LLC., 2002 [cit. 25. 2. 2013]. Dostupné z: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/jurisprudence/2002/03/habeas_corpses.html

²⁰⁰ CHRISAFIS, Angeliq. Freezer failure ends couple's hopes of life after death. *guardian.co.uk* [online]. Guardian Media News Limited, 2006 [cit. 3. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/science/2006/mar/17/france.internationalnews>

6.5.4 Pohřeb

V úvodu je nutné poznamenat, že je nutné odlišovat pohřeb a pohřbívání. Z dikce zákona vyplývá, že zatímco pohřbíváním se rozumí nakládání s lidskými pozůstatky po smrti člověka, které končí uložením, případně kremací, pohřeb je pouze smuteční obřad, dílčí část procesu pohřbívání.²⁰¹

Samotný průběh obřadu se řídí pokyny pozůstalých, ale především organizačním řádem krematoria nebo přesným pořadím rituálů církví a náboženských společností. O krematoriích pojednává část zákona § 12 a násl., konkrétní podmínky provozu jsou upraveny v řádech pro krematoria. Takovýto řád by měl obsahovat mimo jiné provozní dobu, služby nabízené krematoriem či technické požadavky na rakve či přijímání mrtvých těl.

Výzdobu a vypravení pohřbu zajišťuje pohřební služba, jejíž činnost je upravena v § 6 a násl. zákona o pohřebnictví. Mimo tento podrobný vnitrostátní předpis reguluje činnost pohřební služby také poměrně nová evropská norma pro pohřební služby (*Funeral Services Requirements*), jejímž cílem je zajistit kvalitní technické standardy pohřebních služeb a zabezpečit úctu k zesnulým a pozůstalým.²⁰²

Pohřební služba je podle zákona o pohřebnictví koncesovanou živností a zahrnuje *činnosti spojené s pohřbením, s výjimkou provozování pohřebiště, provádění balzamací a konzervací a zpopelňování lidských pozůstatků nebo exhumovaných lidských ostatků, úpravy popela a jeho ukládání do uren, a převozy lidských pozůstatků pro potřebu poskytovatele zdravotních služeb, policejních orgánů nebo jiných orgánů činných v trestním řízení*. Pohřební služba je však mimo jiné regulována také dalšími zákony²⁰³ tak, aby byla zachována důstojnost a pieta zesnulého a aby bylo citlivě přistupováno k blízkým pozůstalým.

Navzdory všem snahám zákona zabránit znevažování posledního rozloučení se zesnulým, je pohřebnictví konkurenčním prostředím, kde kvůli boji o zákazníky dochází k jednání, které znevažuje důstojnost zesnulého a zneužívá otřesenou psychiku pozůstalých.²⁰⁴ Jedná se zejména o sjednávání tzv. exkluzivních smluv se zdravotnickými

²⁰¹ KOTRLÝ 2013 op. cit., s. 27.

²⁰² KOTRLÝ op.cit., s. 35.

²⁰³ § 6a zákona č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁴ Pohřební firmy svádí boj na nože. *ceskatelevize.cz* [online]. Česká televize, 2013 [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/218563-pohrebni-firmy-svadi-boj-na-noze/>

zařízeními, o kterých informovala média a se kterými mám osobní zkušenost. Tyto praktiky jsou nejen neetické, ale považují je také za obcházení zákona,²⁰⁵ s jehož účelem (tedy zachováním důstojnosti a nezneužívání obtížné životní situace pozůstalých) jsou v přímém rozporu. Jednání pohřebních služeb je také v rozporu s dobrými mravy tak, jak to stanoví § 3 stávajícího občanského zákoníku a toto jednání by mělo být zákonem lépe ošetřeno, aby k němu touto formou nedocházelo.

6.5.5 Hrobové místo a pieta

Pokud nájemce požaduje hrob pro ukládání uren, může si zvolit urnový hrob, vsypové místo, kolumbární schránku nebo epitafní místo, pro pohřbívání v rakvích je místo po rakvové hrobky,²⁰⁶ kde je nutné zjistit tlecí dobu.²⁰⁷ Je nezbytné zajistit rovné podmínky všem nájemcům, mezi výjimky patří užívání hrobového místa válečného hrobu podle zákona o válečných hrobech, na které se vztahuje § 29 odst. 6 zákona o pohřebnictví. Provozovatel pohřebiště je povinen poskytnout užívací právo k tomuto hrobu bezplatně na neomezenou dobu, stejně se postupuje i v případě tzv. hrobu v dále²⁰⁸ podle zákona o válečných hrobech. Uživatel takového hrobu je do určité míry omezován ve svých právech a úpravu hrobového zařízení může provést jen se souhlasem Ministerstva obrany ČR. Další výjimku tvoří hrobová místa pronajatá na tzv. věčné časy, na dobu trvání hřbitova atd. Úhradou za tento nájem byl většinou větší dar nájemce vůči obci, za který získal dlouhodobé užívací právo k hrobovému místu. Podle § 29 odst. 4 mohly obce ve stanovené lhůtě dva a půl roku od nabytí účinnosti tohoto zákona uvést tento stav do souladu s novou zákonnou úpravou a uzavřít nájemní smlouvu s dědici takovýchto užívacích práv. Některé hroby však byly přenechány dědicům za symbolickou částku a úhradu nákladů na údržbu v rámci zákonného ustanovení § 25 odst. 6 zákona o pohřebnictví.²⁰⁹

Již zmíněná změna úpravy pohřebnictví, kterou byl zaveden nájem hrobového místa, vyvolala řadu komplikovaných situací, zvláště kvůli záměně nájemního a vlastnického práva k hrobovému místu. Nájemem totiž nevzniká nájemci k tomuto místo

²⁰⁵ Ke srovnání §7 odst. 2 písm. b) zákona o pohřebnictví: *zákaz sjednávat pohřby v prostorách zdravotnického zařízení nebo ústavu sociální péče se zdržet sjednávání pohřbení, a to i prostřednictvím jiné osoby.*

²⁰⁶ KOTRLÝ op.cit., s. 59.

²⁰⁷ KOTRLÝ op.cit., s. 60.

²⁰⁸ Jedná se pouze o připomínkové místo bez lidských ostatků.

²⁰⁹ KOTRLÝ op.cit., s. 60-61.

právo vlastnické a dnem jeho smrti přechází na dědice, kteří s tímto hrobovým místem mohou disponovat až po řádném skončení dědického řízení a uzavření smlouvy o nájmu. O tom, zda bude mrtvá osoba uložena do hrobového místa, jež měla v nájmu, může rozhodnout pouze nový nájemce, kterým je většinou dědic.

Veřejnoprávní charakter úpravy pohřbenictví se projevuje i kogentností norem upravujících nájem a péči o hrobová místa. Smlouva o nájmu musí mít písemnou smlouvu a obsahovat zákonem stanovené náležitosti (§ 25 odst. 1) a hrobové místo nesmí být dáno do podnájmu (§ 25 odst. 3). Zákonem je také stanovena povinnost udržovat hrobové místo a jeho okolí v řádném stavu a odstraňovat závady na své vlastní náklady.²¹⁰

Mezi oprávnění nájemce, která se mohou jevit jako problematická, patří ustanovení § 22 odst. 5 zákona o pohřbenictví. Nájemce hrobového místa má právo požádat provozovatele, aby do téhož hrobu byly uloženy další lidské pozůstatky po uplynutí tlecí doby a nájemce je jediný oprávněný k tomu, aby zažádal o exhumaci ostatků před uplynutím tlecí doby. Tento úkon je podmíněn také souhlasem krajské hygienické stanice. Komplikace nastávají v případě, když se liší zájem nájemce hrobu a přání zesnulého, případně osob jemu blízkých. Pokud by pozůstali projevíli přání exhumovat své předky a převést je na jiné místo, může se tak stát před skončením tlecí doby jen se souhlasem nájemce (kromě dalších formálních požadavků). Jestliže se např. dcera rozhodne ostatky svých zemřelých rodičů exhumovat v souladu s jejich přáním, za předpokladu souhlasu hygieniků, nemůže se tak stát, pokud nájemce o exhumaci formálně nepožádá. Právo nájemní zde převažuje jak nad právem na ochranu rodinného života, tak nad právem mrtvé osoby být pohřben na místě podle posledního přání a nebýt vězněn cizí osobou s nájemním oprávněním.

6.5.6 Specifika vojenských hrobů

Z hlediska piety a zachování důstojnosti člověka i po smrti mají zvláštní postavení vojáci - lidé, jejichž smrt neměla přirozenou příčinu, ale byla důsledkem obrany národa či ideálů v násilných konfliktech, a proto mají zvláštní status i jako zesulí a požívají určitých výhod vůči ostatním mrtvým osobám.

Problematika pohřbívání vojáků je neodmyslitelně spjata se vznikem válečných konfliktů, povinnost pečovat o hroby padlých vojáků byla zakotvena i v mírových

²¹⁰ STEJSKAL op. cit., s. 382-383.

smlouvách po ukončení druhé světové války a vypovídala o úrovni kulturní a politické vyspělosti daného státu. Na mezinárodní úrovni je problematika péče o válečné hroby upravena Ženevskými úmluvami o ochraně obětí války (dále jen „Ženevské úmluvy“), včetně Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů.²¹¹ Cílem těchto mezinárodních dokumentů je zajistit obětem války důstojný pohřeb a strany Ženevských úmluv jsou také povinny vést údaje o totožnosti a každém přemístění ostatků. Dodatkový protokol ukládá smluvním stranám povinnost zabezpečit stálou ochranu a udržování těchto válečných hrobů. Československý stát, který byl také signatářem této charty, již od svého vzniku zřizoval úřady, jejichž prostřednictvím zajišťoval správu vojenských hrobů.²¹² Od r. 1999 spadá péče o válečné hroby do kompetence Ministerstva obrany, konkrétní práva a povinnosti stanoví speciální zákon o válečných hrobech a pietních místech, lex generalis je zákon o pohřebnictví.²¹³

Klíčovým termínem v zákoně je válečný hrob – místo, kde jsou pohřbeny ostatky osob, které zahynuly v důsledku aktivní účasti na vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí nebo účasti v odboji. Naopak pietní místo je pamětní deska, pomník, památník nebo obdobný symbol, který připomíná válečnou událost, jedná se však pouze o místo symbolické, bez uložených ostatků. Tato místa jsou zpravidla mimo pohřebiště, pokud se nachází na pohřebišti, jedná se většinou o tzv. hrob v dáli, připomínající památku vojáků padlých v zahraničí.²¹⁴

Zákon stanoví povinnost péče o válečné hroby a pietní místa, což zahrnuje zejména udržování náhrobků, pomníků, zajišťování přístupové cesty, zajišťování pietní výzdoby, atd. Veřejný zájem na udržování památky padlých v boji zde výrazně omezuje osobu vlastníka tohoto místa, který je povinen o něj nejen pečovat a případné větší změny, přemístění nebo zrušení může provést pouze na základě písemné žádosti a po písemném souhlasu Ministerstva obrany ČR.²¹⁵ Zákon upravuje také možnost zřídit nový válečný hrob, podmínkou je souhlas vlastníka nemovitosti, na které má být nový válečný hrob či pietní místo zřízeno a písemný souhlas ministerstva obrany, čímž nejsou dotčena povolení stanovená stavebním zákonem.

²¹¹ STEJSKAL op.cit., s. 346.

²¹² STEJSKAL op.cit., s. 340.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž. S. 341.

²¹⁵ Tamtéž. S. 344.

Evidence válečných hrobů je na třech základních úrovních – obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad a Ministerstvo obrany České republiky, které vede centrální evidenci válečných hrobů a spravuje údaje o českých válečných hrobech v zahraničí.²¹⁶

Pohřební obřad s vojenskými poctami je stanoven zákonem č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, podmínky jsou uvedeny v ustanovení § 65. Organizace pohřbu je vedena v souladu s přáním pozůstalých a vychází z vojenských předpisů a zvyklostí.²¹⁷ Tento způsob posledního rozloučení je tedy výrazem úcty k lidské k válečné oběti zesnulého jedince ze strany státu a společnosti.

6.5.7 Právo na pietní ochranu osobnosti v judikatuře Ústavního soudu

Příkladem přiznaného práva na pietní ochranu byl nálezn Ústavního soudu ve věci hrobky s ostatky rodu Schwarzenbergů. Stěžovatelka, která byla dědičkou po Adolfu Schwarzenbergovi, napadla rozhodnutí českých soudů,²¹⁸ kterými byla zamítnuta její žaloba na určení, že tzv. Schwarzenberská hrobka je součástí pozůstalosti po Adolfu Schwarzenbergovi. Většina jeho majetku byla konfiskována podle prezidentského dekretu č. 12/1945 Sb.²¹⁹ či na základě zákona č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou (dále jen „lex Schwarzenberg“). Rodinná hrobka Schwarzenbergů ale podle stěžovatelky nebyla předmětem úpravy ani jednoho z uvedených předpisů, neboť se jednalo o nemovitost osobního charakteru, která je významná pouze pro příslušníky rodu Schwarzenbergů a jejich pokračovatele.

Ústavní soud rozhodl ve prospěch stěžovatelky a stanovil důležité principy pro výklad práva při porovnávání práv majetkového a osobního charakteru. Soud potvrdil, že nelze odhlížet od současných zásad materiálního právního státu. Nelze tedy opomíjet ustanovení § 1 odst. 2 zákona o převodu vlastnictví, podle něhož se toto ustanovení paušálně vztahovalo na veškerý majetek hlubocké větve Schwarzenbergů, včetně hrobky a ostatků v ní umístěných. Tím však byla narušena podstata ochrany rodinného života, a je tudíž v rozporu s čl. 10 odst. 2 Listin a čl. 8 odst. 1 Úmluvy. Soud definoval rodinné vazby

²¹⁶ STEJSKAL op.cit., s. 345.

²¹⁷ Tamtéž. S. 346.

²¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27.1.2010, č.j. 21 Cdo 4212/2009-1391, usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 23.6.2009, č.j. 7 Co 945/2007-1301, a usnesení Okresního soudu v Českých Budějovicích ze dne 16.3.2007, č.j. 54 D 97/2006-1155.

²¹⁹ Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jako i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

jako vztahy nejen mezi živými, ale jako linii, která spojuje současníky s jejich předky i potomky. Na základě tohoto argumentu spadá tedy vztah stěžovatelky k jejím zesnulým předkům do práva na rodinný život. Obsahem tohoto práva je mimo jiné respekt k památce předků a požadavek pietního zacházení s předky. Pieta se nevztahuje pouze k mrtvým samotným, ale také k pietnímu místu, pietní a emocionální vztah k tomuto místu může být dokonce silnější než vlastnický vztah.

Jedna z klíčových právních vět tohoto judikátu popisuje úctu k místu, kde jsou uloženy ostatky zemřelého, což je základní kámen projevu úcty k osobnosti zesnulého jedince. Pokud by stát upřednostnil zájmy majetkové nad zájmem úcty k zesnulému, jednalo by se o popření respektu k obecné lidské podstatě – jak ve vztahu k zesnulému, tak ve vztahu příbuzným. Ústavní soud uznal, že v tomto případě byla porušena tato základní práva, rozsudky obecných soudů zrušil a vrátil věc zpět k dalšímu projednání.²²⁰

6.5.8 Bodies – protiprávní extravagance?

Právní nejistotu ohledně režimu mrtvého těla a práv mrtvých osob na důstojnost v českém právním prostředí lze demonstrovat na kontroverzní výstavě Bodies, která proběhla v České republice v květnu 2007 v pražské Lucerně a poté v r. 2009 v Brně. Tato výstava předvádí více než dvě desítky skutečných lidských těl, která jsou ošetřena a stabilizována speciální konzervační metodou nazývanou polymerová ochrana. Tento proces spočívá v balzamování lidských těl, z jejichž tkání je odstraněna voda a poté jsou pomocí vakuové techniky impregnována.²²¹ Jednalo se o mrtvá těla Čiňanů s odhalenými kostmi a svaly, naaranžovaných do různých sportovních pozic, k lepší ukázce stavby lidského těla a funkcí jednotlivých tělesných částí. Tato výstava vyvolávala rozporuplné reakce, poukazováno bylo zejména na neetičnost takového jednání, případně rozpor s dobrými mravy. Zákaz této výstavy byl vydán pouze ve Francii, kde Kasační soud²²² rozhodl o tom, že vystavování mrtvých těl pro komerční účely porušuje občanský zákoník, který stanoví, že s *lidskými*

²²⁰ Nález Ústavního soud ČR ze dne 21. 11. 2012, sp. zn. I.ÚS 1332/10 ze dne 21. 11. 2012.

²²¹ POLICAR, Radek. Bodies ve světle českého právního řádu. *Mladá fronta Zdravotnické noviny* [online]. 2007 [cit. 25. 2. 2013]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/bodies-ve-svetle-ceskeho-prava-321288>

²²² Rozsudek Kasačního soudu (Cour de cassation) – Prvního občanskoprávního senátu (Première chambre civile) ze dne č. 764 ze dne 16. září 2010 (09-67. 456)

*pozůstatky by mělo být nakládáno s úctou, důstojností a patřičnou slušností.*²²³ Předmětem tohoto rozboru bude zhodnocení této výstavy v kontextu českého právní prostředí.

Jak již bylo uvedeno výše, mrtvé tělo se v souladu s českým právním řádem může dostat pouze do tří možných režimů, tedy použití pro lékařské a výukové účely, dále darování orgánů a pohřbení. Z toho lze usuzovat, že český právní řád neumožňuje, aby byla těla osob zemřelých na našem území využívána jako komerční atrakce.

Organizátoři se odvolávají na *výukový charakter* výstavy a na změnu lidského těla tvůrčí činností, tedy na princip *work or skill*.²²⁴ S těmito argumenty je však možné polemizovat z několika důvodů. Především pojmy *věda a výuka* neodpovídají uměleckému naaranžování lidských těl pro kontroverzní výstavu. I kdyby se výstava konala za účelem vzdělání, stále je tu zákonný zákaz využívání těl zemřelých neznámé totožnosti. Lze použít výlučně těla osob, u kterých byl dán prokazatelný souhlas s takovýmto použitím. Jak už bylo uvedeno, vstup na výstavu byl zpoplatněn, takže o ryze výchovném a výukovém charakteru výstavy mluvit nelze. Argument pořadatele, že se nejedná o lidské tělo v pravém slova smyslu (tedy změněné pomocí plastinace), odporuje samotné technice plastinace, která sice pomáhá lidské tělo konzervovat, ale „*plastinovaný exponát mrtvého lidského stále obsahuje tkáň DNA a je tedy identifikovatelným lidským tělem. Zemřelá osoba byla v uplynulém životě tímto tělem a zároveň měla toto tělo.*“²²⁵

Ve svém článku o výstavě Bodies poukazuje Radek Policar, právník Masarykova onkologického ústavu, na rozpor s řadou norem českého práva. Jedná se především o § 4 zákona o pohřebnictví, který stanoví povinnost zacházet s lidskými pozůstatky důstojně a tak, aby nedošlo k ohrožení veřejného zdraví nebo veřejného pořádku. Z těchto důvodů je též zakázáno ukládat a vystavovat lidské pozůstatky. Dále poukazuje na zákonný zákaz zacházet s lidskými pozůstatky způsobem dotýkajícím se důstojnosti zemřelého nebo mravního cítění pozůstalých a veřejnosti.

Mimo to se v případě výstavy Bodies jedná o finanční prospěch z mrtvého lidského těla, což bylo tehdy platným zákonem č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu zakázáno (tento princip je zopakován také v dalších zákonech, např. transplantační zákon či nový občanský zákoník). Pokud se nejedná o lidské tělo užívané pro výukové účely, platí zákonná

²²³ COOK, Michael. France bans plastinated body exhibits. *Biodge.org* [online]. Biodge, 2010 [cit. 10.3.2013]. Dostupné z: http://www.bioedge.org/index.php/bioethics/bioethics_article/9226/

²²⁴ Viz. judikatura Re Organ Litigation Group a další v podkapitole Exkurz do zahraničního práva.

²²⁵ KOTRLÝ 2009 op.cit.

povinnost je pohřbít tak, jak ji stanoví zákon o pohřebnictví.²²⁶ Na tuto zákonnou povinnost obce upozornil pan David Stejskal, který kontaktoval Městský úřad Šlapanice, pod jehož jurisdikci spadalo i místo, kde se konala výstava, a požadoval pohřbení vystavených těl podle dikce zákona o pohřebnictví. Tato absurdní, leč oprávněná žádost byla postoupena Krajskému úřadu Jihomoravského kraje, odboru životního prostředí, který ji pro nepřezkoumatelnou přítomnosti DNA ve vystavených exponátech odložil.²²⁷

K tomuto postupu veřejné správy dodal Tomáš Kotrlý ve své analýze výstavy Bodies, že veřejná správa používá analogii s transplantací, tj. s presumpcí souhlasu, navíc využití orgánů pro vědecké nebo výukové účely povolena je. Naráží ovšem na komerční využití těl a také na zákonný příkaz, aby zdravotnická dokumentace byla dohledatelná.²²⁸

I přes zjevný rozpor s českým právním řádem tedy zatím nebyly podniknuty žádné výraznější právní kroky k zákazu této výstavy, nedošlo ani k žádným sankcím. Není možné jej postihovat trestně (trestný čin hanobení lidských ostatků se týká lidského těla až po pohřbení), jedinou možností je tedy zatím řízení přestupkové. V rámci něho by mohla být uložena pokuta do výše dvaceti, respektive padesáti tisíc korun, nebo zabránění či propadnutí věci, byla-li ke spáchání přestupku užita.²²⁹

Podle mého názoru není benevolence veřejné správy ohledně tohoto tématu na místě, už z toho důvodu, že výstava je dle platného práva nezákonná a je v rozporu se základními morálními a kulturními hodnotami, na kterých stojí český právní řád i česká společnost.

6.5.9 Shrnutí

Obřad posledního rozloučení, důstojnost hrobového místa i respekt k přání ohledně pohřbívání, to všechno je součástí práva na lidskou důstojnost mrtvé osoby. Přestože je v normách upravujících pohřbívání neustále zdůrazňována povinnost důstojného zacházení a respektu k zesnulému, konkrétní právo na důstojný pohřeb bylo stanoveno až novým občanským zákoníkem. Důležitým doplňky k pohledu na práva zemřelých a pozůstalých vytváří také judikatura, která považuje právo na pietu a úctu k mrtvým předkům za součást

²²⁶ Viz. kapitola Právo na důstojný pohřeb, podkapitola pohřbívání a povinnost obce mrtvé tělo pohřbít.

²²⁷ Rozhodnutí Krajského úřadu Jihomoravského kraje sp. zn. S-JMK 158727/2009 OŽP-pu .

²²⁸ srov. § 26 odst. 5 písm. c) a odst. 6 zákona o péči o zdraví lidu, v době konání výstavy platného a účinného.

²²⁹ POLICAR op.cit.

práva na rodinný život. Tendence právní úpravy pohřebnictví, i přes některá omezení ve veřejném zájmu, směřuje k většímu prostoru pro vůli zesnulých osob a pro ochranu jejich důstojnosti. To, že se tato práva dostatečně nenaplnují, není ve většině případů vinou zákonů, ale selháním společnosti, zejména ve smyslu morálním. Obdobně je tomu v případě výstavy Bodies, jejíž exponáty by z hlediska práva na důstojný pohřeb měly být *předmětem řádného pohřbení*. Tato analýza jasně ukazuje, že nejasně formulované zákony dávají prostor pro zneužití předpisů *silnější* stranou (ekonomicky a v případě živých proti mrtvým i fyzicky). Tato výstava podle mne odporuje právu na důstojný pohřeb a právu na důstojné zacházení s lidskými ostatky.

6.6 Postmortální ochrana osobnosti

Ochranu osobnosti mrtvé osoby zabezpečuje občanský zákoník v ustanovení § 15 v rámci tzv. postmortální ochrany. Toto ustanovení aktivně legitimuje manžela nebo partnera, děti, a pokud jich není, tak rodiče zesnulé osoby, k uplatnění práva na ochranu osobnosti mrtvé osoby u soudu. Nejedná se o procesní nástupnictví po zemřelém, ale v zákoně taxativně vymezeným osobám náleží aktivní legitimace z titulu původního práva.²³⁰

Jedním z nejznámějších případů postmortální ochrany osobnosti, který zasáhl i do české kinematografie, je případ *akademika* ze známého seriálu Návštěvníci.²³¹ Původní hrdina seriálu, akademik Filip, byl totiž údajně velmi podobný skutečnému historikovi, akademikovi Filipovi, a tato vizuální podoba spolu s nelichotivým obrazem charakteru byla podnětem k žalobě na ochranu osobnosti, kterou podala vdova po zesnulém akademikovi. Na základě rozhodnutí soudu vydaného k žalobě vdovy po skutečném akademikovi Filipovi totiž zpětně muselo dojít k přejmenování jedné z hlavních postav seriálu akademika Filipa na akademika Richarda, jakož i k předabování částí seriálu, v nichž jméno akademika zaznělo. Pokud by nedošlo k této morální satisfakci, hrozilo dokonce, že film bude uzavřen v trezoru. Přestože se jedná o poměrně striktní řešení, je důkazem toho, že respekt a úcta k lidské osobnosti a jejím atributům je v právu reflektována a *de lege lata* se jí lze domáhat i po smrti fyzické osoby.

Nový občanský zákoník v § 82 odst. 2 rozšiřuje okruh aktivně legitimovaných na osoby zesnulému blízké. Ustanovení § 83 odst. 2 opravňuje také právnickou osobu

²³⁰ RYŠKA, Michal. S. 22.

²³¹ RYŠKA, Michal. O akademiku Filipovi. *Jinepravo.cz* [online]. 2011 [cit. 2.3.2013]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2011/06/michal-ryska-o-akademiku-filipovi.html>

domáhat se, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno a aby byly odstraněny jeho následky. Osobami blízkými jsou podle § 22 odst. 1 „*příbuzní v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo registrovaný partner; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí.*“

Tato ustanovení dávají větší možnosti zejména příbuzným v dalších generacích chránit čest svých předků, což podle znění dosavadního občanského zákoníku možné nebylo, jak potvrdil i rozsudek soudu ve věci údajně difamovaného děda, jehož osobnost chtěl vnuk chránit.²³² Žaloba, směřující k postmortální ochraně, byla zamítnuta bez zkoumání pravdivosti skutkových tvrzení přímo s poukazem na fakt, že český právní řád neumožňuje vnukům domáhat se ochrany osobnosti svých prarodičů, neboť výčet aktivně legitimovaných osob v § 15 OZ je taxativní a k obdobné žalobě tak nedává vnukovi oprávnění. Na druhou stranu může díky široce pojatému okruhu aktivně legitimovaných osob vzniknout problém *Stalinova vnuka*,²³³ tedy nárůstu množství nároků vzdálených příbuzných na postmortální ochranu historicky výrazných a někdy kontroverzních předků. O tom, jestli je toto ustanovení správným krokem, rozhodne až vývoj v rámci soudní praxe. Možnost žalob všech potomků představuje výraznou překážku pro objektivní historický výzkum a neomezené hodnocení postavení a úlohy jednotlivých fyzických osob v životě společnosti. Z hlediska práv mrtvých osob se však bezpochyby jedná o výrazné posílení respektu k jejich osobnostním hodnotám.

Důležitým judikátem, týkajícím se oblasti ochrany osobnosti zemřelého (ale i vlastních osobnostních práv pozůstalých) je rozsudek Nejvyššího soudu,²³⁴ vydaný ve sporu iniciovaném zveřejněním fotografií vraku vozidla s ohořelými tělesnými pozůstatky sedících osob (mimo jiné syna žalobců) v bulvárním deníku. Nejvyšší soud v této kauze dovodil, že „*přes smrt fyzické osoby pravidelně dále u osob jí nejbližších přetrvávají vytvořená a prožívaná rodinná pouta ve formě piety, resp. kultu, proto necitlivý neoprávněný zásah proti této chráněné sféře fyzické osoby*“ představovaný znemožněním realizace práva na pietu je zásahem do soukromí, který podle okolností může odůvodnit

²³² LEHOVCOVÁ SUCHÁ, Veronika. Urážku dědečka soudy potrestat neumí, zjistil šlechtic. *Aktuálně.cz* [online]. 2009 [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/soudy-a-pravo/clanek.phtml?id=637413>

²³³ RYŠKA, Michal. O akademiku Filipovi. *Jinepravo.cz* [online]. 2011 [cit. 2.3.2013]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2011/06/michal-ryska-o-akademiku-filipovi.html>

²³⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31.1.2008, sp. zn. 30 Cdo 3361/2007

potřebu ochrany pozůstalé fyzické osoby podle ustanovení § 11 násl. o. z. Jestliže tento zásah naruší i osobnostní sféru zemřelé osoby (např. znevážení, urážka), pak přistupuje i možnost postmortální ochrany této osoby podle § 15 odst. 1 o.z.²³⁵ V daném případě zásah žalovaného spočívající ve zcela neopodstatněném zveřejnění *fotografií zpodobňujících mimo jiné též ohořelé tělesné pozůstatky tragicky zesnulého syna žalobců neoprávněně postihl soukromí žalobců jako nejbližších pozůstalých v oblasti prožívání a realizace piety ve vztahu k zemřelému synovi. Je zřejmé, že tento neoprávněný zásah by byl jako závažný pocíťován obecně.* Návazně bylo Vrchním soudem v Praze každému z pozůstalých rodičů přiznáno právo na finanční i morální satisfakci (omluvu).

Do postmortální ochrany osobnosti by mohla být částečně řazena i problematika tzv. posmrtného vydávání písemností zesnulých autorů.²³⁶ Jedná se totiž často o osobní korespondenci, či deníky, které sice literární hodnotu mají, ale ve větší míře byly spíše vyjádřením osobních atributů autorů, kteří si navíc nepřáli jejich zveřejnění. Je nutné porovnat, zda tato problematika může spadat do ochrany všeobecného osobnostního práva či zvláštních osobnostních práv (práv duševního vlastnictví). V případě jejich překrývání neobsahují občanský zákoník ani zvláštní právní předpisy výslovná řešení. Podle principu zakotveného v čl. 4 Listiny je třeba dát přednost všeobecnému osobnostnímu právu, které je právem společensky závažnějším a funkčně vyšším. Z tohoto pohledu je, alespoň ve vnitrostátním právu, posmrtné vydávání knih a spisů, o kterých je pojednáno v jiné kapitole, pod ochranou všeobecného osobnostního práva a mělo by být sankcionováno.

6.6.1 Právo na ochranu osobních údajů zesnulých osob

Toto právo jsem zařadila do osobnostních práv zesnulých zejména kvůli charakteru informací, které jsou součástí osobnostní sféry, která by měla být chráněna i po jejich smrti. V rámci evropského práva regulováno směrnici Evropského Parlamentu a Rady 95/46/ES ze dne 24. 10. 1995 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů směrnice nestanoví povinnost členskými státy tyto údaje chránit a ponechává řešení této problematika na zákonodárcích členských států.²³⁷ Zveřejnit citlivé údaje nebo soudní údaje lze 40 let po uplynutí rozhodného okamžiku, lhůta 70 let platí pro zveřejnění informací z oblasti zdravotního stavu,

²³⁵ RYŠKA 2010op. cit., s. 23.

²³⁶ Podrobněji kapitola o právu autorském.

²³⁷ KOTRLÝ 2013 op.cit., s. 37.

sexuálního, rodinného či soukromého života. Mezi tyto údaje spadá i zdravotní dokumentace, kterou reguluje Úmluva o biomedicíně, jíž je vázána i Česká republika. Podle čl. 10 odst. 1 Úmluvy má každý právo na ochranu soukromí ve vztahu k informacím o svém zdraví, z čehož vyplývá povinnost ochraňovat zdravotní dokumentaci jak živé, tak zesnulé osoby, pokud speciální zákony nestanoví jinak.

Česká právní úprava řadí právo na ochranu osobních údajů zesnulých osob do postmortální ochrany osobnosti, která je upravena v § 15 občanského zákoníku.²³⁸ V novém občanském zákoníku je ochraně soukromí zesnulých osob věnováno podstatně více prostoru, a to v § 83 a násl. Speciální zákon na ochranu soukromých údajů zesnulých neexistuje, důležitým vodítkem je stanovisko Úřadu na ochranu osobních údajů (dále „Úřad“) č. 4/2012, které zpracování údajů zesnulých osob zasazuje do kontextu zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Podle § 1 tohoto zákona je předmětem zákonné úpravy ochrana osobních údajů o fyzických osobách a práva a povinnosti při zpracování těchto údajů. V § 3 odst. 1 tohoto zákona je stanoveno, že *zákon se vztahuje na osobní údaje, které zpracovávají státní orgány, orgány územní samosprávy, jiné orgány veřejné moci, jakož i fyzické a právnické osoby. Zmínit je třeba i ustanovení § 4 písm. d), podle něhož je subjektem údajů fyzická osoba, k níž se údaje vztahují. Úřad logickým výkladem zákona dovozuje, že zesulé osoby, jejichž právní subjektivita zanikla, nemohou být účastníky občanskoprávních vztahů (§ 7 OZ).*

Zákon o ochraně osobních údajů neumožňuje přechod práv subjektu údajů po jeho úmrtí na jiné osoby, proto po smrti subjektu údajů neplatí vůči němu ta ustanovení, v nichž vystupuje jako účastník občanskoprávních vztahů.²³⁹ Naopak při zpracování osobních údajů zemřelých osob budou platit ustanovení zákona o ochraně osobních údajů, jejichž působnost je nezávislá na skutečnosti, zda je subjektem údajů žijící nebo zemřelá osoba. Jedná se především o § 5 odst. 1, který se týká zpracování údajů. Správce údajů je povinen údaje po smrti fyzické osoby nezbytnou dobu uchovávat a pokud se nejedná o zákonem stanovenou výjimku,²⁴⁰ musí provést likvidaci těchto údajů podle § 20 odst. 1.

²³⁸ KOTRLÝ 2013 op.cit., s. 36.

²³⁹ Jedná se především o ustanovení § 5 odst. 2 a 5 (souhlas se zpracováním osobních údajů), § 9 a) (souhlas se zpracováním citlivých údajů), § 11 a § 12 (informační povinnost správce) a § 21 – § 24 (ochrana práv subjektu údajů a náprava nemajetkové újmy), kde právo požadovat nápravu při porušení povinností správcem nebo zpracovatelem dává zákon pouze subjektu údajů.

²⁴⁰ Přechod těchto údajů (např. klienti banky) nebo zákonná povinnost uchovat tyto údaje je stanovena přímo pro správce (statistická data).

Pokud správce shromažďuje údaje již zemřelé osoby, musí stanovit účel jejich zpracování a dodržovat další povinnosti v ustanovení § 5 odst. 1. Obecně platí, že volný přístup k osobním údajům zemřelé osoby je protizákonný, protože by mohlo dojít ke zneužití těchto údajů. I další ustanovení zákona o ochraně osobních údajů musí být respektována tak, jak to stanoví zákon v § 13 -15. Zákon o ochraně osobních údajů se nevztahuje na zpracování osobních údajů zemřelých osob, které provádí fyzická osoba výlučně pro osobní potřebu.²⁴¹

Právo na nahlížení do zdravotnické dokumentace je upraveno v několika částech zákona o zdravotních službách, který je účinný od 1. 4. 2012. Na rozdíl od předchozí právní úpravy²⁴² je explicitně stanoveno právo na informace o zdravotním stavu zesnulého pacienta pro osoby blízké nebo osoby určených pacientem. Zesnulý však může ještě před smrtí vyslovit zákaz sdělovat informace o svém zdravotním stavu určitým osobám blízkým. Za této situace lze informaci těmto osobám podat pouze tehdy, pokud je to v zájmu ochrany jejich zdraví nebo ochrany zdraví další osoby, a to pouze v nezbytném rozsahu (§ 33 odst. 4).

Právo zesulé osoby na utajení jejich osobních údajů bylo potvrzeno i Nejvyšším soudem, který rozhodl, že odepření přístupu ke zdravotnické dokumentaci manžela není narušením osobnostního práva manželky ani jejího zesnulého manžela a nepředstavuje zásah do soukromého a rodinného života, přestože starost o zdravotní stav a péče o něj je bezpochyby důležitou složkou tohoto práva.²⁴³

Ochrana údajů o zesnulých osobách je tedy v současné době nastavena tak, aby informace byly poskytovány pouze s vůlí zesnulého a aby bylo dostatečně respektováno jeho soukromí a princip tzv. dříve vyslovených přání (tak jak jej deklaruje Úmluva o biomedicině). Ve vztahu ke zdravotnické dokumentaci je plně respektováno právo zesnulého na utajení citlivých údajů, pokud vůlí k utajení projeví explicitně – jedná se o vyslovení nesouhlasu s podáváním informací. V opačném případě je presumován souhlas, čímž zákon zvyhodňuje postavení osob blízkých, jimž právo na informace o zdravotním stavu ze zákona náleží. Tato presumpce souhlasu ovšem neplatí při obecném shromažďování informací, kde je správce povinen tyto údaje smazat. Lze proto

²⁴¹ Stanovisko Úřadu pro ochranu osobních údajů z března 2012. [online]. Úřad pro ochranu osobních údajů, 2012 [cit. 18. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.uoou.cz/files/stanovisko_2012_4_old.pdf

²⁴² Již neúčinný zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

²⁴³ DOLEŽÍLEK, Jiří. *Přehled judikatury ve věcech ochrany osobnosti*. 2. vyd. (aktualiz. a rozš.). Praha: ASPI, 2008. 215 s. ISBN: 9788073573133. S. 167.

konstatovat, že zesnulí jsou dostatečně právně chráněni před zneužitím svých údajů a sami mohou rozhodnout, zda jejich blízcí s těmito údaji po jejich smrti mohou disponovat.

6.7 Shrnutí

Tato kapitola pojednávala o právu mrtvých osob na důstojnost – o důstojném přístupu k tělu zesnulých před i po pohřbení, i z hlediska ochrany jejich duchovní osobnostní stránky. Je zarážející, že tato základní hodnota lidské osoby musí často ustoupit ekonomickým zájmům – ať už státním při vypravení pohřbu nebo komerčnímu výtěžku z výstavy. Nejednoznačnost právní úpravy v těchto případech dává možnost vytěžit z často neetického chování co nejvíce, aniž by byl porušen zákon. Přestože je často ideově právní norma konstruována správně, směrem k zachování důstojnosti mrtvé osoby a směrem k morálnímu chování chybí nejen zásadní sankce, ale také prováděcí předpisy, které by určily konkrétní zabezpečení těchto ideálů nastíněných v právních normách. Jistý pokrok může znamenat nový občanský zákoník, který se více zabývá problematikou ochrany mrtvých osob, z hlediska přístupu k tělu zesnulého nebo ke způsobu pohřbívání.

Součástí této kapitoly bylo také pojednání o kontroverzní výstavě, která poukázala na nedostatky právní úpravy v ochraně důstojnosti mrtvých lidských osob. Zařadila jsem ji jako příklad, na němž lze demonstrovat nejasný právní režim mrtvého těla, ale také přístup státních orgánů k ochraně důstojnosti anonymních mrtvých před nekalými praktikami žijících osob. Pokud veřejná správa, která má zaštit'ovat vůli zákonodárce, není schopna aplikovat a interpretovat právní normy chránící důstojnost mrtvých osob, zůstane v této oblasti pouze u ideálů, teorií a právních analýz.

Závěr

Téma diplomové práce Lidská práva mrtvých osob jsem si zvolila zejména proto, že je dosud neprobádanou oblastí a současně kombinuje nejen právní problematiku, ale také prvky morální a sociologické. Přestože se tato problematika může jevit jako okrajová ve vztahu k důležitějším, *živým* tématům právní praxe, ve skutečnosti je vztah k mrtvým osobám důležitým měřítkem pro vyspělost společnosti a její právní kultury.

Diplomová práce má dvě části – úvodní (teoretickou), ve které jsou uváděny argumenty pro přiznání lidských práv mrtvým osobám. V dalších kapitolách už jsou podrobně rozebrána jednotlivá lidská práva a jejich aplikace ve vztahu k mrtvým k osobám. V každé z kapitol jsem se snažila o komparaci se zahraničními právními úpravami, především s právem angloamerických zemí, v některé z kapitol jsem se věnovala pouze zahraniční právní úpravě kvůli neexistenci příkladů tohoto práva v prostředí vnitrostátního práva (pátá kapitola o právu na reprodukci).

Cílem této diplomové práce bylo více konkretizovat postavení mrtvých osob v právním řádu (nejen vnitrostátním, ale v právu vůbec), najít lidská práva, která jim mohou být připsána a poté vymezit možnosti uplatnění těchto práv. Splnění tohoto cíle bylo náročnější než jsem se domnívala, a to hned z několika důvodů. Jedním z nich je nejasné uchopení právního režimu mrtvé osoby. Mrtvá osoba není subjektem práva, takže na ochranu svých práv nárok ze zákona nemá, ale současně zůstává lidskou bytostí, se kterou je třeba nakládat s úctou a svévolně jí neodnímat všechna práva, která před smrtí požívala. Z tohoto hlediska bylo tedy nutné u každého práva argumentačně zdůvodnit zdroj konkrétního práva pro mrtvé osoby. Často se jednalo o kombinaci právních norem, sociologických teorií a morálních tezí. Další komplikací byla roztržitost právní úpravy v oblasti práv mrtvých osob, chybějící právní úprava ohledně ochrany některých práv (osobnostní autorská práva) nebo naopak konkurence právních norem se stejnou problematikou (rozbor bodies). Bylo také velmi těžké najít vhodnou literaturu k tomuto tématu, k některým kapitolám jsem použila pouze zahraniční odborné články a judikaturu, protože vnitrostátní právní teorie ani praxe tuto problematiku zatím neřešily (právo na reprodukci).

Pozitivním zjištěním však zůstává, že mrtvé osoby lidská práva mají a jsou jim připisována. Jak v judikatuře, tak zákonnými předpisy – příkladem je nový občanský zákoník, který se podrobně věnuje ochraně mrtvého lidského těla, větším možností pro zůstavitele v rámci dědického práva nebo dokonce zakotvuje právo na důstojný pohřeb.

Některá z lidských práv jsou mrtvým osobám přiznávána i přes absenci zákonné úpravy (odškodnění za právo na spravedlivý proces nebo právo na posmrtné rodičovství), jiná práva naopak upravena jsou, ale vágnost této úpravy dává příležitost k interpretaci, která odporuje účelu zákona (praktiky pohřebních služeb nebo restriktivní výklad pojmu *náklady na pohřbení*).

Je přirozené, že s mrtvou osobou jsou více spojena, a tedy i právem konkretizována práva, která plynou z povahy úmrtí - jedná se o právo na důstojný pohřeb, právo na důstojné zacházení s lidským tělem nebo právo regulující rozdělení pozůstalosti. Tyto skutečnosti bezprostředně následují po úmrtí každé osoby a existuje tedy již zavedená praxe a konkrétní právní normy. Naopak jsou práva, jejichž přiznání mrtvým osobám je více než sporné – jedná se především o právo na reprodukci. Mrtvá osoba se zde podílí na zplození potomka, jehož život však již formovat jako rodič nemůže. Navíc je možnost mít děti po smrti popřením přirozeného koloběhu života a smrti - proto je přiznání tohoto právo poněkud kontroverznějšího charakteru.

Podstatnou nevýhodou mrtvých osob je jejich fyzická neschopnost aktivně se domáhat svých práv. Právě proto by bylo vhodné stanovit *opatrovníka* těmto osobám, nejen v určitých typech řízení, ale také v záležitostech, které jsou nyní smrtí osoby ukončena – jedná se např. o osobnostní autorská práva a jejich porušování. Často jsou těmito osobami osoby blízké. Pokud však takovéto osoby nejsou nebo by nejednaly v souladu se zájmy zesnulého, bylo by vhodné zvolit nestrannou, třetí osobu, která by práva mrtvého aktivně vymáhala. Přestože jsou tato práva pevně spjata s osobou zemřelého, jejich existence nezaniká spolu se zesnulým a je tedy nutné je chránit.

Jak již bylo řečeno na úvod, je především nutné stanovit mrtvým osobám konkrétní, definovaný status v právním řádu. Přestože jsou jejich práva dovozována *ad hoc*, bylo by vhodné stanovit pevnější půdu pro jejich práva. Tato práva by také měla větší sílu, pokud by byla deklarována v ústavních předpisech, nejen v zákonech a podzákonných právních předpisech.

Závěrem lze říci to, že mrtvým osobám nelze připsat všechna práva, která patří osobám živým. Tato skutečnost vyplývá především z fyzické neschopnosti mrtvých tato práva vykonávat. Základní myšlenka přiznání práv mrtvým osobám je však ta, že se stále jedná o lidské bytosti, jejichž vazby na společnost jsou nepopíratelné a důstojné zacházení s nimi je investicí také do *naší budoucnosti*. Společenské vnímání tohoto problému je nastaveno tak, že uznává důstojnost a práva mrtvých osob, bohužel, pokud chybí pevné zakotvení v právním řádu, vždycky se najdou důvody (většinou ekonomického rázu), proč

tyto morální principy obejít. Je proto nutné pevně stanovit práva mrtvých osob, jejich neplnění sankcionovat a vydat konkrétní prováděcí pravidla pro uvádění těchto norem do praxe. Pokud se nepodaří zařadit postavení mrtvých osob do právního řádu, zůstanou jejich lidská práva pouze obsahem bez formy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie

- BERAN, Karel. *Pojem osoby v právu: (osoba, morální osoba, právnická osoba)*. Praha: Leges, 2012. 215 s. ISBN: 9788087576069.
- DOLEŽÍLEK, Jiří. *Přehled judikatury ve věcech ochrany osobnosti*. 2. vyd. (aktualiz. a rozš.). Praha: ASPI, 2008. 215 s. ISBN: 9788073573133.
- ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012. 1119 s. ISBN 9788072089222.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 4. upr. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 343 s. ISBN 9788073800239.
- HARDCASTLE, Rohan. *Law and the human body: property rights, ownership and control*. Oxford: Hart publishing, 2009, xxxii, 218 s. ISBN 9781841139777.
- JEHLIČKA, O.; ŠVESTKA, J.; ŠKÁROVÁ, M.; a kolektiv. *Občanský zákoník – Komentář, 7. aktualiz. vydání*. Linde Praha, a.s., 2002.
- *Katechismus katolické církve*. 1.vyd. Praha : Zvon, 1995. 793 s. ISBN 8071131326.
- KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde, 2013, 308 s. ISBN 9788086131955.
- MARGALIT, Avishai. *The Decent Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 318 s. ISBN 9780674194373.
- MIKEŠ, J.; MUZIKÁŘ, L. *Dědické právo v teorii a praxi*. Praha : Leges, 2011. 432 s. ISBN 9788087212790.
- MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. 573 s. ISBN 9788073577483.
- SOUSEDÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ: esej*. Praha : Vyšehrad, 2010. 131 s. ISBN 9788074290367.
- STEJSKAL, David. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 461 s.

- STORIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Miroslav Petříček, Petr Rezek a Karel Šprunk. 8.vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007. 663 s. ISBN 9788071952060.
- , Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2009. 3285 s. ISBN 97880740017892.
- ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné, 3. díl. 5. vyd.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 308 s. ISBN: 9878073574666.
- TELEC, Ivo, TŮMA, Pavel. *Přehled práva duševního vlastnictví. Česká právní ochrana*. Brno: Doplněk 2006. 116 s. ISBN:1081-309-2006.
- TELEC, Ivo. *Přehled práva duševního vlastnictví. Lidskoprávní základy. Licenční smlouva. 2. vyd.* Brno: Doplněk., 2007. 199s. ISBN: 1081-317-2007.

Diplomové a rigorózní práce

- KOBĚRSKÁ, Hana. *Nabývání dědictví* [online]. 2008 [cit. 15.3. 2013]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/67441/pravf_r/NABYVANI_DEDICTVI.pdf
- KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Obecné pojetí vlastnického práva*. [online]. 2008 [cit. 15.3. 2013]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/52605/pravf_r/Obecne_pojeti_vlastnickeho_prava.pdf
- PITELOVÁ, Olga. *Vývoj a ochrana autorských práv*. [online]. Brno, 2007 [cit. 2. 3. 2013]. Diplomová práce. 52 s. Masarykova univerzita, Právnická fakulta.. S. 7. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/81629/pravf_m/Diplomka.pdf
- Brno, 2007. Diplomová práce. 52 s. Masarykova univerzita, Právnická fakulta.
- RYŠKA, Michal. *Ochrana osobnosti v aktuální soudní praxi*. [online]. 2010 [cit. 3.3. 2013]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. 138 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/31388/pravf_r/Rigo.pdf
- ZMEŠKAL, Ondřej. *Důstojnost jako pojem právní ochrany* [online]. 2007 [cit. 3.3. 2013]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/77187/pravf_m/Diplomova_prace_-_Ondrej_Zmeskal.pdf

Odborné články

- DEVON, D. Williams. Over My Dead Body: The Legal Nightmare and Medical Phenomenon of Posthumous Conception Through Postmortem Sperm Retrieval. In *Campbell Law Review*, vol. 34, s. 180- 243. [online]. Digital Commons, 2011 [cit. 9.3.2013]. S. 181. Dostupné z: <http://scholarship.law.campbell.edu/clr/vol34/iss1/6/>
- Dignity of the Dead? *inter-disciplinary.net* [online]. Interdisciplinary.net, 2010. [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/mso/dd/dd6/glahn%20paper.pdf>
- ESMAEILZADEH, Majid et al. One life ends, another begins: Management of a brain-dead pregnant mother-A systematic review. *biomedcentral.com* [online]. BMC Medicine, 2010 [cit. 3.3.2012]. S. 9. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/content/pdf/1741-7015-8-74.pdf>
- LITHWICK, Dahlia. HABEAS CORPSES. What are the rights of the dead people? *Slate.com* [online]. The Slate Group, LLC., 2002 [cit. 25. 2. 2013]. Dostupné z: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/jurisprudence/2002/03/habeas_corpses.html
- *Občanský zákoník. Justice : dědické právo* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/dedicka-smlouva.html>
- *Občanský zákoník. Justice : konkrétní změny: závěť.* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky. [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/zavet.html>
- *Občanský zákoník. Justice : věcný záměr OZ. Justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/vecny_zamer_OZ_2000.pdf
- ORLY, Henry. If You Will It, It Is No Dream: Balancing Public Policy and Testamentary Freedom. In: *Nothwestern Journal of Law and Social Policy*. [online]. Northwestern University, 2011 [cit. 5. 3. 2013]. Dostupné z: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=njlsp>

- POLICAR, Radek. Bodies ve světle českého právního řádu. *Mladá fronta Zdravotnické noviny* [online]. 2007 [cit. 25. 2. 2013]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/bodies-ve-svetle-ceskeho-prava-321288>
- RADFORD, Mary F. Postmortem Sperm Retrieval and the Social Security Administration: How Modern Reproductive Technology Makes Strange Bedfellows. In *Texas Southern University Thurgood Marshall School of Law Journal of Modern Issues in Estates & Estate Planning, Forthcoming; Georgia State University College of Law, Legal Studies Research Paper. Vol. 25*, s. 1-26. [online]. Social Science Electronic Publishing, 2008 [cit. 10.3.2013]. S. 4. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1376402
- RYŠKA, Michal. O akademiku Filipovi. *Jinepravo.cz* [online]. 2011 [cit. 2.3.2013]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2011/06/michal-ryska-o-akademiku-filipovi.html>.
- SMOLENSKY, Kirsten Rabe. Rights of the Dead. In: *Hofstra Law Review*, vol. 37, s. 763-803. [online]. Hofstra Law University, 2012 [cit. 15.3.2013]. Dostupné z: http://law.hofstra.edu/pdf/academics/journals/lawreview/lrv_issues_v37n03_cc4_smolensky_final.pdf

Jiné elektronické zdroje

- AMOS, Howard. Sergei Magnitsky's posthumous trial gets under way in Russia. *Guardian.co.uk* [online]. The Guardian, 2013 [cit. 10.5.2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/world/2013/mar/22/sergei-magnitsky-posthumous-trial-russia>.
- COOK, Michael. France bans plastinated body exhibits. *Biodge.org* [online]. Biodge, 2010 [cit. 10.3.2013]. Dostupné z: http://www.bioedge.org/index.php/bioethics/bioethics_article/9226/
- CRUZ, Gilbert. A Brief history of posthumous publishing. *time.com uk* [online]. Time, 2009 [cit. 3.3.2013]. Dostupné z: <http://www.time.com/time/arts/article/0,8599,1883896,00.html>

- ČAPEK, Jaroslav. Kauza Kinský. *Knize Kinsky.cz* [online] 2005 [cit. 12.5.2013]. Dostupné z: <http://www.knize-kinsky.cz/?t=5&s=1&id=&idp=29>
- Do we need posthumous publication? *guardian.co.uk* [online]. Guardian News and Media Limited, 2009 [cit. 2.3.2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/books/booksblog/2009/mar/19/barthes-david-foster-wallace>
- Důvodová zpráva k návrhu NOZ schváleného vládou ve znění změn přijatých Legislativní radou vlády. *obcanskyzakonik.justice.cz* [online]. Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2011 [cit. 20.4.2013]. Dostupné z : http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny-mce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf
- CHRISAFIS, Angélique. Freezer failure ends couple's hopes of life after death. *guardian.co.uk* [online]. Guardian News and Media Limited, 2006 [cit. 3. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/science/2006/mar/17/france.internationalnews>
- LEHOVCOVÁ SUCHÁ, Veronika. Urážku dědečka soudy potrestat neumí, zjistil šlechtic. *Aktuálně.cz* [online]. 2009 [cit. 2.3.2013]. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/soudy-a-pravo/clanek.phtml?id=637413>
- Magnitsky doctor accused of negligence. *hma-law.co.uk* [online]. 2013 [cit.10.5.2013]. Dostupné z: <http://www.hma-law.co.uk/blog/2013/03/magnitsky-doctor-and-russian-officials-accused-of-negligence/>
- Majetek zemřelého připadne státu, ten odmítá uhradit důstojný pohřeb. *ochrance.cz* [online]. Kancelář veřejného ochránce práv, 2008 [cit. 20.4.2013]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2008/majetek-zemreleho-pripadne-statu-ten-odmita-uhradit-dustojny-pohreb/>
- Pohřební firmy svádí boj na nože. *ceskatelevize.cz* [online]. Česká televize, 2013 [cit. 20.3.2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/218563-pohrebni-firmy-svadi-boj-na-noze/>
- Pokuty operátorů za předčasně ukončené smlouvy v případě úmrtí jsou nemravné. *Česká televize.cz* [online]. ČT24, 2008 [cit. 10.3. 2013]. Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/21961-pokuty-operatoru-za-predcasne-ukoncene-smlouvy-v-pripade-umrti-jsou-nemravne/?mobileRedirect=off>

- ROMERO, Simon. Keneth Lay.Profile.*NYTimes.com* [online]. The New York Times, 2006 [cit. 10.5.2013]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/ref/business/businessspecial3/Kenneth.Lay.Profile.html>
- Rozhodnutí Krajského úřadu Jihomoravského kraje sp. zn. S-JMK 158727/2009 OŽP
- Smrtí účastníka smlouvy s operátorem zaniká. *ochrance.cz* [online]. Kancelář veřejného ochránce práv, 2008 [cit. 14.3.2013]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2008/smrti-ucastnika-smlouva-s-operatorem-zanika/>
- Stanovisko Úřadu pro ochranu osobních údajů z března 2012 [online]. Úřad pro ochranu osobních údajů, 2012 [cit. 18.3.2013]. Dostupné z: http://www.uouu.cz/files/stanovisko_2012_4_old.pdf
- ŠTRÁFELDOVÁ, Milena. Evropský soud dal za pravdu Oldřichu Kinskému, české soudy mu neumožnily spravedlivý proces. *Radio.cz* [online] Český rozhlas, 2012 [cit. 10.3.2013]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/evropsky-soud-dal-za-pravdu-oldrichu-kinskemu-ceske-soudy-mu-neumoznily-spravedlivy-proces>
- The International Bar Association's Human Rights Institute Calls on Russia to Cease the Posthumous Trial of Sergei Magnitsky. *impunitywatch.com* [online]. 22. 3. 2013 [cit.13.5.2013]. Dostupné z: <http://impunitywatch.com/the-international-bar-associations-human-rights-institute-calls-on-russia-to-cease-the-posthumous-trial-of-sergei-magnitsky/>
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. On Fairy Stories. In *Tree and Leaf*. Oxford, 1969, Pp.. 3-83 [online]. California State University, 2008 [cit. 3.3. 2013]. Dostupné z: http://www.csun.edu/~dar04956/literature/lordoftherings/tolkien_onfairystories.pdf

Právní předpisy a mezinárodní dokumenty

- Dohoda o obchodních aspektech práv duševního vlastnictví (TRIPS), příloha 1C ke Sdělení ministerstva průmyslu a obchodu č. 191/1995 Sb., Dohoda o zřízení světové obchodní organizace (WTO)
- Listina základních práv Evropské unie, platná od 1.12.2009
- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., jímž se přijímá Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8.
- Sdělení Ministerstva zahraničních věcí 96/2001 Sb.m.s. o vyhlášení Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicině.
- Směrnice Rady Evropských společenství č. 93/98/EHS ze dne 29.10.1993 o harmonizaci ochranné doby práva autorského a některých práv příbuzných.
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Usnesení Valného shromáždění OSN č. DE01/48, Všeobecná deklarace lidských práv.
- Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 30/1947 Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním., ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

- Zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřbnictví, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů
- Zákon č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Vnitrostátní judikatura

- Nález Ústavního soud ČR ze dne 21. 11. 2012, sp. zn. I.ÚS 1332/10 ze dne 21. 11. 2012. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 15. 3. 2013].
- Nález Ústavního soudu ze dne 26.4. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 37/04. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2013].
- Nález Ústavního soudu ze dne 8. 12. 1999, sp. zn. IV. ÚS 324/99. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 15. 3. 2013].
- Rozhodnutí KS Č. Budějovice 6 Co 10/96 ze dne 9.8.1996. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2013].
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28.11.1986, sp. zn. 4 Cz 61/86, In: *Bulletin advokacie*, ročník 1987, č. 2
- Rozhodnutí NS 30 Cdo 1190/2004 ze dne 27.4.2005. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 28. 3. 2013].

- Rozsudek Kasačního soudu (Cour de cassation) – Prvního občanskoprávního senátu (Première chambre civile) ze dne č. 764 ze dne 16. září 2010 (09-67. 456).
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31.1.2008, sp. zn. 30 Cdo 3361/2007. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2013].
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 20.12. 2012, sp. zn. 7 As 168/2012. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 29. 3. 2013].
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 4. 2008, sp.zn.. 3 Ads 42/2008 In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 30. 3. 2013].

Zahraniční judikatura

- Davis v. Davis, 842 S.W.2d 588, 597 (Tenn. 1992).
- Doodeward v Spence (1908) 6 CLR 406 at 414.
- Estate of Feinberg, 919 N.E.2d 888 (Ill. 2009).
- Estate of Gerbing, 337 N.E.2d 29 (Ill. 1975); Winterland v. Winterland, 59 N.E.2d 661 (Ill. 1945).
- Estate of Keffalas, 233 A.2d 248 (Pa. 1967).
- Exelby v. Handyside (1749) 2 East P.C. 652.
- Hecht v. Superior Court , 59 Cal. Rptr. 2d 222, 226 (Cal. Ct. App. 1996)
- Kinský v. Czech Republic, rozsudek ze dne 9. 2. 2012, stížnost č. 42856/06. In *HUDOC* [online]. European Court of Human Rights [cit. 20.5. 2013]. Dostupné z: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"fulltext":\["kinský"\],"itemid":\["001-109044"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)
- Organ Retention Group Litigation (2005) QB 506 at 566.
- R. v. Kelly, [2001] 1 S.C.R. 741, 2001 SCC 25.
- Vernoff v. Astrue, 568 F.3d 1102, 1105 (9th Cir. 2009).
- Woodward v. Comm’r of Soc. Sec., 760 N.E.2d 257, 259, 270 (Mass. 2002).